

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Ба ҳуқуқи дастнавис

САИДЗОДА ОБИДЧОН САИД

**МАҲСУСИЯТИ ТАБЛИҒИ АДАБИЁТ ВА САҢЪАТ ДАР
ОСОРИ САВТИИ РАДИОИ “ТОҶИКИСТОН”**

Рисола барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои филология аз рӯйи
ихтисоси 10.01.10 - журналистика

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои филология, профессор Муқимов М.А.

Душанбе – 2019

МУНДАРИЧА

Муқаддима.....	3
Боби 1. Омилҳои таълиғи адабиёт дар радиои “Тоҷикистон”.....	10
Фасли 1. Пайдоиш ва ташаккули барномаҳои адабии радиои “Тоҷикистон”.....	10
Фасли 2. Таснифи гуфторҳои адабии радиои “Тоҷикистон”.....	16
Боби 2. Инъикоси адабиёти бадеӣ дар радиои “Тоҷикистон”.....	34
Фасли 1. Ташаккули хониши бадеӣ ҳамчун нахустин гуфтори адабӣ дар радиои “Тоҷикистон”.....	36
Фасли 2. Маҳфилҳои адабӣ ва достонсароӣ дар радиои “Тоҷикистон”.....	62
Фасли 3. Инсценировка дар радиои “Тоҷикистон”.....	77
Боби 3. Махсусияти истифодаи санъат дар барномаҳои драмавии радиои “Тоҷикистон”.....	85
Фасли 1. Заминаҳои ташаккули гуфторҳои драмавии радиои “Тоҷикистон”.....	85
Фасли 2. Мазмун ва мундариҷаи радиотеатрҳо дар солҳои шӯравӣ.....	95
Фасли 3. Таҳаввулоти мавзӯӣ дар радиотеатрҳои замони истиқлол.....	118
Хулоса.....	130
Феҳристи адабиёт.....	134

МУҚАДДИМА

Аҳамияти мавзӯи тадқиқот. Радио дар низоми васоити ахбори электронӣ дар замони муборизаҳои шадиди лафзиву равонӣ ва набардҳои иттилоотӣ ҷойгоҳи хос дорад. Нақши радио дар ташаккули афкори нави ҷомеа, боло бурдани ҳисси худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ, ҳифз ва тозагии забони миллӣ, тарғиби адабиёт, санъат, фарҳанг, урфу одат, анъанаҳои миллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ барои ба вуҷуд овардани тафаккури нави миллӣ калон аст. Дар навбати худ ин омилҳо барои тарбияи насли нави дорои ҷаҳонбинӣ ва афкори нави сиёсӣ мусоидат менамоянд.

Яке аз вижагиҳои кори радио тавассути жанрҳо таъсиррасонӣ ба афкори аудитория ва ба ин васила, дигаргун намудани ҷаҳонбинии шунавандаҳо мебошад. Дар ин фароянд, гурӯҳи жанрҳои хабарӣ иттилоӣ тозаро ба шунаванда пешниҳод менамояд, гурӯҳи жанрҳои таҳлилӣ ақидаеро тарғиб мекунанд, гурӯҳи жанрҳои публитсистӣ- бадеӣ бо офаридани образ воқеиятро бо обуранги бадеӣ ифода месозанд.

Дар пажӯҳишҳои олимони рус намоишномаҳои радиои, хонишҳои адабиву бадеӣ, шакли паҳши барномаҳои бадеӣ[1] ва дар тадқиқоти олимони тоҷик ба ҳосияти кори радио мутобиқ намудани асарҳои сахнавиву бадеӣ баррасӣ гардидаанд[33]. Онҳо аз лиҳози бандубаст, истифодаи эффеҗтҳои овозӣ, мутобиқати мусиқиву матн, таъсиррасониву завқбахшӣ ба аудитория ба гурӯҳи сеюми жанрҳои радиои қаробат доранд.

Муҳимияти пажӯҳиши мавзӯ дар он аст, ки радио дар шароити муосир ҳамчун воситаи муҳими тарғиботӣ имкониятҳои зиёдеро барои таъсиррасонӣ ба афкори аудитория дорост ва яке аз ин роҳҳо таҳияи барномаҳои калонҳаҷми “Хонишҳои адабӣ”, “Хонишҳои бадеӣ”, “Намоишномаҳои радиои”, “Драмаҳои радиои”, “Инсценировкаҳои радиои” ва “Пйесаҳои радиои” мебошад. Ин гуна барномаҳоро дар

журналистикаи муосир осори савтӣ низ номидан мумкин аст. Онҳо аз лиҳози фароҳии домани мавзӯ, истифодаи ҷилваҳои вижаи овоз, ҳаҷм, иштироки қаҳрамону персонажҳо, ҳамҷӯрии матну мусиқӣ аз ҳам тафовут дошта, ҳадафи ягонро ба думбол доранд, ки ин тавассути бадеият тасвири ҳодисаҳои воқеӣ ва ба ин тариқ, тарғиби идеологияи ҳоким ва инъикоси рӯҳи замон аст. Аз ин рӯ, агар дар даврони шӯравӣ таҳияи асарҳои калонҳаҷми “Намоишномаҳои радиои” василаи тарғиби идеологияи якҷаҳокимӣ маҳсуб мешуд, дар замони истиқлол онҳо ба воситаи тарбияи инсонӣ шоиста ва худшиносу худогоҳ мубаддал гардидаанд. Тадқиқи ҳамбастагӣ ва тафовути шаклу мавзӯ, таҳаввулу тақомули гуфторҳои калонҳаҷми “Хонишҳои адабӣ”, “Хонишҳои бадеӣ”, “Драмаҳои радиои”, “Инсенировкаҳои радиои” ва “Пйесаҳои радиои”, қисме аз барномаҳои адабии радиои “Тоҷикистон” буда, аз муҳимияти дигари мавзӯи пажӯҳиш ба шумор меравад.

Дар замони истиқлол асарҳои адабӣ-драмавии радиои “Тоҷикистон” то андозае кам гардида бошад ҳам, муҳимияти онҳо аз байн нарафтааст. Барномаҳои адабии ин замон аз давраи шӯравӣ, пеш аз ҳама, бо рӯҳи сиёсии худ фарқ мекунад. Онҳо на танҳо дар тарғиби ҳаёти сиёсиву фарҳангии дохили кишвар, балки дар шинохти муносибатҳои байналхалқии мамлакат нақши бориз доранд.

Муқоиса, таҳлилу баррасӣ ва нишон додани тағйироти миқдорӣ, сифатӣ, мавзӯӣ ва жанрии “Хонишҳои адабӣ”, “Хонишҳои бадеӣ”, “Драмаҳои радиои” ва “Инсенировкаҳои радиои” ва “Пйесаҳои радиои”, муайян кардани тафовут ва ҳамбастагии онҳо дар баррасии мавзӯҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа ва таъсиррасонӣ ба аудитория аз дидгоҳи нав барои пажӯҳиш дорои аҳамият мебошанд. Тадқиқи мавзӯи моро водор менамояд, ки дар шинохти мақоми намоишномаҳои радиои дар байни барномаҳои дигар ва таъсири онҳо барои ба самти мусбат ташаккул додани афкори ҷомеа натиҷаи илмӣ ҳосил намоем.

Дарачаи омӯзиши мавзӯ. Дар хусуси асарҳои савтии радиои, мақоми онҳо дар байни барномаҳои радиои “Тоҷикистон”, таҳаввули мавзӯиву жанри ва тобишҳои эмотсионалии онҳо дар журналистикаи тоҷик ҳанӯз пажӯҳиши мукаммали алоҳидаи илмӣ ба миён наомадааст. Аммо дар рисолаҳои илмии М.Муқимов ва С. Ҳоҷазод роҷеъ ба пайдоиш, таҳаввул, ташаккул, сохтор ва таъсири асарҳои сахнавии радиои маълумоти муфассалро пайдо намудан мумкин аст[78]. Оид ба ҷанбаҳои дигари ин навъи асарҳои савтии радиои дар ҷузъа, дастурҳои таълимиву методӣ ва китобҳои дарсии соҳавӣ маълумоти назарӣ дарёфтани мумкин аст.

Таҳқиқи сарчашмаҳо ва адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки мавзӯи мазкур дар пажӯҳиши олимони ватанӣ ва хориҷӣ ва муҳаққиқони соҳа мавриди таваҷҷуҳи умум қарор гирифтааст. Зимни пажӯҳиш маҷмӯи таҳқиқотро аз рӯи хусусият, навъ ва муҳимият ба 3 гурӯҳ ҷудо намудан мумкин аст:

Ба гурӯҳи аввал, асарҳои муҳаққиқони хориҷӣ шомил мешавад, ки дар умум ба таърихи пайдоишу ташаккули гуфторҳои адабӣ ва махсусияти сохтори онҳо, баррасии мавзӯ ва таъсиррасонии асарҳои сахнавии радиои ба аудитория бахшида шудаанд[4]. Омӯзиши онҳо ба сифати манбаи назариявӣ баҳри муқоисаи асарҳои сахнавии радиоҳои дигар бо радиои “Тоҷикистон” муфид аст. Ҳамчунин, истифодаи натиҷаҳои пажӯҳиши назарияпардозони хориҷӣ барои пурқувват намудани ҷанбаи илмии рисола мусоидат хоҳанд кард.

Ба гурӯҳи дуюм, асару рисола ва китобҳои пажӯҳишгарони ватанӣ тааллуқ доранд, ки онҳо бурду боҳти асарҳои сахнавии радиоро дар фазо ва вақти гуногун арзёбӣ намуда, зимни пажӯҳиши паҳлуҳои ҷудогонаи фаъолияти радиои “Тоҷикистон”, нақши хонишҳои адабиву бадеӣ ва таъсири намоишномаҳои радиоиро дар тарғиби масъалаҳои муҳими ҳаёти ҷомеа нишон додаанд[65].

Ба гурӯҳи сеюм, маводи пурқимати бахши адабии бойгонии Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон (“Ҳазинаи тиллоӣ”- и радиои “Тоҷикистон”) марбутанд, ки то ҳол ҳамчун маводи дорои аҳамияти муҳими таърихӣ ҳифз гардидаанд. Истифодаи маводи хазинавӣ баҳри тақвияти ҷанбаи амалии пажӯҳиш зарур шуморида шуда, дар меҳвари сарчашмаи таҳқиқ қарор гирифтааст.

Инчунин, омӯзишу истифодаи мақолаҳои илмиву публитсистии дар маҷмӯаву мақолаҳо, китобу ҷузъҳои ҷашнӣ ва матбуоти даврӣ оид ба ҷамбаҳои гуногуни радиои “Тоҷикистон” ҷопшуда, характери илмиву публитсистӣ доранд, барои муқоисаву таҳлил ва натиҷагирии илмӣ кумак мерасонанд[84].

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ. Омӯзиш, тадқиқ ва истифодаи маводи фаровони хазинаи радиои “Тоҷикистон” бавижа, хонишҳои адабию радиотеатрҳо ба мо имкон медиҳанд, ки доир ба қонуниятҳои инкишоф ва сохтори онҳо, нақши осори савтӣ дар ташаккули афкори ҷомеа, саҳми онҳо дар тарғиби ғояҳои давлати нави миллӣ ва решадор гардондани худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ дар замони истиқлол, муаммои характер ва тасвири олами ботинии қаҳрамонони осори савтӣ, рӯҳи замон ва ҳофизаи таърихӣ, нақши ровӣ дар хонишҳои адабиву бадеӣ ва қиссагӯиву афсонапардозӣ, мавқеи таносуби матну мусиқӣ ва истифодаи ҷилваҳои вижаи овоз тафаккури илмӣ ҳосил намоем. Ҷиҳати расидан ба ин аҳдоф иҷрои вазифаҳои зерин мусоидат менамоянд:

- бо таъя ба маводи “Ҳазинаи тиллоӣ”- и радиои “Тоҷикистон” муайян кардани ҷанбаҳои публитсистӣ, иҷтимоӣ ва таърихии асарҳои сахнавии радиои “Тоҷикистон”, дарёфтани қонуниятҳои дохилии инкишофи осори савтӣ, алоқамандии онҳо бо фольклор, адабиёт ва санъат;

- тавзеҳи давра ва марҳилаҳои рушди радиои “Тоҷикистон” дар ташаккули хонишҳои адабиву бадеӣ ва осори савтии ин расона;

- таснифоти осори савтӣ, таҳлили ҷанбаҳои сохтору муҳтавои онҳо;

- муайян намудани марҳилаҳои гуногуни инкишофи хонишҳои адабиву бадеӣ, намоишномаҳои радиои ва гуфторҳои адабӣ, нишон додани анъана, навоарӣ ва ҷиҳатҳои хоссаи ҳар як давра;

- муқаррар кардани умумият ва нишонаҳои фарқноки осори савтии радиои “Тоҷикистон” аз расонаҳои дигар;

- пажӯҳиши нақши гӯяндагон, муҳаррирон, актёрон, коргардонҳо ва муназзими овоз дар инкишофи осори савтии марҳилаҳои гуногун;

- нишон додани нақши ровӣ дар баёни воқеа, тасвирпардозӣ, қиссаҳои, афсонапардозӣ, қироати асарҳои таърихиву хонишҳои адабӣ ва бадеӣ, инчунин, тақвияти таъсири осори савтӣ дар замони истиқлол;

- муқоисаи мазмун ва шакли осори савтии замони шӯравӣ ва даврони истиқлол;

- омӯзиши забон ва сабки нависанда дар таҳияи сценарияи осори савтии радиои;

- тадқиқи вижагиҳои сохторӣ ва мавзӯии осори савтии замони истиқлол.

Навгонии рисола дар он аст, ки нақши хонишҳои адабиву бадеӣ, асарҳои драматӣ, умуман осори савтии радиои «Тоҷикистон» дар давраҳои гуногуни корӣ, бори аввал мавриди пажӯҳиш қарор гирифта, мушаххасан намунаҳои навгониҳо ба тариқи зайл зоҳир мегарданд:

- бори нахуст нақши осори савтӣ чун воситаи муҳими таъсиррасон ба афкори ҷомеа тавзеҳ шудааст;

- нақши ровӣ дар таҳияи осори савтӣ мушаххасан дар мадди аввал гузошта шудааст;

- мавқеи унсурҳои ёридиҳандаи техникӣ, эффеҶтҳои овозӣ, ки василаи ҷолибсозии осори савтӣ мебошанд, мушаххас шудаанд;

- ҳадаф, вазифа ва моҳияти осори савтӣ дар мисоли маводи радиои «Тоҷикистон» ташреҳ гардидааст;

- таъсири осори савтӣ ҷиҳати боло бурдани савияи худшиносии ҷомеа дар марҳилаҳои гуногун муайян карда шудааст.

Манбаҳои тадқиқот. Муаллиф ба сифати сарчашма аз “Ҳазинаи тиллоӣ”- и радиои “Тоҷикистон” фаровон истифода кардааст. Ҳангоми омӯзиши ҳамачонибаи мавзӯ ҷузъҳо ва бастаҳои барномаҳои марҳилаҳои гуногун, сабти лентаҳои хонишҳои адабиву бадеӣ, маҳфилҳо, гуфторҳои адабиву бадеӣ, фарҳангиву мусиқӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Барои муайян намудани нақши ҷеҳраҳои таърихӣ дар таҳия ва тадвини осори савтӣ китобу мақола ва тақризҳои дар матбуоти даврони шӯравӣ ва истиқлол нашргардида истифода шудаанд.

Дар ҷараёни таълифи диссертатсия рисолаҳои илмии баъзе аз муҳаққиқони муосири журналистикаи тоҷик барои таҳлилу муқоиса ва тавзеҳу бозгӯии паҳлуҳои гуногуни осори савтӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Зимни пажӯҳиши мавзӯ аз методҳои муқоисавӣ- таърихӣ, муқоиса, мушоҳида ва равиши индуктививу дедуктивӣ ва омӯри қор гирифта шуд. Таҳқиқоти муҳаққиқони соҳа Ю.Д. Бараневич, М. Микрюков, В. Асрорӣ, М. Шакурӣ, Х. Отахонова, А. Раҳмонзода, А. Афсаҳзод, Н. Нурҷонов, А. Низомов, М. Табарӣ, А. Саъдуллоев, И. Усмонов, Б. Камолитдинов, П. Гулмуродзода, А. Азимов, М. Муқимов, М. Муродов, С. Гулов, С. Ҳоҷазод ва дигарон ба унвони маводи назариявӣ таҳқиқ ба қор бурда шудаанд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии қор. Арзиши назариявӣ диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки яке аз бахшҳои камтаҳқиқшудаи радиожурналистика мавриди таҳлилу пажӯҳиш қарор

гирифтааст. Аз ин сабаб, натиҷаи таҳқиқ, хулосаҳои илмӣ, тавсияву пешниҳод, ки дар рисола доир ба ҷанбаҳои гуногуни масъалаи мавриди назар ҳосил шудаанд, на танҳо аҳамияти назарӣ, балки арзиши таърихию тарбиявӣ дошта, ҳамчун маводи таълимӣ барои донишҷӯёни соҳаи журналистика, фарҳанг ва таърих дар курс ва семинарҳои махсус истифода бурдан мумкин аст.

Хронологияи таҳқиқ. Дар рисола осори савтии замони истиқлол мавриди пажӯҳиш қарор гирифта, барои муқоисаву таҳқиқ ва натиҷагирӣ ба гуфторҳои адабӣ-драмавии давраи шӯравӣ низ тавачҷуҳ шудааст.

Масъалаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд:

1. Хонишҳои адабиву бадеӣ ва осори савтии радиои “Тоҷикистон”, нақши гуфторҳои адабӣ-драмавӣ дар фазои иттилоотии пасошӯравии тоҷик нишон дода шудааст.

2. Сарчашмаҳои асосии ташаккули осори савтии ин расона муайян карда шудааст.

3. Аввалин маротиба нақш ва мавқеи гуфторҳои адабӣ ва осори савтӣ дар тасвиру инъикоси воқеот ва проблемаҳои ҷомеа тадқиқ гардидааст.

4. Ҳини тадқиқот махсусияти осори савтии радиои “Тоҷикистон”, инъикоси рӯзгори воқеии мардум дар онҳо, тасвири манзараҳои табиат тавассути эффектҳои овозӣ, характери завқбахшӣ ва тафреҳӣ доштани ағлаби осори савтии радиои “Тоҷикистон” бозгӯ шудааст.

5. Ҷанбаҳои гуногуни осори савтӣ, усулҳои пешниҳоди мавзӯъ, таъсири осори савтӣ ба афкори ҷомеа, нақши ровӣ дар қиссаву афсонапардозӣ ва қироати хонишҳои адабиву бадеӣ ба маърази таҳқиқ кашида шудааст.

Тадбиқи натиҷаҳои илмӣ рисола. Диссертатсия дар ҷаласаи муштараки кафедраҳои матбуот, телевизион ва радиошунавонӣ ва журналистикаи байналхалқии факултети журналистикаи Донишгоҳи

миллии Тоҷикистон санаи 13 октябри соли 2018 (протоколи № 4) муҳокима ва ба ҳимоя тавсия шудааст. Доир ба мавзӯи диссертатсия муаллиф дар конференсҳои донишгоҳӣ (солҳои 2012-2018), аз ҷумла дар конференсҳои апрелии умумидонишгоҳӣ дар мавзӯҳои “Шаклҳои пешниҳоди осори савтӣ дар барномаҳои радиои “Тоҷикистон” (21.04.2012) ва “Шоҳномаҳои дар радиои “Тоҷикистон” (22.04.2013) маърузаҳо ироа намудааст.

Сохтори рисола. Таркиби рисоларо муқаддима, се боб, хулоса, феҳристи адабиёт ва замима ташкил медиҳад.

БОБИ 1. ОМИЛҶОИ ТАБЛИҶИ АДАБИЁТ ДАР РАДИОИ “ТОЧИКИСТОН”

Фасли 1. Пайдоиш ва ташаккули барномаҳои адабии радиои “Тоҷикистон”

Моҳи март соли 1929 Тоҷикистон ҳафтумин Ҷамоҳири сотсиалистии Иттиҳоди Шӯравӣ эълон гардид. Ин рӯйдоди муҳими фараҳбахши сиёсӣ барои миллати тоҷик дигаргуниҳои куллиро ба вуҷуд овард. Дар баробари дигар масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ, ташкили кори радио ва радиошунавонӣ низ дар маркази диққат қарор гирифт. Ба хоҳири тарғиби сиёсати вақт ниёз ба фаҳмиши вазъи таърихӣ ва замони он пеш омад. Ба ақидаи муҳаққиқи журналистика А. Саъдуллоев: “Сароғози ВАО дар ҳамаи даври замонҳо ва ҳукумату чараёнҳо таъсир расондан ба самтҳои идеологии даврон, ташаккули афкори омма, баланд бурдани сатҳи ғоявӣ, фараҳам сохтани шароити ташвиқу тарғиб мебошад[59, с.33].” Бинобар ин, ахбори иҷтимоӣ ба он сабаб мешавад, ки доираи таъсиррасонӣ ғани шуда, ягонагии идора, тамомияти арзӣ ва самти фаъолияти одамони зиёде муайян карда шавад. Аз ин рӯ, таъсиси радио ҳамчун воситаи иртиботӣ аз ҳуди сиёсат ҳамчун ҳодисаи дастачамъӣ бармеомад.

Дар фазои иттилоотии кишвар 10 апрели соли 1930 бори аввал барномаҳои радиои тоҷик пахш карда шуд[114]. Аввалин маркази пахши барномаҳо бинои “Хонаи деҳқон” буд. Яке аз бунёдгузорони радиои тоҷик Қосим Дайламӣ, вобаста ба тартиби пахши аввалин барномаҳо навиштааст: “Рӯзи панҷшанбе, 10-уми апрели соли 1930, баҳори шаҳри Душане фараҳбахш ва хуршеди дурахшон ҳама чоро бо нури худ мунаввар сохта буд. Соати 10-и пагоҳӣ ногоҳ садои ҳаяҷонангези карнайҳо дар ҳама ҷо печида ба хиёбони Ленин тағйири ҳолат дода буд. Мардум чашмони худро бо ҳайрат ба сӯи баландгӯ дӯхта буданд. Даре нагузашта, садои карнайҳо хомӯш шуд ва ба ҷои он аз баландгӯ садои созу овоз баромад ва пай дар пай мусиқӣ, суруд ва таронаҳои халқӣ

навохта ва хонда шуд[92].” Ҳамин тавр, амалан заминаи ташаккули радиои тоҷик ба вучуд оварда шуд.

Бо мурури моҳҳо ва солҳо, имконоти радиошунавонӣ беҳтар шуда, тартиби пахши барномаҳо рангинтар мешуд. Масалан, ғайр аз барномаҳои иттилоотиву мусиқӣ, аллакай субҳидам машғулияти машқи бадан (ба забони тоҷикӣ), хулосаи рӯзномаҳои ҷумҳуриявӣ, барномаҳои мусиқӣ барои кишоварзон, нисфирӯзӣ ва бегоҳирӯзӣ - гуфторҳо дар мавзӯҳои ҷамъиятӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ, хочагӣ, илмӣ, сихатии омма ва албатта, мусиқҳои халқию классикӣ шунавонда мешуд.

Солҳои 30-юм Тоҷикистонро дигаргуниҳои нав интизор буд ва гузариш аз як сохти ҷамъиятӣ ба сохти дигар тақозо мекард то афкори марум мутобиқ ба замон шакл гирад. Дар ин давра, рисолати радио ҳамчун воситаи таблиғотӣ муассир ба назар мерасид. Ин албатта, ба табиати кори радио алоқаманд буд, агар он “газетаи беқоғаз ва бемасофа” -ро мемонд[80, с. 12], аз тарафи дигар, ба ақидаи муҳаққиқ И. Усмонов: “Барои қабули иттилооти радио босавод будан шарт нест. Яъне онро ҳама қабул мекунад. Ба истиснои онҳое, ки қобилияти шунавоӣ надоранд, радио барои ҳама дастрас буд[69, с.107].” Ин ва чанд хусусияти дигари радио талаб мекард, ки ба густариши кори он таваҷҷуҳи мақомоти марказӣ бештар гардад.

Муаллифони китоби “Парвози суҳан” навиштаанд: “Тамоми барномаҳои радиои Тоҷикистон, ки яке аз воситаҳои кори идеологии ташкилоти партиявӣ республика мебошад, маҳз ба ҳамин таълимот асос ёфтааст[80, с.30].” Бинобар ин, рисолати ходимони радио, одамонро дар рӯҳияи баланди ғоявӣ, садоқатмандӣ ба кори ҳизб ва халқ, дӯстии халқҳо, интернационализми пролетарӣ ва ватандӯстии шӯравӣ тарбия намудан буд.

Мувофиқи пажӯҳиши мавзӯё бо назардошти самтҳои фаъолияти эҷодӣ, мо метавонем барномаҳои радиои “Тоҷикистон”-ро ба ин категорияҳо ҷудо намоем:

- аз рӯи характери маҳал ё ҷуғрофияи пахш (ахбори шаҳрӣ-ҳоло “Садои Душанбе”, ҷумҳуриявӣ - ҳоло радиои “Тоҷикистон” ва бурунмарзӣ-ҳоло “Овози тоҷик”);

- аз рӯи вазифа (оммавӣ, сиёсӣ ва ҷамъиятӣ);

- аз рӯи соҳаҳои инъикосёбанда (саноат, иқтисод, хоҷагии қишлоқ, бонқдорӣ, санъат, фарҳанг, тиб, варзиш ва ғайра);

- аз рӯи давомоти пахш (ҳарсоата, ҳаррӯза, ҳафтавор, моҳона, мавсимӣ, ҷашнӣ ва ғайра);

- аз рӯи завқ ва синну сол; (кӯдакон, ҷавонӣ, занон, калонсолон ва ғайра)

- аз рӯи хосияти шабу рӯз; (барномаҳои субҳгоҳӣ, нисфирӯзӣ, шомгоҳӣ ва барномаҳои шабҳангом)

Муҳаққиқ Д. Давронов дуруст зикр кардааст: “Радио ба монанди дигар ВАО, пеш аз ҳама ифодагари навигарии рӯзмарраи даври замон мебошад ва аз ин рӯ, баробари пешрафти ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар гуфторҳои радио низ пайваста дигаргун мешаванд[12, с.10].” Бо ибораи дигар, бо тақозои замон ҳаҷми гуфторҳо зиёду кам, мазмуну мундариҷаи онҳо тағйир ёфта, барномаҳои нав тавлид мегарданд. Ҳамин тавр, дар навбати дигар “барномаҳои радиои “Тоҷикистон”-ро аз “рӯи хусусияти самти фаъолият ва доираи мавзӯ ба чунин барномаҳо тақсим намудан мумкин аст:

-барномаҳои иттилоотӣ;

-барномаҳои сиёсӣ;

-барномаҳои иқтисодӣ;

-барномаҳои адабӣ;

-барномаҳои мусиқӣ; [30, с.22].”

Дар шаклгирии самти гуфторҳо ва сохтори идораҳои радиои тоҷик таҷрибаи радиои умумииттифоқ мусоидат мекард. Ташкили идораҳо ва гуфторҳо солҳои аввал аксаран нусхаи барномаҳои радиои марказӣ буд.

Зимнан, рушди рӯзафзуни хочагии гуногуни халқ зарурати таъсиси шуъбаву идораҳои алоҳидаро дар радио фароҳам меовард.

Мувофиқи омӯзиши мавзӯ, барои афзудан ва назорати гуфторҳои адабӣ, дар таъйиноти сохтори радиои “Тоҷикистон”, бахши аввал чун қисми адабӣ, баъдан сектор, гурӯҳ ва ниҳоят соли 1951 идораи бадеию мусиқӣ ва аз соли 1959 ин идора ба сифати саридораи барномаҳои бадеию мусиқӣ қорашро идома дод. Соли 1966 бошад, бо васеъ гардидани доираи интихоби мавзӯ ва завқу талаботи барзиёд, гуфторҳои адабӣ аз саридораи барномаҳои бадеию мусиқӣ ба саридораи барномаҳои адабӣ-драмавӣ табдили ном кард. Баъдан, соли 1989 ҳамаи идораҳои радио барҳам хӯрда, ду иттиҳодия: Иттиҳодияи ахбору публитсистӣ (сармуҳаррираш Ҷумъа Расулов) ва Иттиҳодияи адабиёт ва ҳунар (сармуҳаррираш Иноят Насриддинов) ташкил ёфт. Соли 2006-ум дар натиҷаи якҷоя шудани идораи ҷавонӣ бо собиқ идораи адабиёт ва ҳунар, он ба идораи барномаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ табдили ном кард[76, с.]. Аз соли 2015 уҳдадорҳои идора пурра ба зиммаи радиои “Фарҳанг” гузашт.

Мавҷудияти гуфторҳои адабӣ дар низоми радио пеш аз ҳама, ҳамчун талаботи маънавии аудитория ба вуҷуд омадааст. Чунончи академик, А. Раҳмонзода менависад: «Нуфуз ва таъсири адабиёт тибқи анъанаҳои беш аз ҳазорсола дар рӯҳиёти мардуми мо қавитар аз дигар навъҳои санъату ҳунар аст»[110]. Дар ҳақиқат адабиёт бештар имкон дорад ҳайсиати инсон, мабдаҳои маънавӣ, таҳайюли бой ва шуурнокиро инкишоф бахшида, инсонро беш аз ҳар чизи дигар ба нури корсози одамият қувват бахшад. Профессор А. Саъдуллоев ҳамроҳангии журналистика ва адабиётро дар ягонагии рисолати ин ду соҳаи эҷод дониста, дар асари «Рангҳои зиндагӣ» менависад: «Адабиёт ва публитсистика ба соҳаи ягонаи шуури адабӣ-идеалогия мансубанд[61, с.45]». Ва умумияти ин ду соҳаи фаъолияти эҷодӣ дар таъйиноти онҳо-тарбия ва таъсиррасонии ҳамагонӣ нуҳуфтааст. Ҳам нависанда ва ҳам журналист таърихи замонро

меофаранд ва агар фаъолмандии қаҳрамонони адабиётро ба авзои замон киёс намоем, монандиҳои бисёреро мушоҳида хоҳем кард.

Муҳаққиқи дигар, профессор И. К. Усмонов дар китоби «Журналистика» дар робита ба истифодаи адабиёт дар ВАО менависад: «Дар давраҳои ҳалқунандаи сиёсӣ, дар замоне, ки барои ҳалли мушкилот ҳар рӯзу ҳар соат вазифаи набе мегузорад, сухани очил ва бомаънӣ зарур аст. То ба вуҷуд овардашудани типҳо, образҳо сухан куҳна мешавад. Дар чунин ҳолат адабиёт ба публицистика ва публицистика ба адабиёт табдил меёбад. Ҳамзамон, очилият ба таъсирнокӣ дар публицистика чиҳати бештар мегирад, тарафи зеҳнии матолиб бартарӣ пайдо мекунад[69, с.147]». Дар китоби «Парвози сухан» вобаста ба мақсади гуфторҳои адабӣ-драмавӣ навишта шудааст: «Пеш аз ҳама пропаганда намудани комёбиҳои беҳтарини соҳаи адабиёту санъат ва ташкили гуфторҳои мебошад, ки ба ташаккул ва ҷаҳонбинии коммунистии одамони советӣ ёрӣ расонда метавонад[81, с.39].»

Журналистика на танҳо талаботи аудитория ва имкониятҳои онҳоро ба инобат мегирад, балки дониши сомонро раванқ мебахшад. Бинобар ин, тибқи омӯзиши мавзӯи гуфторҳои адабирӣ аз рӯи хусусияти таъсиррасонӣ, боз ба чунин гурӯҳҳо тақсим намудан мумкин аст:

1. Барномаҳои, ки ақсуламали фавриро талаб доранд - ба ин гурӯҳ барномаҳои проблемавиро дохил кардан мумкин аст, ки муҳолила ва тағйири вазъияти мушаххасро ба миён меоранд ва ба таҳлили ин ё он шахс ва ё ниҳодҳои иҷтимоӣ равона шудаанд. Хусусияти ин гуфторҳо дар он аст, ки бо гузашти вақт моҳияти иҷтимоияшонро зуд аз даст медиҳанд.

2. Барномаҳои, ки хусусияти портретӣ дошта, на танҳо симои зоҳирии қаҳрамон, балки ифшои олами ботинии вай бо роҳи тасвири ҷузъиёти мушаххас, тарзи амал, тафаккур, андеша, нутқ, муносибат ва амсоли ин намудро фаро мегирад.

3. Барномаҳое, ки ба шуури одамон таъсир расонда, барои давраҳои такрорӣ паҳш кардан пешбинӣ мешаванд. Ин матнҳо дар омезиш бо адабиёт, санъат, фалсафа, таърих ва фолклор офарида мешаванд.

Фасли 2. Таснифи барномаҳои адабии радиои “Тоҷикистон”

Вобаста ба омӯзиши мавзӯ мо барномаҳои адабии радиои “Тоҷикистон”-ро аз рӯи мавзӯҳои инъикосбанда ва самти фаъолияти эҷодӣ чунин тасниф намудем:

-барномаҳои соф адабӣ-маҳфилҳои адабӣ, гӯрғулихониҳо, хонишҳои бадеӣ, хонишҳои манзуми радиои, радиоинсценировка, портретҳои адабӣ ва ғайра;

-барномаҳои адабӣ-таърихӣ;

-барномаҳои адабӣ-драмавӣ-радиотеатрҳо, ҳаҷвияҳо, портрети актёрон;

-барномаҳои адабӣ-ирфонӣ;

-барномаҳои адабӣ барои атфол;

-барномаҳои фолклорӣ ва ғайра.

А) Барномаҳои адабӣ барои атфол

Таҳқиқи мавзӯ нишон медиҳад, ки чамбияти зиёди атфол, ниёзҳои омӯзишӣ ва завқбахшии кӯдакон дар давраҳои мухталифи синнусолӣ ва ғайра, аз ҷумлаи далоилест, ки заминаи мавҷудияти барномаҳои кӯдаконро дар расонаҳо ба вуҷуд овард. Барои ҷалби хурдсолон ба радиои “Тоҷикистон” ва дар фазои фарҳангӣ тарбия намудани онҳо барномаҳои зиёди гуногунмазмуну гуногунжанр омода ва пахш карда шудааст. Ҳар кадоме бо мазмуну муҳтаво, навоарӣ, тарзи пешниҳод, гӯяндагӣ ва маҳорати коргардонӣ фарқ мекарданд.

Дар радиои “Тоҷикистон” гуфторҳо барои атфол, аввал ҳамчун бахши барномаҳои адабӣ, баъдан, солҳои 1960-ум ҳамчун шӯбаи алоҳида инкишоф ёфт. Дар китоби “Парвози суҳан” мақсади барномаҳои радиои барои атфол дар ин давра чунин пешбинӣ шудааст: “Тарбияи коммунистии насли наврас вазифаи бузурги давлатӣ ба шумор меравад. Бинобар ин мавзӯҳои, ки ба бачагон-пионерону мактабиён ва хурдтаракон ба воситаи радио шунавонда мешаванд, аҳамияти калони тарбиявӣ доранд[81, с. 67].”

Дар ин замина, мо вобаста ба моҳияти иҷтимоии гуфторҳо барои атфол, муҳтаво ва мундариҷаи гуфтори “Хоби ширин, хурдтаракон”-ро таҳлил намудем. Ба ду далел: аввалан, зимни таҳқиқ маълум гашт, ки 900 гуфтор аз ин силсила ҳоло ҳам дар ҳазинаи радио маҳфуз аст[122], сонӣ, ин гуфтор аз писандидатарин гуфторҳо барои атфол дар таърихи ҷаҳон будааст.

Гуфтори «Хоби ширин, хурдтаракон», асосан аз афсонаҳои халқӣ, шеърҳои достонҳо ва панду андарзҳои барои синну сол ва фаҳмиши атфол мувофиқ мураббаъ гардида, «Нахустин паҳши он 1-уми март соли 1965 манзури шунавандаи тоҷик шудааст[79, с, 91].» Дар ин афсонаҳо орзуҳои омол ва паҳлуҳои гуногуни рӯзгори мардум бозтоб гардида, саршори меҳру муҳаббат ба инсон, ба Меҳан, ба табиат мебошад. Муаллифони китоби “Парвози сухан” В.Шарифов ва В.Волков навиштаанд: “Ин гуфтор дар як муддати кӯтоҳ муҳлисони сершумор пайдо кард ва мактубҳои, ки ҳар рӯз ба радио меоянд, ба ин башорат меҷаҳанд. Дар ин мактубҳо доир ба гуфтори мазкур ва роҳҳои беҳтар кардани он, фикри мулоҳизаҳои хуб гуфта мешаванд[81, с, 70].”

Ба фикри мо, пайдоиши ин гуна барномаҳо дар журналистика заминаи иҷтимоӣ доранд, зеро афсонаҳои дар фарҳанги мардуми тоҷик решаҳои қадимӣ дошта, ба андешаи фарҳангшиносон он як навъи санъати театри халқӣ аст, ки одатан дар мавридҳои фориг будан аз қорҳои рӯзмарра дар ҷамъомаду шабнишиниҳо бо мақсади таъмини фароғати истироҳати одамон ба вуқӯъ мепайвандад. Одамони синну соли гуногун дар шаҳру ноҳияҳо, деҳот дар соатҳои истироҳат дар меҳмонхонаҳо ва ё дар хонаҳои наздиконашон ҷамъ омада, ба гуфтани шунидани афсона машғул мешуданд ва ба ин васила, талаботи завқи бадеии худро қонеъ мегардонанд[13, с.86].” Аз сабабе, ки афсонаҳои маҳорати хоссаро талаб мекунад, бинобар ин, дар ин гуфтор бештари ҳолат ҳунармандони театр ҷалб карда мешуданд. Онҳо - Ҳалима Насибулина, Тамара Абдушукурова, Музаффар Ғаниев, Бурҳон Раҷабов, Мукаррама

Камолова, Соро Турсунова, Саодат Ҷӯраева, Қудрат Шарифов, София Тӯйбоева, Хайрӣ Назарова, Ойиша Ҳаётова ва дигарон буданд. Вале ин гуфтор дар хониши муассири Ҳунарпешаи шоистаи Тоҷикистон Ҳалима Насибулина маъруф шуд, ки ҳатто ўро “холаи афсонагӯ” меномидагӣ шуданд.

Гуфтори «Хоби ширин, хурдтаракон» шунавандаи навраси тоҷикро дар рӯҳияи ахлоқи неку, росткорӣ, ҷавонмардӣ ва паҳлавонию хушмандӣ тарбия намуда, аз соли 1965 то соли 1997-ум мунтазам мурағаб гардидааст[123]. Дар гуфтори мазкур асосан инсценировка аз рӯйи шеърҳо[124] ва афсонаҳои тоҷикӣ[125] ва хориҷӣ, ки барои атфол эҷод шуда буданд, таҳия мешуд. Мурағабон бештар асарҳои Гаффор Мирзо, Шодон Ҳаниф, Абдумалик Баҳорӣ, Ақобир Шарифӣ, Абубакр Ҳӯҷаев, Воҳид Асрорӣ, Кароматулло Мирзоев, Убайд Раҷаб, Алӣ Бобочон, Саидалӣ Маъмур, Бобо Ҳочӣ ва дигаронро истифода кардаанд.

Ҷой додани афсонаҳои тарҷумавӣ дар барномаи “Хоби ширин, хурдтаракон”, ки барои атфол пешбинӣ шудаанд, боз ҷойгоҳи онро дар байни аудитория боло бурд. Агар ҳадафи асосии шиносондани атфол бо адабиёти хориҷӣ бошад, аз ҷониби дигар, ин тарҷумаҳо ба ғанӣ шудани мундариҷаи гуфторҳо мусоидат карданд. Онҳо афсонаҳои русӣ, англисӣ, олмонӣ, малайзиягӣ, озарӣ, эстонӣ, ҳиндӣ, эфиопӣ, арабӣ, африқоӣ, белорусӣ, руминӣ ва ғайра кишварҳо мебошанд, ки баъзеи он махсус барои ин барнома тарҷума шудаанд.

Мувофиқи таҳқиқи барномаи “Хоби ширин, хурдтаракон” аз ҷиҳати мавзӯӣ, мазмун, мундариҷа ба: тамсилӣ, сеҳромез, маишӣ ва портретӣ ҷудо намудан мумкин аст:

-*Афсонаҳои тамсилӣ*; дар ин афсонаҳо ҷонварону рустаниҳо, ашёву ходисаҳои табиат ҳамчун инсонҳо ҳарф мезананд, ба мисли одамон зиндагӣ мекунанд. Ба ин қисм афсонаҳои «Ду бузичаи яқрав» (афсонаи инсценировкашуда)[126], «Рӯбоҳ ва лак-лак»[127], «Гурги нодон»[128], «Рӯбоҳи бедум» (афсонаи арманӣ)[129], «Ҳари ҳиллагар»[130], «Шери

хушбахт»[132] (афсонаи фаронсавӣ) ва ғайраро дохил кардан мумкин аст. Ин навъи афсонаҳо решаҳои қадимӣ дошта, маҷозан ифодаи хислату табиати инсонҳои мухталиф мебошанд. Чунончи, рӯбоҳ - рамзи шахси макқору ҳилагар, гург - шахси ҳарис, шер - рамзи қувват ва ҳокимият ва ғайра.

-*Афсонаҳои сеҳромез*; дар мундариҷаи ин барномаҳо ҳар гуна амалҳои сеҳру чоду, ҳодисаҳои ғайриодӣ, ашёи сеҳрнок ва монанди инҳо дохил мешаванд. Ба ин қисм, мо метавонем афсонаҳои «Сӯзанҷаи сеҳрнок»[133], «Бозичаҳо рафтанд» (ҳикояи Дадаҷон Рачабӣ)[134], «Асрори санги сиёҳ»[135], «Парандаи сеҳрнок»[136] (афсонаи арабӣ) ва ғайраро дохил кунем. Дар ин афсонаҳо ҳар гуна ҳодиса рух медиҳад, ба забон меояд ва ҳар гуна амали ғайриинтизорро иҷро мекунад.

-*Афсонаҳои маишӣ (ҳаётӣ)*; ба ин гурӯҳ, асосан барномаҳои дохил мешаванд, ки зиндагӣ ва муносибати ҳаррӯзаи мардум барои ибрат бозтоб шудаанд. Ҳодисаҳои ҳаррӯзаи ҳаёти ҷомеа, амалҳои шоиста, хунармандӣ, шавқу раҳм, танқиди шахсони алоҳидаю камбудихои ҷомеа ва тарзи баёни ҳаҷвомез аз хусусиятҳои ин гуфторҳо аст. Ба ин қисм, мо метавонем гуфторҳои «Роҳилаи раҳмдил»[137], «Акаю уқо»[138] (ҳикояи Эркин Сиддиқов), «Духтарҷаи боақл» (афсонаи ўзбекӣ)[139], «Боғбони донишманд»[140], «Се дўст» [141] ва ғайраро дохил намоем.

-*Афсонаҳои портретӣ*; ин афсонаҳо ба зиндагии имрӯза мувофиқ таҳия шуда, бештар масъалаҳои зиндагии маишии мардум, тарҷумаи ҳоли одамони фаъоли ҷамъиятию сиёсӣ ҳангоми наврасӣ дар муносибатҳои воқеӣ ибратбахш офарида шудаанд. Ба ин гурӯҳ, афсонаҳои «Владимир Илич»[142], «Қалами бунафшаранг» (ҳикояи Аббос Муҳиддинов-дар бораи вохӯрӣ бо Н.К. Крупская ҳамсари В.И. Ленин)[143], «Ҳақиқати Ленин» (афсонаи халқии рус)[145], «Байрақи сурх», «Иди Май»[146] (ҳикояҳои А. Митяев ва Н. Забила) ва ғайра дохил мешаванд.

Ҳамин тавр, нахустин барномаҳо барои атфол дар радиои “Тоҷикистон”: “Субҳи пионерӣ”, “Аз ҳаёти хонандагони синфҳои болоӣ”, “Эҷодиёти мо”, “Аз саҳифаҳои китоби дарсии шумо”, “Дар меҳмони Бобосалом” ва гуфтори “Хоби ширин, хурдтаракон” мебошанд. Ин барномаҳо чунин самтҳо доштанд: афсонаҳои, барномаҳои омӯзишӣ, тарбиявӣ, адабиёти мактабӣ, тарҷума, шеър, инсценировка, очеркҳои портретӣ ва ғайра, мувофиқ ба синну соли онҳо пешбинӣ шуда, пахш мегардид. Вақти шунавондан синну соли хурдсол, завқу таби он пайваста ба инобат гирифта мешуд. Минбаъд ин барномаҳо бо тағйири номҳои “Зангӯла”, “Нилуфар”, “Насли сомон” ва “Машғал” то ба замони мо идома ёфта таҳия ва пахш мегарданд.

Б) Барномаҳои адабӣ-динӣ

Дар журналистикаи тоҷик, мафҳуми «журналистикаи мазҳабӣ» истилоҳи нав аст ва ба назари рӯзноманигор Султон Ҳамад: “Мафҳуми “журналистикаи мазҳабӣ” дар кишварҳои ғарбӣ ва Амрико даҳсолаҳост мавриди истифода аст, вале дар кишварҳои пасошӯравӣ, ин истилоҳ баъди истиқлолият бадаст овардани ин давлатҳо мавриди истифода қарор гирифт[45,с.153].» Сабаби дигари дар истифода набудани истилохро номбурда дар камбуди таҳқиқоти илмӣ дар соҳаи амалия ва назарияи журналистикаи тоҷик рабт медиҳад.

Дар солҳои аввали фаъолияти радиои “Тоҷикистон” барномаҳои хусусияти зидди динӣ дошта шунавонда мешуд. Ва то пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ, мундариҷаи қисми муҳими барномаҳои сиёсиро ташкил меод. Мувофиқи маълумоти муаллифони китоби “Парвози суҳан”: “Суҳбатҳои илмӣ-атеистӣ моҳияти реаксионии дин ва зарари он, кирдор ва фосиқии муллоҳо ва ғайраро баррасӣ карда, барои дар рӯҳияи ҷаҳонбинии марксистӣ тарбия кардани мардум, аз банди хурофот озод намудани онҳо ёрии калон мерсонданд. Умуман, ин гуфторҳо барои

ташаққули ҷаҳонбинии материалистии одамон дар мубориза бар зидди дин ёрӣ мерасонанд[83,с.35].”

Мувофиқи иттилои ин манбаъ, дар ҳайати шӯрои ин редаксия 27 нафар кор мекард. Ба ин ҳайат беҳтарин олимон, тарғиботчиён, ҳуқуқшиносон, аъзоёни ҷамъияти “Дониш” ва одамони пешқадами ҷомеа шомил буданд. Танҳо “дар солҳои 1965-1967 зиёда аз 150 суҳбату мақолаҳои зиддидинӣ шунавонда шуд. Номгӯи ин барномаҳо чунин буд: “Коммунизм ва дин”, “Ленин дар бораи дин”, “Моҳияти реаксионии дини ислом”, “Рӯза ва зарари он”, “Ҳаёт ва коинот”, “Илм ва дин”, “Ахлоқи коммунистӣ ва ахлоқи динӣ” ва ғайра аз ҳамин қабил барномаҳо буданд[83,с.35].” Дар барномаҳои номбурда то солҳои 1980–ум ба мардум пайваста талқин менамуданд, ки дин як ҳодисаи сирф иртиҷоӣ, маҳсули замони феодалӣ буда, гӯё моро аз тараққӣ боз медорад. Ба ин мазмун, мо таҳти унвони «Панди бузургон дар бораи дин»- барномаи адабиеро пайдо кардем, ки он иборат аз андешаҳои зиддидинии олимони ҷаҳон ва мисраъҳои таҳрифшудаи осори ниёгон, мурағаб шудааст. Ин барнома муқобилгузори динро бо илму дониш ифода мекунад: мусиқӣ баланд ва паст мешавад. Баранда (мард): “В. Гёте мегӯяд «Дониш бе ҳадду ҳудуд аст ва он тамоман муқобили мазҳаб аст», К. Маркс «Дин афюн аст», «Атеизм ин кори мазҳаб аст, зеро вай ҳастии инсонро инкор мекунад», Волтер (Франсуа-Мари Аруэ) мегӯяд: «Мунозираи файласуфон аз қадим бо оромӣ мегузашт, вале мунозираи диншиносон аксар вақт бо хунрезӣ анҷом меёбад», Лихтербенк: «Мегӯянд, ки Худо инсонро аз рӯи тахайюлотӣ худ офаридааст, вале бояд бигуем, ки инсон Худоро аз рӯи тасаввуроти худ офаридааст», Волни: «Дар ҳама ҷо рӯҳониён барои он либоси дарвешӣ мепӯшанд, ки дар он сирри сарват ҷамъ кардан ва кайфият бурданро пинҳон доранд»...”

Ҳамчунин, мувофиқи маълумоти фехристи номгӯи гуфторҳои Сарредаксияи шунавондан барои мамлакатҳои хориҷӣ (ба забонҳои дарӣ ва форсӣ)- солҳои 1980-ум гуфторе бо номи «Аз рӯзгори муслимин» дар

бораи озодии дину мазҳаб, вичдон, озодии сухан ва ғайра таҳия мешуд[23]ва давлати шӯравӣ бо таҳияи ин гуфторҳо ба кишварҳои хориҷӣ фаҳмондан мехост, ки дар ин давлат озодии динии ҷомеаи советӣ таъмин аст.

Омӯзиши масъала нишон медиҳад, ки мавҷудияти барномаҳои динӣ дар радиои “Тоҷикистон” ба солҳои 1990-ум рост меояд. Истиқлолияти давлатӣ дар тамоми самтҳои ҳаёти иҷтимоию фарҳангии ҷумҳурӣ гардиши сифатан тозаеро ба вуҷуд овард. Аз ҷумла, дар масъалаи муносибати давлат ба дин. Бинобар ин, мо метавонем омилҳои иҷтимоию сиёсии барномаҳои диниро дар радиои “Тоҷикистон” чунин муайян кунем:

-Барои танзими фаъолияти иттиҳодияҳои динӣ ва ҳаёти динии ҷомеа як идда санадҳои меъёрию ҳуқуқиро давлат қабул намуд. Сохторҳои давлатии Кумитаи оид ба корҳои дин, танзими анъана ва ҷашну маросими назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маркази исломшиносӣ дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Шӯрои уламои Маркази исломӣ, Донишкадаи исломӣ ба номи Имоми Аъзам ва гимназияҳои таълими динӣ барои ҳамоҳанг намудани равандҳои ҳаёти динӣ ва таълиму тадқиқоти масоили диншиносӣ ва исломшиносӣ;

-Ҷиҳати таъмини ҳуқуқи конститутсионии шаҳрвандон таъсис ва бунёди иттиҳодияҳои динӣ, масҷидҳо, мадрасаҳо, тармими ҷойҳои муқаддас ба роҳ монда шуд ва он ҳамчун оғози гардиши нав дар ҷомеаи шаҳрвандӣ гардид;

-Таъбу наشري адабиёти хусусияти илмӣ-динӣ ва мазҳабӣ-маърифатӣ масъалаи муҳим маҳсуб шуд. Нахуст сарчашмаҳои муҳими илмӣ-динӣ-“Таърихи Табарӣ”, “Кимиёи саодат”, “Эҳёи улуми дин”, “Маснавии Маънавӣ”, “Равзатуссафо” ва девони комили як идда шоирони классикӣ ба мардум пешниҳод гардид. Пас аз ин ҷопи тарҷумаи Қуръону аҳодис ва осори илмии Имоми Аъзам Абӯҳанифа;

-Барои анҷом додани анъанаву маросим ва таҷлили иду чашнҳои динию миллӣ – Наврӯз, иди Фитр, иди Азҳо, Меҳргон, Сада шароити хуб фароҳам оварда шуд. Таҷлили бузургдошти Имоми Аъзам – асосгузори мазҳаби таҳаммулгарои тоҷикон, ба вучуд омадани мувозинати арзишҳои миллӣ ва динӣ дар ҷомеаи шаҳрвандии Тоҷикистон;

Ба ақидаи муҳаққиқ Иброҳим Усмонов дар 15 соли охир таблиғи одилонаи афкори динӣ дар Тоҷикистон хеле роиҷ шуд. Дар ВАО хеле ҷиддӣ ва сареъ ба масъалаҳои дину мазҳаб даст заданд. Яъне мусоҳибаҳо бо шахсиятҳои маъруфи дин, тафсириҳо ва ривоятҳои динӣ ба касрат дар саҳифаҳои матбуот ва дар гуфтори радиоҳо пайдо шуданд[120]. Мақсади нияти ин кор неқ буд, яъне он костагӣ, ки аҳли дин дар замони шӯравӣ эҳсос карда буд, ислоҳ кардан меҳостанд.

Бори аввал, бо иқдоми Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон дар солҳои истиқлолият китоби «Қуръони карим», «Тафсири Табарӣ» ва дигар китобҳои маъруфи исломӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума шуд. Дар хошияи ин руҳдод, дар радиои “Тоҷикистон” ба хотири баланд бардоштани маърифати исломии ҷомеа шакли радиои ду китоби зикргардида, таҳия шуд.

1-уми январи соли 2008 дар силсилагуфтори «Фазилат» тарҷумаи «Қуръони карим» ба забони тоҷикӣ бори аввал дар радио мавриди хониш қарор гирифт, ки аз 80 қисм иборат буд[8,с.145]. Ҷамчунин, ҳамин сол матни пурраи «Тафсири Табарӣ», ки тарҷума ва тафсири осонбаёни китоби «Қуръони Карим» дар 30 гуфтор таҳия шуд. Аввалин гуфтор аз ин силсила 5-уми ноябри соли 2008 паҳш гардид.

Ҷамчунин, ба муносибати моҳи шарифи рамазони солҳои 2008-2009 бори аввал радиомачаллаи маърифатӣ-диниӣ «Фазилат» иборат аз 30 қисм ба самъи шунавандагон расонда шуд. Аз мазмуни барномаи яқум бар меояд, ки “ҳадаф аз барнома баррасии аҳамият ва фалсафаи рӯздорӣ ва пандомӯхтан аз таълимоти динӣ дар партави моҳи шариф ба шумор

меравад[8,с.145]. Ин барнома шабонгоҳ, бо назардошти вақти ифтор ва ношто чанд сол пайи ҳам садо дод. Дар нахуст шумораи барномаи «Фазилат» паёми рамазони собиқ муфтии Ҷумҳурии Тоҷикистон (марҳум) Амонуллохон Неъматзода ба шунавандаҳо расонда шудааст. Барои ҷолибияти барнома самтҳои эҷодии он васеъ карда шуд, масалан андешаҳои фолклоршинос Рӯзӣ Аҳмад дар мавриди шеърҳои таронаҳои рамазони мардуми тоҷик хеле ҷолиб баромада аст. Барномаи «Фазилат» ягона гуфторест, ки оид ба моҳи муқаддаси солшумории ҳиҷри қамарии мусалмонон-Рамазон, мавриди таърифу тафсир қарор гирифтааст. Ҳар қисм аз ин силсила ба мавзӯҳои алоҳидаи тарбиявӣ бахшида шуда, суҳбату мусоҳиба бо ходимони илм, дин ва фалсафа ҷой дода шуданд. Инчунин, дар ҳар барнома аҳодиси набавӣ, ашъори тарбиявии ниёгон ва сурудҳои марифатӣ барои рангорангӣ истифода шудааст. Муаллифи «Фазилат» Абдуғаффор Камолов, баранда Хайрулло Иброҳимов ва коргардон Барнои Низом ҳастанд.

Инчунин, иқдоми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар мавриди эълони соли 2009 - Соли бузургдошти Имоми Аъзам дар фаъолияти радиои «Тоҷикистон» саҳифаи навро боз намуд. Ба ин муносибат, аз тарафи идораи барномаҳои фарҳангӣ-фароғатии барномаи силсилавии «Имоми ҳидоят» дар пешниҳоди сармуҳаррири вақти идора - Заъфарон Муҳаббатова ба самъи шунавандагон расид. Гуфтор аз маҷмӯи суҳбатҳои динӣ иборат буда, мавзӯи асосӣ зиндагӣ ва осори илмию мазҳабии Имом Аъзам-Абуҳанифа Нуъмон ибни Собитро дар таърихи дини ислом тарҷеҳ медиҳад.

Соли 2011 дар пешниҳоди журналист Абдуқодири Абдуқаҳҳор (Талбаков) ва ровӣ Мунира Иноятова таҳти унвони «Аҳодиси набавӣ» гулчини ҳадисҳои паёмбар ба самъи шунавандагон расонда шуд. Ҳамчунин, дар ин сол китоби «Муъҷизаҳои Қуръон»-и муҳаққиқи муосири Ислом-Ҳорун Яҳё дар тарҷумаи Абдуқодири Абдуқаҳҳор ба забони тоҷикӣ, дар қироати ровӣ Хайруллоҳ Иброҳимов ба самъи

шунавандагон расонда шуд. Ин барнома хосияти илмӣ дошта, оёти «Қуръони карим»-ро бо назардошти дастовардҳои илмӣ тафсир менамояд. Барнома аз 20 қисм иборат буда, дар таҳияи он маҳорати коргардон Барнои Низом назаррас аст.

Хулоса, дар радиои “Тоҷикистон” имрӯз барномаҳои динӣ тобишҳои гуногуни ифода дошта, аз тамоми жанрҳо истифода мешавад. Дар навбати аввал барномаҳоеро метавон ном бурд (“Фазилат”, “Муъҷизаҳои Қуръон”, “Имоми ҳидоят”), ки бевосита ба масъалаи мавриди назар тааллуқ дошта, дар онҳо арзиш ва ғояҳои динӣ бо назардошти мавзӯи рӯз бозгӯ шуда, роҳи тайкардаи Ислом дар роҳи расидан ба ваҳдати миллӣ тавсиф карда шудааст. Барномаҳои дигар “Маросими мардумӣ”, “Бовар” ва “Нигоҳи нав” бевосита ба мавзӯи мазҳабу дин бахшида нашудаанд, аммо ба ин ё он муносибат ба мавзӯё алоқа пайдо мекунанд.

В) Барномаҳои адабӣ-таърихӣ

Пахши барномаҳои таърихӣ дар баробари барномаҳои иттилоотӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва тафреҳӣ ҳамчун талаботи маънавии шунавандагон, барои комилтар кардани худшиносии миллии ҷомеа нақши созгор дорад. Омили муҳими дигари мавҷудияти барномаҳои таърихӣ радио хоса дар солҳои истиқлолият тасодуфӣ набуда, балки «амри ногузири даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон аст. Дар ин даврони нав мо роҳи худшиносӣ ва эҳёи халқамонро пазируфта, ба мероси гузашта чун манбаи зиёбахши бунёди ҷомеаи нав ва ваҳдати мардуми кишварамон эҳтиром мегузорем[114].”

Пахши барномаҳои таърихӣ радиои “Тоҷикистон” асосан аз охири солҳои 1970 оғоз гардида бошад ҳам, дар солҳои истиқлолият ин барномаҳо қувват гирифтанд. Дар чанд соли охир бо шукӯҳу шаҳомат таҷлили 1100-солагии ташкилѐбии Давлати Сомониён, 2700-солагии китоби «Авесто», Соли бузургдошти Тамаддуни ориѐй, 2500-солагии

шаҳри Истаравшан, 2700-солагии шаҳри бостонии Кӯлоб, 1150-солагии Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Соли бузургдошти забони тоҷикӣ, 800-солагии Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, соли бузургдошти Имоми Аъзам, 3000-солагии шаҳри Ҳисор ва даҳҳо чашну маърақаҳои дигар аз эҳтирому бузургдошти таъриху тамаддуни гузаштагонанон гувоҳӣ диҳанд аз тарафи дигар, ин рӯ овардан ба омӯзишу таҳқиқи чуқуртару амиқтари таърихи халқанон, равшанӣ андохтан ба саҳифаҳои норавшани он маҳсуб меёбад. Ҳамин тавр, инъикоси ин санаҳо ва дар асоси он барномаҳои гуногунжанр таҳия шуда, мазмуни он барои оммавӣ гардидани дастуру супоришҳои Сарвари давлат нақши созгор дорад.

Дар радиои “Тоҷикистон” барномаҳои таърихӣ ба 2 шакл: яке ба шакли суҳбату мусоҳибаҳо, ки хусусияти илмӣ ва факту рақам асоси он аст, дигар ба таври хонишҳои бадеӣ ва асарҳои саҳнавӣ марҳилаҳо ё чехраҳои таърихро бо образи бадеӣ ифода мекунад, паҳш мешавад[19,с.131].

Нахустин барномаи радиои, ки сирф ба таърихи тоҷикон алоқаманд аст, бо номи «Қироат ва тафсири «Тоҷикон»-и Б. Ғафуров»[147] аз идораи адабӣ дар соли 1989 сабт гардидааст. Мо 4 гуфтори онро пайдо кардем, ки ба таври суҳбати радиои масъалаҳои таърихӣ таҳлилу баррасӣ мешаванд. Барнома аз рӯи муҳаррир Ҳусейн Назруллоев оғоз шуда, барои рӯшанӣ андохтани мавзӯи суҳбати узви Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон Аҳрор Мухторов ва ходими илмии Институти таърих, археология ва мардумшиносии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи А. Дониш - Шавкат Шарифов истифода шудааст. Барномаи мазкур ба ифтихори 90-солагии зодрӯзи академик Б. Ғафуров ба нақша гирифта шуда, мавзӯи онро сабабҳои таълифи китоби «Тоҷикон», вазъияти таълиф, шуҳрати ҷаҳонии китоб, тарҷумаи он ба забонҳои хориҷӣ ташкил медиҳад. Ҳарчанд ин гуфтори бунёдии идораи адабӣ бо сатҳи баланди мазмуну муҳтаво ва бо ҷалби таърихшиносони маъруфи тоҷик таҳия шуда

бошад ҳам, ба гумони ғолиб бо сабабҳои оғози низоъҳои дохилӣ солҳои 90-уми асри гузашта идомаи сабти он қатъ гардида бошад.

Гуфтори дигари таърихӣ, ки ба муносибати 1100-солагии давлати Сомониён соли 1999 ба вучуд омад, силсилагуфтори маъруфи «Дар масири таърих» аст, ки дар пешниҳоди 2 нафар, яке номзади илми таърих Маъруф Исоматов ва дигар номзади илми филология Баҳриддин Ализода манзури шунавандагон гардид[148]. Ин мавод аз ҷумлаи гуфторҳои комилтар ва беҳтарини ҳазинаи радиои тоҷик ба ҳисоб рафта, хусусияти омӯзишӣ дорад. Баъди имзои Созишномаи сулҳ ва ризоияти миллӣ дар соли 1997, барои ба ҳолати муқаррарии зиндагӣ баргаштани ҷомеа чунин гуфтор лозим буд. Дар ин росто, талаботи пеш омад, ки ҳодисаҳои таърихӣ ҳамчун дарси ҳамбастагӣ тарғибу ташвиқ шаванд. Бо назардошти ин талаботи маънавӣ, барномаи «Дар масири таърих» ба вучуд омад. Муҳтавои барнома мазмуни китоби «Тоҷикон»-и академик Б. Гафуров фаро гирифта, ҳаҷман 18-20 дақиқа таҳия шуда, ба таври суҳбати озоди пайи ҳам ивазшавандаи садо паҳш гардидааст. Барнома бо забони сода ва раван таҳия шудааст, аз вижагиҳои гуфтор аст.

Сабти «Дар масири таърих» соли 1999 оғоз шуда, давра ба давра то соли 2006 идома ёфт. Мо ҳангоми шумориш 122 шумораи гуфторро муайян кардем. Мутаассифона, вақти аз лента ба диск гузарондан саҳлангорӣ сурат гирифта, хронологияи мавзӯӣ омехта гардида, ҳатто баъзе шумораҳои барнома (лентаҳо) мавҷуд нест ё ҷойи он бо лентаҳои дигар иваз шудааст. Бо ин вучуд, гуфтори «Дар масири таърих» дар радиои «Тоҷикистон» аз гуфтори бунёдӣ махсуб ёфта, моҳиятан таърихи халқи тоҷик ва сарзамини зисти онҳо, марҳилаҳои ташаккули фарҳанг, анъана ва расму оинҳо, санъату ҳунар ва шахрсозиро дар алоқамандӣ бо кишварҳои форсизабон аз давраи ҷамъияти ибтидоӣ дар Осиёи Миёна то асри XVI (то давраи сулолаи Темуриён) фаро мегирад. Бо як қатор вижагиҳо фарқ мекунад:

- гуфтор хусусияти илмӣ-оммавӣ дошта, бо забони содаи оммафаҳм таҳия шудааст;
- шакли гуфтор бо тарзи суҳбати дукаса мураттабшуда, нутқи озод дорад;
- дар вақти кӯтоҳ (18-20 дақиқа) ҷой додани маълумоти фаровон;
- ивазшавии пайиҳами садо;
- истифода аз сарчашмаҳои гуногуни таърихӣ;
- таассуб ва таҳрифи таърихӣ мушоҳида нашудан.

Ба андешаи мо идомаи сабти барномаи “Дар масири таърих” барои омӯзиши оммавии ҳодисаҳои таърихӣ мусоидат мекунад.

Аз дигар барномаҳои таърихӣ мо метавонем барномаи адабӣ-таърихии «Тоҷикон дар оинаи таърих»-ро ном бубарем[149]. Ин барнома бо садои собиқ корманди радио Ёрун Назар хонда шуда, аз 8 қисм иборат мебошад. Сабти барнома моҳҳои август-сентябри соли 1999 оғоз шуда, мазмуни он аз ғуруғи давлати Сомониён шурӯъ гардида то сукути давлатдорӣ тоҷиконро дар бар мегирад. Дар барнома асосан ривочу раванги илму маорифи тоҷик дар ин ин давра, омилҳои шукуфоии он бо истифода аз сарчашмаҳои муътамади таърихӣ таҳия гардидааст. Тафовути барномаи «Тоҷикон дар оинаи таърих» нисбати гуфтори «Дар масири таърих» дар он асос меёбад, ки мундариҷаи он давраи муайяни таърихро фаро мегирад ва нутқи муҳаррир маҳаки гуфтор аст ва барои тасдиқи андеша муҳаррир суҳбати таърихшиносонро низ истифода кардааст. Мусиқии суннатӣ ҷо-ҷо баланд шуда, гуфторро оро додааст.

Ба таври хониши бадеӣ чанд номгӯи осори савтии таърихӣ дар радио сабт гардида, ки паҳши пайваستاи он аз аҳамият ҳолӣ нест. Мо метавонем аз китоби Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон бо номи «Аз Ориён то Сомониён» дар соли 1999 ном бубарем. Ин китоб 13 қисм дар қироати Ҷунарпешаи шоистаи Тоҷикистон Ортиқи Қодир сабт гардид. Инчунин, дар асоси асари бадеии нависандаи тоҷик Тӯйҷӣ Мирзоди Раштӣ «Тулӯи хуршед» бо садои ровии радио Абдурашид Хӯҷамқулов 18

кисм дар ҳаҷми 8 соату 54 дақиқа сабт шудааст. Инчунин, асари бадеии дигари ин нависанда «Фурӯғи хуршед» иборат аз 8 гуфтор сабт гардидааст. Дар се асари хондашудаи радиои дар бораи рушду нумӯи давлати Сомониён ва сабабҳои аз байн рафтани он суҳан гуфта шудааст.

Мувофиқи таҳқиқи мо баъд аз барномаи «Дар масири таърих» (баромадкунандаҳо-М. Исоматов ва Б. Ализода), инчунин, муҳимтарин асари таърихӣ, ки дар “Ҳазинаи тиллоӣ”-ии радиои “Тоҷикистон” сабт карда шуд, ин қироати матни комили китоби академик Бобочон Ғафуров «Тоҷикон» мебошад. Ин асар бо садои ровӣ А.Хӯҷамкулов соли 2009 сабт гардида, аз 124 шумора (37 соату 20 дақиқа) иборат аст. Баъдан дар асоси сабти радиои-нусхаи телевизионии асар дар телевизиони “Тоҷикистон” таҳия гардид.

Омӯзиш ва таҳқиқи барномаҳои таърихӣ бори дигар маълум намуд, ки ҳарчанд бо баъзе аз хусусиятҳо: шакли таҳия, давомнокӣ, шеваи хониши осори савтӣ ва ороиши мусиқӣ аз ҳам фарқ кунанд, дар асл ҳар кадом бо мазмуни худ, бозгӯкунандаи марҳилаҳои таърихи миллати тоҷиканд. Мавзӯи онҳоро пурарзиштарин ҳодисаю воқеа ва санаҳои таърихӣ ифода мекунанд. Муаллифону таҳиягарон кӯшидаанд, ки муҳимтарин асарҳо илмӣ, археологӣ, бостоншиносӣ, ки дар солҳои охир ба вуҷуд омадааст, дар барномаҳо ҷой диҳанд.

Ҳамин тавр, радиои “Тоҷикистон” чун яке аз воситаҳои муҳими электронии ахбор, марҳила ва давраҳои гуногунро аз сар гузаронда, бо мурури вақту замон барномаҳояшро борҳо тағйир додааст. Идораи барномаҳои он зина ба зина ташаккул ёфта, аз як воситаи хурди иттилоотӣ ба расонаи пуриқтидори таблиғотӣ табдил ёфт. Дар асоси омӯзиши сарчашмаҳои таърихӣ, адабӣ, илмӣ ва маводи “Ҳазинаи тиллоӣ”-и радиои “Тоҷикистон” маълум гардид, ки соли 1951 идораи бадеию мусиқӣ ва аз соли 1959 ин идора ба сифати саридораи барномаҳои бадеию мусиқӣ корашро идома дод. Соли 1966 бо назардошти васеъ гардидани доираи

интихоби мавзӯъ ва завқу талаботи барзиёд, гуфторҳои адабӣ аз саридораи барномаҳои бадеию мусиқӣ ба саридораи барномаҳои адабӣ-драмавӣ табдили ном кард. Баъдан, соли 1989 ҳамаи идораҳои радио барҳам хӯрда, ду иттиҳодия ташкил ёфт: Иттиҳодияи ахбору публитсистӣ сармуҳаррираш Ҷумъа Расулов ва Иттиҳодияи адабиёт ва ҳунар сармуҳаррираш Иноят Насриддинов интихоб шуданд. Соли 2006-ум дар натиҷаи якҷоя шудани идораи ҷавонӣ бо собиқ идораи адабиёт ва ҳунар, он ба идораи барномаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ табдили ном кард. Аз соли 2015 функцияи ин барномаҳо пурра ба уҳдаи радиои “Фарҳанг” гузашт.

Инчунин, тибқи омӯзиши мавзӯъ барномаҳои адабиёро аз рӯи хусусияти таъсиррасонӣ ба чунин гурӯҳҳо тақсим намудан мумкин аст:

1. Барномаҳое, ки аксуламали фавриро талаб дорад, ба ин гурӯҳ барномаҳои проблемавино дохил кардан мумкин аст, ки муҳофизат ва тағйири вазъияти мушаххасро ба миён меорад ва ба таҳлили ин ё он шахс ва ё институти иҷтимоӣ равона шудаанд. Хусусияти ин гуфторҳо дар он аст, ки бо гузашти вақт моҳияти иҷтимоиашро зуд аз даст медиҳад;

2. Барномаҳое, ки хусусияти портретӣ дошта, на танҳо симои зоҳирии қаҳрамон, балки ифшои олами ботинии вай бо роҳи тасвири ҷузъиёти мушаххас, тарзи амал, тафаккур, андеша, нутқ, муносибат ва амсоли ин намудро фаро мегирад;

3. Барномаҳое, ки ба шуури қисми зиёди одамон таъсир расонда, барои давраҳои такрорӣ пешбинӣ мешавад. Ин матнҳо дар омезиш бо адабиёт, санъат, фалсафа, таърих ва фолклор офарида мешавад.

Вобаста ба омӯзиши мавзӯъ гуфторҳои адабии радиои “Тоҷикистон” аз рӯи инъикоси мавзӯъ ва самти фаъолияти эҷодӣ чунин тасниф шудаанд:

-барномаҳои соф адабӣ; (маҳфилҳои адабӣ, гӯрғулихониҳо, хонишҳои бадеӣ, хонишҳои манзуми радиои, радиоинсенировка, портретҳои адабӣ ва ғайра)

-барномаҳои адабӣ-таърихӣ;

-барномаҳои адабӣ-драмавӣ (радиотеатрҳо, ҳаҷвияҳо, портрети актёрон);

-барномаҳои адабӣ-ирфонӣ (мазҳабӣ ё динӣ)

-барномаҳои адабӣ барои атфол;

-барномаҳои адабӣ-мусиқӣ;

-барномаҳои адабӣ-байналхалқӣ;

Дар баҳши “Барномаҳо барои атфол” зимни омӯзиши сарчашмаҳои таърихӣ ва маводи бойгонӣ таъкид мегардад, ки гуфторҳо барои атфол, аввал ҳамчун баҳши барномаҳои адабӣ, баъдан, солҳои 1960-ум ҳамчун шӯбаи алоҳида инкишоф ёфт. Рост омадани барномаҳо дар ин давра, ин аз як тараф, агар ба вусъат гирифтани имконоти техникӣ радиошунавонӣ вобастагӣ дошт, аз ҷониби дигар, мақсад аз роҳандозии барномаҳо барои кӯдакон пеш аз ҳама дар рӯҳияи сиёсати давр тарбия намудани онҳо буд.

Вобаста ба моҳияти иҷтимоии гуфторҳо барои атфол, муҳтаво ва мундариҷаи гуфтори “Хоби ширин, хурдтаракон” мавриди пажӯҳиш қарор гирифта, маълум шудааст, ки 900 гуфтор аз ин силсила ҳоло ҳам дар ҳазинаи радио маҳфуз аст. Афсонаҳои “Хоби ширин, хурдтаракон”-ро аз ҷиҳати мавзӯӣ ва мундариҷа ба тамсилӣ, сеҳромез, маишӣ ҷудо намудан мумкин аст.

БОБИ 2. ИНЪИКОСИ АДАБИЁТИ БАДЕӢ ДАР БАРНОМАҲОИ РАДИОИ “ТОҶИКИСТОН”

Фасли 1. Ташаккули хониши бадеӢ ҳамчун нахустин барномаи радиои “Тоҷикистон”

Истифодаи адабиёт дар васоити электрони ахбори омма дар табиати рисолати журналистика ва адабиёт нухуфта аст. То инсон ҳамчун падидаи тарбиятӣ дар ҳаёт аст, роҳу воситаҳои тарвиҷи онро ҷустуҷӯ мекунад. Бинобар ин, офаридани асарҳои адабӣ дар радио ҳамчун як навъ посух ба яке аз ниёзҳои рӯҳии аудитория ба вучуд омадааст. Аз ин рӯ, журналистика ва адабиёт аз ҳаёт, муҳит ва авзои равонию сиёсӣ ҷудо нест, зеро нигорандаи ҳар ду соҳа шахси рӯида аз иҷтимоъ аст ва ба ҳеҷ вачҳ берун аз ҷомеа ва муҳити хеш буда наметавонад. Аз ин сабаб, мавҷудият ва пешрафти расонаҳо на танҳо анвои адабиёро маҳдуд накард, балки тағйир ва шаклҳои ташвиқи онро ба вучуд овард.

Радиои “Тоҷикистон” дар ҳама давраҳои фаъолияти худ ба мавҷудият ва таҳияи барномаҳои адабӣ диққати хос дода, ба таври муттасил ба манбаи аслии хиради инсонӣ-адабиёт алоқамандона муносибат карда, шаклҳои гуногуни ташвиқи онро ба кор бурдааст. Муҳаққиқи соҳа А. Саъдуллоев адабиётро ба 3 зина ҷудо кардааст: сирф бадеӢ, осори беллетристӣ ва охириро оммавӣ (матбуотӣ) номида аст [60, с.38].” Мувофиқи назари ин пажӯҳишгар имрӯз адабиёти оммавӣ ё матбуотӣ ба шарофати муҳайё гаштани майдонҳои ҷавлон (матбуот, радио, телевизион, нашрияҳои хусусӣ) мақоми сазоворро пайдо кардааст.

Соли 1963 дар рӯзномаи “Маориф ва маданият” таҳти номи “Мақсади мо хизмат ба халқ” қормандони шӯъбаи адабии радиои “Тоҷикистон” навиштанд: “Шӯъбаи адабии радиошӯнаванӣ нисбат ба дигар шӯъбаҳо бештар мактуб мегирад ва ин ҷойи тааҷҷуб нест, зеро ки аввалан, ҳаҷми шӯнаванидани шӯъбаи мазкур нисбат ба дигар шӯъбаҳо

бештар аст ва сониян, рағбати шунавандагон нисбат ба адабиёт ва санъат калон аст[104].” Мувофиқи таҳқиқи хазинаи адабӣ, радиожурналистон дар кори ташвиқу тарғиби адабиёти бадеӣ аз шакл ва услубҳои гуногун истифода мебаранд. Онҳо инсценировка, композитсияи мусикавӣ, радиоҳикояву радиоочерк, хониши дуовозаи шеърҳо ва ғайраро ба кор бурдаанд.

Чигунагии маводи адабии васоити ахбори омма дар таҳқиқоти профессор В. Асрорӣ тавзеҳ ёфта, ба ақидаи номбурда “Баъди Инқилоби октябр, масъалаҳои маҳви бесаводӣ ва саводноққунии сартосарӣ ба вучуд омад. Дар ин шароит адабиёти публитсистӣ, назми оммавӣ лозим буд, ки ба мардум ёрӣ расонад, раванди қонуниятҳои инкишофи ҷомеа ва адабиётро тезонад[89].” Мафҳуми “назми публитсистӣ” аз тарафи ин муҳаққиқ чунин таъриф ёфтааст: “Назми публитсистӣ-назми оммафаҳм, назми матбуоту радио ва телевизион, назми сахнаи намоишгоҳ, назми назди микрофон дар майдонҳо мебошад, ки вай маънии равшан ва бечуну чаро дорад, хурду калон, фаррошу олимро ба роҳ меандозад[89].”

Бинобар ин, дар радиои “Тоҷикистон” масалан, агар шеърро ба мардум пешкаш карданӣ шудааст, мувофиқи принципҳои корӣ назмеро (на танҳо назм) пешкаш мекунанд, ки хонанда, шунаванда ва бинанда бе луғат аз он баҳра бардорад, бе шаҳру баёни иловагӣ мазмуни онро бифаҳмаду ба хулоса ояд.

Соли 2013 зимни суҳбати мо бо академик Муҳаммадҷон Шакурӣ оид ба нақши радиои “Тоҷикистон” дар тарғиби анвои адабиёт гуфта буданд: “...дар хазинаи радиои “Тоҷикистон” захираи бисёр маводи муҳим ҷамъ омадааст. Масалан, беҳтарин шеърҳоро муаллифон ё хунармандони намоёни мо хонданд ва сабтшуда ниғаҳдорӣ мешавад. Ин гуна сабти овоз дар бойгонии Институти забон ва адабиёт низ аст, ки он аз қисми аксҳо, нусхаҳои хаттӣ ва аз сабти овозӣ иборат мебошад. Вале сифат ва мундариҷаи маводи хазинаи радио ғанитар ва оммавият дорад.

Дар наворҳои радиои шеърҳои шоирон ва суҳанронҳои нависандагон сабаб шудаанд. Ин бисёр маводи муҳими таърихи адабиёт ва фарҳанги мо дар давраи муосир мебошад.»

Муҳаққиқ Қовид Муқим шаклҳои истифода аз адабиётро баррасӣ карда, адабиёти бадеӣ ба 3 намуд дар радио тақсим намудааст: хониши бадеӣ, радиоадабтатсия (мувофиққунии асари бадеӣ барои радио) ва инсенировкаи радиои [35,с.52].» Ба ақидаи муҳаққиқ аз ин намудҳо танҳо радиоинсенировка ҳамчун жанр ташаккул ёфтааст. Ӯ дар мавриди таҳияи хониши бадеӣ, менависад: «Хониши бадеӣ нисбатан намуди содаи истифодаи адабиёти бадеӣ дар радио аст. Ин ҷо гӯянда ягон асари бадеиро барои шунавандагон ба таври ифоданок қироат мекунад[35,с.52].» Фикри муҳаққиқ дар мавриди он, ки ҷолиб баромадани хониши бадеӣ аз бисёр ҷиҳат ба тарзи суҳанронии гӯянда, ба оҳанги лаҳни вай дар дарки асар вобаста аст, дар таҷрибаи радиои “Тоҷикистон” татбиқи худро ёфтааст.

Хониши бадеӣ шакли нисбатан содаи гуфтори радиои мебошад, ки бевосита ба фаъолияти эҷоди радиои (шунидан) хос буда, ҳадаф моҳияти иҷтимоии асарҳои ҷопиро ба доираи васеи аудитория расондан мебошад. Он хусусияти маърифатбахшӣ дошта, маҳорати вижаи хониш ва хунари хоси таҳияву танзими дар байни навҳои дигари барномаҳои радиои талаб дорад. Профессор, Б. Камолиддинов дар китоби «Суҳан гуфтию дурр суфтӣ» мафҳуми «хониши бадеӣ»-ро чунин шарҳ додааст: «Хониши бадеӣ-хунари табдил додани матни асари бадеӣ ба нутқ ё забони зинда аст. Ғарз аз хониши бадеӣ мундариҷаи асари бадеиро ба василаи имконоти нутқ аз забони қаҳрамонҳо баён карда, шунаванда ё бинандаро муассир намудан аст[22,с.54].»

Хониши бадеӣ ба унвони гуфтори радиои дар солҳои аввали фаъолият пайдо шуда бошад ҳам, вале ҳамчун барномаи мустақил дар жанри публицистӣ-бадеӣ солҳои 1970-ум ташаккул ёфтааст. Дар солҳои

нахустини фаъолияти радиои “Тоҷикистон” асосан аз жанрҳои хабарӣ-радиогазета ва аз жанрҳои публитсистӣ - бадеӣ хониши бадеӣ истифода мешуд. Сабаби инро дар вазъият ва имкониятҳои техникии ҳамонрӯзаи радио чустан аст. Радиогазета барои он лозим буд, ки аз заруртарин воқеаҳои рӯз сари вақт сомеъро огоҳ мекард. Зиёда аз он, ҳанӯз имконияти техникии радио барои мурағаб намудани барномаҳои калонҳаҷм пурра омода набуд. Ходимони радио ба кори пурраи радиошунавонӣ тайёр набуданд, таҷрибаи кофии барномасозӣ надоштанд. Бинобар ин, аввалин гуфторо, ки нисбатан ташаккул ёфт, хониши бадеӣ буд.

Солҳои 1930-1940-ум саноат, коллективонии хоҷагии қишлоқ, ободкунии водии Вахш, инқилоби маданӣ, майдони меҳнати қаҳрамонони халқи тоҷик ва давраи бунёдкорони ҳаёти наву қорнамоии меҳнаткашонро радио чун намуна маҳз дар хониши бадеӣ беҳтар ва хубтар тасвир ва ташвиқ мекард. Зеро хониши бадеӣ аз ҷиҳати характер ба ҳамон гурӯҳи жанрҳои публитсистӣ- бадеӣ дохил мешавад, ки дар онҳо характери шахс, муносибати шахсу коллектив, афкори ақидаи одамон дар асоси факту рақамҳои конкретӣ бо образфаринӣ кушода мешавад. Ҳарчанд ки ин гуфторҳо аз назари устухонбандӣ, ороиши мусиқӣ ва танзим бе камбудӣ набуданд, вале аз ҷиҳати фарогирии аудитория нисбати матбуот бартарӣ доштанд.

Дар китоби “Парвози суҳан” зикр шудааст, ки дар солҳои аввали радиошунавонӣ ба тарғибу ташвиқи назму насри муосир ва асарҳои нависандагони ҷумҳуриҳои советӣ диққати махсус дода мешуд. Мувофиқи навиштаи муаллифони В.Шарифов, В.Волков дар пропагандаи ин асарҳо принсипи ленинии омӯхтани мероси гузаштагон риоя карда мешавад. Барои ин шунавондан аз мероси адабӣ, ҳамон асарҳои интихоб мешавад, ки онҳо ба таъбу завқи имрӯзаи одамони советӣ мувофиқ бошанд, барои тарбияи одами нав, сохтмони ҷамъияти нав ёрӣ расонанд[84,с.45].

Дар масири фаъолият дар хониши бадеӣ беҳтарин осори адабӣ, ки мазмуни амиқи ҳаётӣ ва фалсафӣ, кадру қимати инсон, орзуи умеди ӯ, нуруи тавоноии муҳаббат, мубориза алайҳи нуруҳои бадманиш, ва умуман, мушкилоти иҷтимоии умумибашарино фаро мегиранд, мавқеи барҷастае пайдо кард. Ғояи амиқ, хунари волоии суҳанрасонӣ, драматизм, шеваи хониши ба худ хос ва ғайра аз махсусияти ин гуфтори радиоӣ гардид.

Ходимони шуъбаи адабӣ тайи солҳо, хониши бадеиро аз нигоҳи мазмуну муҳтаво такмил бахшида, махсусияти умдаи таҳияи онро ба вучуд оварданд. Масалан, хонишҳои нахустин хеле сода ва порчаӣ пахш мегардиданд ва дар ҳазина маҳфуз намонданд, баъди солҳои 1970-ум хонишҳои бадеии силсилаӣ ва бо ороиши мусиқӣ сабт ва пахш карда мешуданд.

Дар хониши бадеӣ аудиторияро пеш аз ҳама мақсади муайян шавқманд сохта, андешаи онҳоро дар бораи рафтори қаҳрамонони асар ва мундариҷа қатъӣ ва гоҳо яқтарафа, вале аксаран чун қоида пурҳиссиёт хуш меояд. Сомеъ ба олами андешаҳои нависанда ва рӯҳияи қаҳрамон ворид шуда, ба донишҷӯи моҳияти ахлоқии шахсияти инсон рағбат пайдо карда, ба рафтору гуфтори қаҳрамонони асар диққат медиҳад. Бо артистизм хондани асари бадеӣ шавқи шунавандаҳоро афзун месозад. Баровӣ зарур меояд, ки ҳангоми хондани образҳо ва лаҳзаҳои муҳиму хотирмони матни асар ва ё байтҳову шеърҳоро бояд бо эҳсос хонад, ки он ба дарёфти мақсади амиқи муаллиф ва маънии асар кумак расонад.

Бо эҳсос хондани хониши бадеӣ аз он ҷиҳат лозим аст, ки эҳсосот ҷараёни идрок ва тасаввуротро идора мекунад, равиши дарки асари бадеиро амиқ бурда ба шаклгирии зебоишиносӣ мусоидат мекунад, нутқи хонандаро таъсирбахш ва фасеҳ карда, муносибати шахсии ӯро бо чизи омӯхтааш равшан ифода мекунад. Оҳанги нақли ровӣ дар хониши бадеӣ бояд боварибахш, устувор ва самимона бошад. Нутқ шоирона ва рангин баён гардад. Сомеъро мазмуни баланди матни бадеӣ завқ медиҳад. Ҳамин тавр, ҳиссиёте, ки хониши бадеӣ ба аудитория ба вучуд меовард, аз бисёр

чиҳат аз матни чопӣ ё электронӣ имтиёз дорад. Яке аз масъалаҳои муҳиме, ки дар тарғиби адабиёт барои хониши бадеӣ пеш меояд, маҳорати суханварӣ ва донистани каломи бадеъ, алалхусус шеър, дoston ва насри бадеӣ аст. Агар муҳаррир ва ё ровӣ аз санъати каломи бадеъ огоҳ набошад, наметавонад шунавандагонро ба дарки сухани муаллиф (драматург, нависанда, шоир) ҳидоят намояд.

Хониши бадеӣ ба аудитория дар бораи андешаи нависанда, назари вай ба воқеияти дунё ва масъалаҳои ахлоқию иҷтимоӣ таассуроти комил медиҳад, илова ба ин, моҳияти зиндагии инсонро дарк мекунад, ҳамчунин, худаширо низ мешиносад.

Инчунин, сатҳи шуури маънавии шунавандагонро тавсеа бахшида, ба вай мустақилона андешидан ва дар зери таъсири хониши бадеӣ шахсияти худ сохтанро ёд медиҳад. Ифоданок хондани асари бадеӣ аз ровӣ на фақат маҳорати суханварӣ, балки махсусияти ҳунари актёриро низ талаб мекунад. Се шартҳои асосии хониши ровиро ба мушоҳида гирифтани мумкин аст: дар навъи аввал унсурҳои образнок хондан афзалият дорад; дар навъи дуюм бо эҳсос хондан; сеюм мантиқан дарк кардани моҳияти асар хеле муҳим аст. Ҳар кадоме аз ин шартҳо ба маҳорати ровӣ вобастагии қавӣ дошта, диққати хосро талаб мекунад.

Асари интихобшуда бояд ҳамчун асари воҳиди радиоӣ (барои шунидан) пешбинӣ шавад, чун унсури таъсирпазирии ҳиссиву зебоишиносӣ дар назар гирифта мешавад. Инчунин, ба назар гирифтани завқи аудитория, имконият медиҳад, ки сомеъ ба моҳияти хонишҳои бадеӣ дуруст сарфаҳм равад. Дар хониши бадеӣ усули қироатро жанри асар дигар мекунад. Ҳамоно ифоданок хондан, задагузориҳои дуруст, таваққуфи мантиқӣ, малакаи нутқ, тарзи баён, хушоҳангии овоз, риояи меъёрҳои талаффуз, аломатҳои китобатӣ, нафаскашӣ ва диқсия талаботи муҳим мебошад. Чанд мулоҳизаро ба таври тезис метавон чунин муайян кард:

- кироати сахех ба дарёфти мундариҷаи асар мусоидат мекунад;
муайян намудани вазни шеър, қофия, радиф дар дарки маънӣ нақши муҳим дорад;

- баранда, ровӣ бояд маъноӣ калимаҳоро доништа, огоҳона мазмуни асар хонад;

- бояд истилоҳоту таъбироти шоиронаро дарёфта, барои дарки масъала ба шунаванда мадад расонад;

- дарёфтани корбурди ифоданокии санъатҳои бадеӣ, тасвироти шоирона ё худ аз суvari хаёл огоҳ бошад;

- дониستاني ҷаҳонбинии нависанда, омили аз ҳама муассир дар дарки маънии хонишҳои бадеӣ.

Профессор Б. Камолиддинов дар китоби «Сухан гуфтию дурр суфтӣ, ё рӯ ба рӯ бо микрофон» оид ба махсусияти таҳияи ин гуна гуфторҳо менависад: «Ҳангоми мутолиаи матн нуктаҳои норавшан, калимаю ибораҳои душворфаҳм тавзеҳ ёфта, мувофиқи савия, эҳтиёҷ ва завқи шунаванда таҳрир карда, ба нутқ омода месозанд. Сипас, матнро бо овози гӯё, таллафузи бурро ва гуфтори бенуқсон ба шунаванда манзур мегардонанд[22,с.53].» Воқеан, ин гуфтаҳо дар рафти сабти хонишҳои бадеии радиои “Тоҷикистон” истифода мешаванд. Инчунин, ба ақидаи муҳаққиқ Ҷ. Муқим «Ба ғайри хониш боз воситаҳои садоӣ, муколама ва мусиқӣ фаровон истифода мегардад. Ин албатта, бештар ба шунаванда таъсир хоҳад карда,[35,с.51]» ва ба дарки мазмуни асар кумак мекунад.

Дар радиои “Тоҷикистон” бо садоӣ муаллифон ва махсусан, адибони машҳур сабт кардани асарҳояшон ба ҳукми анъана даромад. Масалан, С. Улуғзода “Марги ҳофиз”, Ҷалол Иқромӣ “Хатлон”, М. Қаноат “Суруши Сталинград” ва ғайраҳо далели ин гуфтаҳо буда метавонад. Бинобар ин,

аз рӯи муаллифияти сабти овоз хонишҳои бадеиро метавон ба ду қисм
чудо кард:

а) хонишҳое, ки бо садои муаллифон сабт шудаанд;

*б) хонишҳое, ки бо садои наattoқони радио, ходимони театр ва
дошиимандони хушсадо сабт шудааст.*

Мувофиқи таҳқиқи мавзӯ, аввалин хонише, ки мо пайдо кардем он
порчаҳо аз повести «Мирзо Ризо»-и Ҳабибулло Назаров бо садои
муаллиф мебошад. Ин гуфтор соли 1964 сабт шуда[152], мавзӯи он
масъалаҳои сохтмони колхозӣ дар водии Ҳисорро фаро гирифта, дар
асоси воқеаҳои таърихӣ таълиф гардидааст. Гуфтор аз 2 қисм иборат
буда, 45 дақиқа давом мекунад.

Бояд ёдовар шавам, ки дар радиои «Тоҷикистон» то соли 1975
хониши бадеӣ ба таври ихтибӣ ё порчавӣ таҳия мегашт, ки давомнокии
гуфторҳо аз 15 то 20 дақиқаро фаро мегирит. Мувофиқи таҳқиқи мо
хонишҳои давомдор (матни комили асар дар назар аст) ба романи
«Дохунда»-и Садриддин Айнӣ рост омад. Нахуст хониши порчавии ин
асар бо садои ҳунарманд Бурҳон Раҷабов 3-уми октябри соли 1975[153]
сабт гардид, аз 18-уми октябри ин сол 1975 хониши силсилавии асар бо
садои ҳунарманди театр Ҳабибулло Абдураззоқов оғоз ёфт. Ин хониш аз
бобҳои «Духтари обкаш», «Ясаул», «Одами пасисангӣ» шурӯъ
мешавад[154].

Қаҳрамони асосӣ мардум буда, беҳтарин хислату фазилатҳои онҳо
дар симои фарзандони содик: Ёдгор ва Гулнор таҷассум ёфтааст.
Таҳқиқи мавзӯи таърихӣ, тасвири силсилаи воқеоти сиёсӣ иҷтимоӣ
ва ифодаи ҷунбишҳои таърихии мардум дар роҳи навсозии сарзамини
худ ба «Дохунда» вусъати ҳамосавӣ бахшидааст. Ҷафою зулме, ки
Бозор аз дасти сармоядорони золим мегид, дар роҳи ҳудогоҳӣ ва
бедорӣ шуури иҷтимоии Ёдгор сабақ гардиданд. Шиносӣ ва
сухбатҳои коммунист Абдуллоҳҷа бо Ёдгор дар зиндони Бухоро ба

болоравии шуури иҷтимоӣ ва моҳияти аслии муборизаро дарк кардани ӯ сабаб шудаанд. Гуфтори мазкур аз 39 қисм (30 дақиқагӣ) иборат аст. Ин гуфторҳо низ аз ҷониби бисёр шунавандагон пазируфта шуда, аз ҷумла ба назари академик М. Шакурӣ хониши “Дохунда”-и Абдураззоқов яке аз рӯйдоди муҳим дар ҳаёти фарҳангии кишвар гардид. Хондани асар чунон баромад, ки барои беҳтар фаҳмидани асар кӯмак мекунад[126].”

Инчунин, дар соли 1975 гуфтори нисбатан мукаммали дигар, сабти хониши «Ёддоштҳо»-и устод Садриддин Айнӣ буда, хунарманди театр Ато Муҳаммадҷонро кироат кард. Асари мазкур бахши ҷамъбастии эҷодиёти С. Айнӣ – яке аз шоҳасарҳои радиои “Тоҷикистон” мебошад. Ровӣ гуфторро ифоданок ва муассир хонда, ки кулли воқеот ва қаҳрамонони он воқеӣ ифода гардидаанд. Дар гуфтор на танҳо ҷиҳатҳои мусбату манфии рӯзгори мардум, балки характер ва ҷаҳонбинии намояндагони синфҳо ва табақоти гуногуни ҷомеаро бо тамоми паҳлуҳояш эҳсос намудан мумкин аст. Ба таври эътимодбахш тасвири ҷабру зулми феодалӣ ба шаклҳои ваҳшиёна ва қабехтарини он аз тарафи нависанда, муросо накардани мазлумон бо тартиботи мавҷудаи феодалӣ ва ҷустуҷӯи ҳақиқату озодии доираи гуногуни захматкашон, соҳоти мухталифи зиндагии иҷтимоӣ, маънавӣ ва ахлоқиро фаро мегирифт ва мазмуну моҳияти афкори сиёсӣ иҷтимоӣ пайдо кардааст. Ин хонишро метавон мукамалтарин осори овозии хунарманд Ато Муҳаммадҷонов номид. Он аз 39 гуфтор (30 дақиқагӣ) иборат мебошад. Баъдан, дар радио кӯшишҳои хониши порҷавии қиссаи «Одина» (як гуфтор, 29 дақиқа) бо садои Маҳмуд Воҳидов 1-уми июни соли 1976 сурат гирифтааст[155].

Инъикоси асарҳои Нависандаи халқии Тоҷикистон Ҷалол Икромӣ дар барномаҳои адабии радиои “Тоҷикистон” мавқеи вижа дошта, онро мо метавон аз хонишҳое, ки бо садои муаллиф сабт шудаанд, муайян кард.

20-уми феввали соли 1963 бо садои муаллиф порчаҳои романи «Тахти вожгун»-ро (25 дақиқа) сабт шуд[156]. Дар хониш ҳодисаҳои таърихӣ ва одамони машҳури давр тасвир ёфта, қорномаҳои мардум барои барқарор кардани Ҳокимияти советӣ дар Бухорои Шарқӣ, мубориза бо душманони дохилӣ, раванди озодшавии занон, вуруди зиндагии нав дар ҳаёти мардуми тоҷик, ки дар солҳои пурушӯби 1920-ум ба вуқӯъ пайвастанд, меҳвари онро ташкил медиҳад.

Порчаҳо аз асари «Саргузашти Сафармаҳсум»-ро аввалтар, яъне 15-уми октябри соли 1963 муаллиф хонда (24 дақиқа)[157], баъдтар аз рӯи ин асар дар ҳамон сол радиоиנסенировкаи ҷолиб таҳия шуд. Таҳияи радиоинсенировкаи ҳаҷвии «Саргузашти Сафармаҳсум»-и Ҷалол Иқромӣ (ҳарчанд ин асар дар ҳаммуаллифӣ бо Ҳ. Назаров ҷоп шудааст, вале дар ҳазина радиоинсенировкаи ҳамном фақат ба номи Ҷ.Иқромӣ маҳфуз аст), муҳлисони эҷодиёти ин адиб ва ҳам ҳаводорони ҳаҷву мутоиботи радиоро шод гардонд. Асари мазкур шунавандаро ба воситаи саргузашту ҳаёти диққатангези як ҷавони шӯхтабӯ бабоб, зираку хушёр бо муҳит ва шароити зисту зиндагонии мардуми водии Ҳисор ва атрофи он шинос мекунад.

Инчунин, бо садои нависанда Ҷ. Иқромӣ соли 1986 порчаҳо аз романи «Духтари оташ» (муҳаррири гуфтор Маъруф Бобочон, (14 дақиқа)[158], Хатлон»[159], «Зафарпешагон» соли 1985[160], «Вопасин амир» (16 дақиқа)[161] ва порчаҳои «Ман гунаҳгорам»[162] (бо садои хунарманд Н. Абдуллоев, 28 дақиқа) буда, то ҳол дар ҳазинаи радио маҳфузанд.

Мундариҷаи гуфтори “Хатлон” ба ҳаёт ва фаъолияти яке аз райони номдору қаҳрамони Тоҷикистони шӯравӣ-Миралӣ Маҳмадалиев бахшида шуда, пурдону меҳнатдӯст буданаш ташвиқ шудааст. Мирхайдар касест, ки манфиати ҷамъиятро аз манфиати шахсии худ боло мегузорад. Таърихи зиндагию фаъолияти ӯ бо колхозе, ки вай ташкил кардааст

ва тараққӣ дода, ба яке аз хочагиҳои пурқуввату тавоноии серсоҳаи ҷумҳури табдил додааст, зич алоқаманд аст. Хониш диққати сомеъро ба ҳислатҳои хоси раис ҷалб месозад, таъкид мекунад, ки вай ба касе озору дуруштиро раво намебинад, раҳмдил аст, бо мардуми деҳа ва аҳли колхоз қарин аст.

Романи «Духтари оташ»-и нависанда дар радиои бо шаклҳои мухталиф беш аз ҳар асари муаллиф мавриди истифода қарор гирифтааст. 9-уми сентябри соли 1977 порчаҳои ин асар бо садои хунарманди театр Бурҳон Раҷабов пешниҳоди шунавандагон шуда, (27 дақиқа)[166] дар маркази роман саргузашти Фирӯза, яке аз аввалин бухоризане, ки дар мубориза барои ҳаёти нав фаъолона ширкат варзида, дар идораҳои советӣ қор кардааст, меистад. Мухаррирони гуфторҳо М. Бобочон ва М. Сайдаров ҳастанд.

Аз гуфторҳои мавҷуда хулоса баровардан мумкин аст, ки барномаҳои драматик радиои «Тоҷикистон» ва аксари асарҳои сахнавии радиои дар алоқамандӣ ва маслиҳату машварат бо муаллифон таҳия шудаанд. Аз ин рӯ, асарҳои адабии радиои гирифта ба намоишномаҳои радиои табдил ёфтаанд.

Хониши порчаҳои романи Фотех Ниёзӣ «Ҳар беша гумон мабар, ки холист» бо садои муаллиф соли 1971 сабт шудааст (32 дақиқа). Соли 1975 боз порчаҳои дигари асари мазкур бо садои хунарманди театр Ҳабибулло Абдураззоқов манзури шунавандагон гардидааст (18 дақиқа). Муаллиф мавзӯи ҷангро аз паҳлуи тоза, яъне иштироки фарзандони тоҷик дар муҳорибаҳои партизанӣ мавриди тасвир қарор додааст. Воқеаҳо соли 1931 аз ҷанги зидди дастаи Иброҳимбек ибтидо гирифта, минбаъд давраҳои кӯдакии Давлат Сафоев, таҳсили ӯ дар Тошканд, ҷанги Финляндия, нахустин рӯзҳои Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ, таъсиси аввалин дастаҳои партизанӣ, муборизаҳои шадиди ба худ хоси онҳоро дар бар мегирад. Аз дигар асарҳои адиб Ф. Ниёзӣ, ки дар радиои тоҷик сабт шуд романи «Вафо» мебошад. Он 3-юми декабри соли 1974 бо садои

хунарманди театр Ҳабибулло Абдураззоқов сабт шуд (29 дақиқа)[167]. Моҳияти гуфтор нахустин кӯшиши тасвири вусъатноки воқеияти замони Чанги дуҷуми чаҳон аст. Дар он аз корномаву қаҳрамони фарзандони тоҷик, намояндагони дигар халқҳои шӯравӣ дар майдони чанг, аз кори фидокоронаи мардум дар ақибгоҳ, дар бораи нангу номус, аҳду вафо сухан меравад. Образҳои фардҳои ватандӯсту баномус Сафар Одинаев, Додобой, Ермак, Зебӣ ва Юнусбобо аз бозёфтҳои бадеии нависанда ба шумор мераванд. Дар гуфтор тасвири қорнамоиҳои Сафар Одинаев мавқеи муҳим дорад. Инчунин, ғояҳои ватандӯстӣ, дӯстии халқҳо дар лавҳаҳои ҷолиби майдони муҳориба ба таври вусъатноку мушаххас ифодаи радиои ёфтааст.

Аз дигар хонишҳои бадеии радио, ки бо садои муаллиф (порчавӣ) манзури шунавандаҳо гардидааст, романи «Норак»-и Юсуфҷон Ақобиров дар соли 1972 мебошад[168]. Мавзӯи он ба масъалаи ҷустуҷӯи маънавию илмӣ-техникӣ дар мисоли сохтмони иншооти азими НБО «Норак» бахшида шуда, аз ду қисм иборат мебошад. Инчунин, Ю. Ақобиров дар радио порчаҳои романи «Замини падарон» ва «Дунё ба умед»-ашро соли 1975 худаш хондааст (27 дақиқа)[169]. Мундариҷаи гуфтор аз таърихи обёрикунии заминҳои водии Вахш нақл мекунад. Меҳнати садоқатмандонаю фидокоронаи мардум дар роҳи азхудқардани заминҳои ноқорам, умуман ба мавзӯи сохтмони колхозӣ, тағйироти маънавию ахлоқии бунёдқорони зиндагии нав дар водии Вахш бахшида шудааст. Порчаҳои асари «Дунё ба умед» ҳам бо садои муаллиф сабт шуда, мундариҷаи таърихӣ дорад. Воқеаҳои охири асри XIX ва аввали асри XX, алалхусус ҳаёти зиёӣони тоҷикро дар давраи мураккабу пурзиддият инъикос мекунад. Барнома дар таҳияи муҳаррир Ҷумъа Дӯстов мурабтаб шуда, аз 3 қисм иборат аст[170].

Инъикоси ҳаёт ва фаъолияти илмии Абуалӣ ибни Сино дар хониши бадеии радиои «Тоҷикистон» мавқеи бештар дошта, чун гуфтори

чудогонаи бадеӣ сабт шудаанд. Яке аз ин хонишҳо дар асоси асари «Шифокори бузург»-и В. Воскобойников иборат аз 14 қисм[171] (28-30 дақиқа, соли сабт 1983) ва дигар гуфтор таҳти номи «Абуалӣ ибни Сино саҳифаҳои ҳаёт ва эҷодиёт» (муаллифи асар маълум нашуд) иборат аз 5 қисм[172] (30 дақиқагӣ) мураттаб шудааст. Ҳар ду гуфтор бо садои Саҳобиддин Сиддиқов сабт шуда, мазмуни онҳо ифодагарӣ он аст, ки Абуалӣ ибни Сино дар заминаи маданияти бойи халқҳои Мовароуннаҳр ва Хуросон бисёр масъалаҳои душвори илмро ҳал карда, ба ганҷинаи илми ҷаҳон ҳиссаи муҳим гузоштааст.

Хониши дигари бадеии порҷавӣ аз рӯи повести Раҳим Ҷалил «Маъвои дил» бо садои ҳунарманди театр Ҳабибулло Абдураззоқов соли 1983 дар 3 қисм (30 дақиқагӣ) шунавонда шуд[173]. «Маъвои дил» қиссаҳои хеле мароқангез дошта, воқеаҳои давраи навини халқи тоҷикро аз ибтидои асри XX то давраи муаллиф дар бар мегирад. Дар гуфтор тавсифи наслест, ки он солҳо, ҳар рӯз аз субҳ то шом ба хоҷаҳои олии иҷтимоии навини сотсиалистӣ, барои маҳви бесаводӣ, тарғиби маърифат ва пирӯзии муносибатҳои нави байни одамон кӯшиш кардааст. Образи ҳамин гуна одамони фидокори даврони шӯравӣ дар гуфтор мавқеи муҳимро ишғол мекунад.

Таҳқиқи гуфторҳои адабӣ дар радиои «Тоҷикистон» нишон медиҳад, ки аз дигар муаллифоне, ки асарҳояш бештар тавассути радио шунавонда шудааст, нависанда Фазлиддин Муҳаммадиев мебошад. Аксари асарҳои нависанда бо садои муаллиф сабт шудаанд. Масалан, порҷаҳо аз романи «Палатаи кунҷакӣ» аввал бо садои муаллиф соли 1974[174] (27 дақиқа), баъдтар ҳамон сол дар қироати адиб ва тарҷумон Абдуҳаҳад Мирзоаҳмадов (34 дақиқа) сабт шуд.

Соли 1987 муяссар шуд, ки сабти комилтари «Палатаи кунҷакӣ» бо садои ҳунарманди театр Ҳ. Абдураззоқов дар XI қисм сабт карда шавад[175]. Дар гуфтор масъалаи инъикоси ҳаёти намояндагони насли

шӯравӣ: Иван-амак, Носир Аббос ва Иброҳимҷон масъалаи асосӣ мебошад. Инчунин, робитаи ирсии наслҳо яке аз масъалаҳои марказӣ буда, он дар фикру андешаҳо ва муҳокимаву мулоҳизаҳои қаҳрамонон равшан гардидааст.

Инчунин, бо садои нависанда Ф. Муҳаммадиев боз ҳикояҳо (29 дақиқа, соли 1973), порчаҳо аз қиссаи «Писари газета» (25 дақиқа)[176], «Шоҳии Япон» (29 дақиқа)[177], хотироти муаллиф дар бораи адиб Абдусалом Деҳотӣ (25 дақиқа, соли 1973) ва «Маҳмуд» ном ёддошт дар бораи Маҳмудҷон Воҳидов (30 дақиқа) таҳия ва пахш гардидаанд. Имрӯз низ ин наворҳо на танҳо аҳамияти тарбиявӣ, бадеӣ, балки аҳамияти бузурги таърихӣ доранд.

Гуфтори нисбатан мукамал бар асоси асари Ф. Муҳаммадиев «Дар он дунё» мебошад, ки соли 1985 1 соату 58 дақиқа сабт шуд[178]. Дар асар мавзӯи динӣ аз мавқеи нав баррасӣ гардидааст. Асосан мавзӯи ҳаҷ, тасвири зиёрати гурӯҳи мусалмонон аз шаҳрҳои Маккаву Мадина, ки муаллиф дар сафар иштирок доштааст, нишон медиҳад. Гуфтор аз 3 қисм иборат буда, аз тарафи муҳаррир Чумъа Дӯстов таҳия ва бо садои хунарманд Ато Муҳаммадҷонов таҳия шудааст.

Маводи дигари хазинавӣ ҳикояи «Сози Мунаввар»[179] (1 соат) мебошад. “Торҳои сози Мунаввар ба мардуми деҳаи худ қиссаи ошиқӣ меҳонад. Дар шабҳои барҳавои кӯҳистон гӯё аз ситораҳои осмон оҳанг мерезад...” чумлаҳои онро аз радио ба паҳнои Ватан расондааст.

Дар радиои “Тоҷикистон” хониши нисбатан мукамал иборат аз 2 қисм бар асоси романи «Шӯроб» бо садои муаллиф Раҳим Ҷалил соли 1985 сабт шудааст (56 дақиқа)[180]. Гуфтор аз хусуси ташаккули синфи коргари тоҷик дар солҳои шӯравӣ нақл карда, зиндагии дирӯзу имрӯзи коргарони тоҷик, мақсаду мароми онҳо, пайванди риштаи дӯстиву

бародарии халқҳои гуногун дар роҳи муборизаҳои иҷтимоӣ, бавижа, иттифоқи коргарони русу тоҷик хеле равшан инъикос гардидааст.

Таваҷҷуҳ ба тарҷумаи осори адибони халқҳои Иттиҳоди Шӯравӣ ва хориҷи дур, дар барномаҳои адабии радиои «Тоҷикистон» мундариҷаи онҳоро ғанӣ кард. Натиҷа нишон медиҳад, ки маҳз беҳтарин асарҳои хориҷӣ мавриди истифодаи радиои қарор гирифтанд. Баъзе аз асарҳо, махсусан барои гуфторҳои радио тарҷума шудаанд. Масалан, хониши бадеӣ аз рӯйи асари «Дар талоши ҳаёт»-и нависандаи Америка Чек Лондон дар радио соли 1985 (3 қисм, 1 соату 17 дақиқа) дар таҳияи муҳаррир М. Сайдаров ва ровӣ Н. Абдуллоев мураттаб шуда[181], дар асар муаллиф муҳаббаташро нисбат ба мардуми меҳнаткаш ифода мекунад. Гуфтор кӯшише барои ошкор намудани ҳақиқати иҷтимоӣ буда, худбиниву худпарастиро мазаммат мекунад.

Романи «Сурх ва сиёҳ»-и Фредерин Стендал қуллаи эҷодиёти муаллиф буда, асари пураҳамияти адабиёти реалистии асри XIX Фаронса мебошад. Ин асар баъди чанд моҳи инқилоби бузурги буржуазӣ-соли 1839 таълиф гардида, инъикосгари ҳаёти иҷтимоии Фаронса мебошад. Дар гуфтори 1-ум мундариҷаи роман чунин маънидод шудааст: «Сурх-ин ранги инқилоб (инқилоби якуми Фаронса ва замони ҷанги Наполеон)», «Сиёҳ-ин ранги рӯҳониёне, ки ба иртиҷоъ ихтиёр доданд». Ин асар дар таҳияи муҳаррири радио М. Сайдаров, тарҷумон Б. Муртазоев ва ровӣ Н. Абдуллоев дар соли 1985 мураттаб шудааст[182]. Дар роман Стендал табақкаи ашрофу рӯҳониёни иртиҷоиро маҳкум карда, аввалин бор проблемае пайдо мешавад, ки баъдан мавзӯи мавриди муҳокимаи адибони реализми танқидии асри XIX гардид. Он масъалаҳои ҷавонон дар ҷамъияти буржуазиро баррасӣ карда, муамморо нависанда дар мисоли образи деҳқонбачаи 23-сола Жулиян Сорел, ки алайҳи низоми пурфитнаи давр ба шӯр омадааст, мавриди муҳокима қарор медиҳад.

Хониши дигар, «Доғистони ман»-и Расул Ғамзатов мебошад. Дар ҳазинаи радиои «Тоҷикистон» инъикоси осори назм ва насри ин

нависанда дар қиёс бо дигар адибони хориҷӣ зиёд аст. Ба андешаи мо, ин ба он алоқаманд аст, ки мавзӯҳои муҳиме, мисли ғояи муҳаббат ба Ватан ва ҳисси ватанпарастии баланде, ки дар асарҳои муаллиф инъикос ёфтаанд. Муаллиф вазифаи худро назди ватанаш сарбаландона иҷро кардааст. Ин буд, ки ҷаҳониён Ватани кӯчаки ӯ - Доғистонро ба воситаи асарҳои ӯ, махсусан тавассути асари безаволи «Доғистони ман» шинохтанд. Ин хониш дар таҳияи муҳаррир М. Сайдаров ва ровӣ Ҳ. Абдураззоқов иборат аз 3 қисм, ки 1 соату 25 дақиқаро ташкил медиҳад, соли 1985 сабт шудааст[182].

Дар радиои “Тоҷикистон” асарҳои нависандаи машҳури қирғиз Чингиз Айтматов ҳам инъикос ёфтааст. Муаллиф аз зумраи он нависандагонест, ки тавассути асарҳои «Ҷамила», «Муаллими нахустин», «Роҳи қаҳқашон», «Ҷашми шутур», «Дуроҳаи бӯронӣ», «Пораабри сафеди Чингизхон», «Алвидо ӯ Гулсарӣ»-яш шуҳрати ҷаҳонӣ пайдо кард. Аз ҷумла, дар радио аз рӯи асарҳои номбурда радиоинсенировка ва хонишҳои бадеӣ таҳия шудаанд. Яке аз асарҳои, ки нисбатан васеътар инъикос ёфт, романи «Дуроҳаи бӯронӣ» мебошад[183]. Ин асар дар назди инсоният вазифаи нав-андешаи амиқи дирӯз, имрӯз ва пайванди наслҳоро гузошт. Бо нашри ин роман ғурсати зиёде нагузашта, истилоҳи «манкурт» машҳур гардид ва акнун онҳоеро, ки ба муқаддасот имон намеоранд ва аслу насли худро намешиносанд «манкурт» мегӯянд. Яъне ин гуфтаҳои нависандаи қирғиз моҳияти умуминсонӣ касб намуд. Хониши асар дар таҳияи муҳаррир Бобочон Шафев ва ровӣ Н. Абдуллоев пешниҳоди шунавандагон гардидааст. Аз дигар асарҳои Ч. Айтматов, ки дар радиои “Тоҷикистон” ба таври силсилавӣ мавриди хониш қарор гирифт «Пораабри сафеди Чингизхон» мебошад. Асар ба масъалаи муҳими ҳаёти инсоният, сарнавишт ва қисмати аҳли башар бахшида шуда, соли 1993 дар таҳияи муҳаррири радио Ҳоким Азизов ва ровӣ Низом

Қосим дар 7-гуфтор мураттаб шуд, ки давомоти он 4 соату 55 дақиқаро ташкил медиҳад[184].

Аз дигар нависандагони хориҷӣ, ки осори вай мавриди хониш ва тарғибу ташвиқи бештар дар радио қарор гирифтааст, асари «Кофар»-и Чорч Байрон дар соли 1987 мебошад (22 дақиқа)[185]. Ному насаби ин шоири машҳури англис бо асарҳои генеалии худ дар таърихи адабиёти ҷаҳон шуҳратёр гардидааст. Ин шоири муборизу ватандӯст барои саодату озодӣ, истиклолияти инсоният, баҳри озод кардани ҳаммеҳанони хеш аз зери зулми мустамликадорон ҷони худро дарег намедошт. Ӯ 36 сол умр дид, вале дар ин умр тавонист ганҷинаи адабиёти ҷаҳонро бо шоҳасарҳои бемисли худ ғанӣ гардонад. Ҳамин ғояи умумибашарии осори ӯро ба инобат гирифта, порчаҳои осори назми ӯ мавриди хониш қарор гирифтанд. Аз ҷумла, маҷмӯи шеърҳои «Кофар» бо садои тарҷумони осор Назрулло Раҳматуллоев сабт шуда, бо ин мисраъҳо оғоз мешавад:

*«Хиромон меравад амвоҷи ором,
Канори турбати марди накуном.
Нахустин мефиристад сӯи дарё,
Саломӣ шуълавар Юнонзаминро.
Замине, ки дифоҷи барҳадар кард,
Дигар кай хезад аз он инчунин мард...[185]»*

Тавачҷух ба асарҳои халқҳои дигар, бахусус осоре, ки қиссаҳои воқеию ахлоқӣ доштанд ва касро аз ҷихате ба сӯи корнамоӣ ҳидоят мекарданд, бештар мавриди тарғибу ташвиқ қарор гирифтанд. Бинобар ин, дар гуфторҳои адабии радио ба ҷараёни тарҷума ва баргардонии осори адабӣ аз забонҳои дигар тавачҷухи вижа зоҳир шудааст. Аксари асарҳои тарҷумашуда, таҳти рубрикаи “Тарҷумаҳои нав” шунавонда шудааст.

Хониши бадеии «Се рӯзи як баҳор»-и Саттор Турсун[186] воқеияти таърихии солҳои сиюми қарни бистро инъикос мекунад. Дар он

мулоҳизаву андешаҳои неруманди персонажҳои асар сари масъалаҳои мураккаби зиндагӣ нақл мекунад. Гуфтор аз 15 қисм иборат буда, ҳар гуфтор 45- дақиқаро ташкил медиҳад. Дар хазинаи радио чанде аз ҳикояҳои Саттор Турсун бо садои муаллиф низ маҳфуз аст. Аз ҷумла, порчаҳо аз ҳикояи «Мӯйсафед», ки соли 1980 дар ҳаҷми 25 дақиқа[187] сабт шудааст.

Дар радиои “Тоҷикистон” соли 1989 асаре, ки мавриди хониш сурат гирифт, романи Сотим Улуғзода «Фирдавсӣ» мебошад[188]. Ҳаматарафа омӯхтани «Шоҳнома» ба нигоранда имкон додааст, ки саҳифаҳои торики зиндагии шоири бузургро бозгӯ кунад. Шунаванда тавассути хониш бо таърихи офарида шудани «Шоҳнома», бо воқеаҳои муҳими таърихиву адабии замони Фирдавсӣ ошноӣ пайдо мекунад. Гуфтор дар таҳияи муҳаррир М. Нурматов ва ровиён Ортиқ Қодиров ва Фирӯз Умаров дар 22 қисм мурабтаб шудааст.

Ба муносибати 100 - солагии адиби шинохтаи тоҷик Сотим Улуғзода як қатор асарҳои ӯ мавриди хониши радиои қарор гирифт. Масалан, романи «Фирдавсӣ» такроран дар қироати Абдурашид Хӯҷамқулов соли 2008 дар 36 қисм (30 дақиқагӣ) сабт карда шуд. Дар ҳамин сол “Достонҳои Шоҳнома»-и муаллиф низ бо садои ровии номбурда манзури шунавандаҳо гардид. Дар асар хидмати муаллиф аз он иборат мебошад, ки «Шоҳнома» -и безаволи Абулқосим Фирдавсиро ба наср дароварда, барои ҷавонон пешкаш кардааст. Ин гуфтор ҳам бо садои ровӣ А. Хӯҷамқулов соли 2008 дар 59 қисм (30 дақиқагӣ) сабт шудааст.

Инчунин, маълумамон гардид, ки нависанда Сотим Улуғзода бо радио робитаи зич дошта ва пайваста дар барномаҳои адабӣ иштирок мекардааст. Баъзе асарҳояшро муаллиф аввалтар дар студия овоз додааст, масалан, порчаҳо аз романи «Восеъ» 26 дақиқа сабт шуд, ки муҳаррир М. Сайдаров мебошад[189]. Баъдан, бо садои хунарманди театр М. Шодиев матни комили асар иборат аз 25 қисм сабт гардид. Дар маркази хониш

образи қаҳрамони халқи тоҷик, пешвои деҳқонони меҳнаткаш Восеи диловар инъикос ёфтааст. Ҳини шунидани асар шунаванда бо воқеаҳои пуршӯри охири қарни XIX Осиёи Миёна ошно мешавад. Дар асар, махсусан ҳашму ғазаби оммаи зулмдида ва дар роҳи озодии иҷтимоӣ қадами қатъӣ бардоштани мардум баррасӣ гардидааст.

Навори дигари таърихӣ дар ин замина, суҳбати муҳаррири радио Б. Файзуллоев ба муносибати 100-солагии Шӯриши Восеъ бо нависанда Сотим Улуғзода мебошад[190]. Дар суҳбат гуфта мешавад, ки муаллиф шаш соли умрашро сарфи офаридани романи «Восеъ» намудааст. Воқеаҳои роман асоси таърихӣ дошта, аз ҳуҷҷатҳои таърихии асри гузашта гирифта шудаанд. Дар айни замон гуфтугӯ бо куҳансолон ва наздикони Восеъ барои нависанда маводи муҳим пешкаш кардааст. Дар ин бора худи муаллиф дар гуфтор чунин мегӯяд: «Қишлоқ, ба қишлоқ гашта, он ҷойҳои таърихро бо чашми худ дида, бо бисёр мӯйсафедоне, ки шӯриши Восеъро дар ёд доранд, ҳамсуҳбат шудам...»[191]. Суҳбати мазкур аз 20 дақиқа иборат аст.

Аз дигар маводи таърихӣ, ки дар «Ҳазинаи тиллоӣ» бо садои муаллиф сабт шудааст ҳикояи «Марги Ҳофиз» мебошад[192]. Ҳофизи номдори Ҳиндустон Шивочӣ «Ханҷари хунин ба даст, девонавор сӯи баромадгоҳ тохт ва аз ҳама бадар рафт... Ниҳоят ӯ хаста шуд, ғалтид...нафас намекашид...»[192]. Ҳикоя аз хоин эълон шудани фарзанди ҳофиз нақл мекунад, ки сабаби марги падар мегардад. Ин гуфтор дар таҳияи муҳаррир М. Сайдаров мураттаб шуда, бо садои хунарманд О. Қодиров соли 1980 такроран сабт шудааст. Давомоти гуфтор 19 дақиқаро ташкил медиҳад. Инчунин, муҳимияти асарҳои Сотим Улуғзода аз он иборат аст, ки таърихи гузашта нақл шавад ҳам, онҳо робитаи ногуастани бо имрӯзу фардо доранд.

Ҳониши бадеии «Гузашти айём»-и нависанда Ҷумъа Одина соли 1990[193] иборат аз 23 қисм (30 дақиқагӣ) дар таҳияи муҳаррирон Н.

Раҷабов ва Н. Сафаров дар қироати ҳунарманди театр Н. Абдуллоев манзури шунавандаҳо карда шуд. Хониш аз ҳодисоту воқеаҳои солҳои сиюм ва аввали чилуми қарни гузашта нақл карда, аз ташаккулу такомули кадрҳои роҳбарикунанда, аз муносибату муоширати онҳо бо якдигар гоҳо пора-пора ба шакли ёддоштҳои рӯчӯ ва гоҳо муназзаму ботафсил ба шакли ҳикояҳо нақл мекунад. Муаммои асосии гуфтор талоши ҳамешагии фарзандони инсон барои пайдо намудани ҷойи муносиби худ дар зиндагӣ ва ҷомеа мебошад. Кулли қаҳрамонони роман – Мерган, Бузургхон, Ҳасад - писари Мерган, холабачааш Маҳмуд ва оилааш Лutfия, Абу, Хусния, Шарофатхола, Ҳалима, Машахола ва дигарон барои ҳалли ҳамин муаммо кӯшиш доранд.

Асари дигари муаллиф, ки дар радио сабт ва шунавонда шуд, асари ниматамоми «Искандари Мақдунӣ» мебошад. Онро муҳаррир Г. Шамсиддинова дар 7 қисм соли 1988 мураттаб намуда, ба он ҳунарманди театр Фирӯз Умаров овоз додааст[193].

Шурӯ аз солҳои охири 1980-ум дар осори савтии радио, аз ҷумла дар хонишҳои бадеӣ истифодаи намунаҳо аз осори ниёгон васеъ гашт. Масалан, «Қобуснома»-и Унсурулмаолии Кайковус хониши бадеӣ шуд. Ин асари барҷастаи панду ахлоқӣ шунавандаро ҷониби некӣ ва атвори ҳамида ҳидоят мекунад. Ин асар соли 1988 аз тарафи ровӣ Абдуқодир Маниёзов дар 5 қисм (15 дақиқагӣ) сабт шудааст[194]. Ҳамон сол боз «Латоифултавоиф»-и Алиӣ Сафӣ сабт шуд. Ин асар аз маҷмӯи латифаҳо иборат буда, нависанда латоифу зарофатҳои асарҳои таърихӣ, эҷодиёти даҳонии халқро гирд оварда, ба шакли китоб даровардааст. Ба ин гуфтор ровӣ А. Маниёзов овоз додааст, ки аз 5 гуфтор (45 дақиқагӣ) иборат буда, соли 1988 сабт шудааст[195].

Дар солҳои 1990-ум мундариҷаи хонишҳои бадеӣ аз ҳисоби савтӣ қардани асарҳои классикони форсу тоҷик боз ҳам ғанитар гашт. Ин навбат, «Баҳористон»-и Абдурахмони Ҷомӣ аз барҷастатарин китобҳои

бадеии асри XV, бо садои А. Маниёзов дар 5 гуфтор (15 дақиқагӣ) сабт шуд[196]. Дар гуфтор идеяҳои пешқадами умуминсонӣ ва масъалаҳои тезутунди иҷтимоии замони муаллиф ифода шуда, ду навъи ҳикоя: яке ҳикояи панду ахлоқӣ ва дигар ҳикояҳои ҳачвӣ, ки бештар характери иҷтимоӣ доранд, мураттаб шудааст. Масалан, дар гуфтор суҳанҳои ҳақимона ва ҳикояҳои ибратомӯз интихоб шуда, чунончи, дар бораи даъват накарда ба ҷое рафтани касро ба малол намондан чунин ҳикоя дар қисми якум шунавонда шудааст: (Муסיқӣ баланд ва оҳиста-оҳиста паст мешавад) Дарвешӣ олиҳиммат бо подшоҳи соҳибшавқат алоқаи рафтуомад ва ҳамсуҳбатӣ дошт. Рӯзе вай дар пешонаи подшоҳ асари малол дид ва ҳарчанд кӯшид, ки сабаби ин ҳолро фаҳмад, ғайр аз бисёр омадурафт кардани худ сабабе наёфт. Пас рафтуомадро бас кард ва аз суҳбат даст кашид. Рӯзе подшоҳро дар роҳе бо вай мулоқот афтод ва забон ба мақолат бикӯшод, ки «Эй дарвеш, сабаб чист, ки алоқа аз мо буридӣ ва қадам аз омадурафт кашидӣ?» Дарвеш ҷавоб дод: «Сабаб он, ки дониستم, наомада савол шунидан бештар аст аз омада малол дидан...». Муסיқӣ маҳин - маҳин баланд мешавад[197].

Аз гуфтори дигари радиои “Тоҷикистон”, ки ба солҳои аввали истиқлолият рост омад, сабти комили матни «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ таҳти номи силсилагуфтори “Гулафшон” аз идораи адабӣ буд. «Гулистон» асари машҳури муаллиф буда, аз ёдгориҳои маъруфи адабиёти форс-тоҷик мебошад. Он ба ҳазинаи тамаддуни башарият ҳамчун асари гаронарзиш ворид шуда, асари тарбиявӣ ва ахлоқист. Муаллиф бо се роҳ афкори инсондӯстонаи ҳешро талқин мекунад:

- бо роҳи тасвири амалиёту ҳаракатҳои конкретии қаҳрамонҳои ҳикоётгаш;

- ба воситаи натиҷагирӣ аз воқеаҳои ибратбахши зиндагӣ ва хулосабарорӣ аз рафтори қаҳрамонҳои ҳикояҳояш;

- бо роҳи зикри ҳикматҳои барҷаста.

Мувофиқи мушоҳидаи мо дар гуфтор ҳикояҳои кӯтоҳи пурмазмуни воқеӣ, нақлу ривоятҳои таърихӣ, латифаҳои дилангез, мутоибаҳои зариф, тамсилҳо ва панду ҳикматҳо ҳам омадааст. Гуфтор дар таҳияи муҳаррир М. Нурматов ва ровӣ А. Маниёзов соли 1996 иборат аз 39 гуфтор (15 дақиқагӣ) сабт шудааст[198]. Ба назари профессор И. Усмонов гуфтори “Тулистон”-и Саъдӣ, ки устод А. Маниёзов дар радиои тоҷик доранд, на танҳо бузургтарин эҷодашон аст, балки шояд аз бузургтарин мероси фарҳангӣ, адабӣ ва ҳунарии мо бошад, ки дар бойгонии радио маҳфуз аст[12,с.56]. Дар ҳақиқат ин гуфтор яке аз шоҳкориҳои радио буда, бо тамкини сухан, ҷасоҳати қалом, ифодаи дурусти баён ва ороиш бо оҳангҳои классикӣ аз барномаҳои бунёдӣ ба шумора рафта, дар ҳама давру замон мавзӯи он нав аст.

Дар солҳои аввали истиқлолият дар хонишҳои бадеӣ хондани асарҳои адабони муосири тоҷик бештар гардид. Масалан, асари «Мурофия»-и Абдулҳамид Самад сабт карда шуд. Он дар таҳияи муҳаррир М. Муҳаммадраҷаб ва ровӣ Н. Абдуллоев иборат аз 5 қисм (45 дақиқагӣ) соли 1993 таҳия шуд. Дар гуфторҳо сухан на танҳо роҷеъ ба муносибати мутақобилаи модару писар, ду бародар, Мурод ва раиси колхоз Усмон, писари раис Зокир меравад, балки ҳар яке аз ин муносибатҳо падидае аз ахлоқи Мурод буда, дар маҷмӯъ симои маънавии Муродро нишон медиҳад. Муқаддасоти модар ба ин алоқаманд гардидааст. Дар ин асар масъалаҳои муҳими ахлоқӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Аз дигар асари муаллиф дар ин сол қиссаи «Сарлашкар» мебошад. Ин гуфтор тақдирӣ инсонро дар ҷомеаи коммунистӣ мавриди баррасӣ ва таҳлилу тадқиқи бадеӣ қарор дода, аз ҷумла сухан дар мавриди он меравад, ки супориши Ҳизби коммунист бояд бидуни шак ба иҷро мерасид.

Аз дигар хонишҳои бадеӣ романи Аъзам Сидқӣ “Пайроҳаи қисмат” (1990-1993) дар радио мебошад. Ин асар дар бораи классики назми тоҷику форс, яке аз ғасалсароёни машҳур Камоли Хучандӣ эҷод шуда, ба

муносибати таҷлили 675-солагии шоир соли 1996 дар таҳияи муҳаррир М. Нурматов ва ровӣ А. Маниёзов иборат аз 22 қисм сабт шуд[199]. Ин силсилагуфтор хусусияти тарҷумаҳолӣ дошта, аз рӯзгори шиор ва махсусан, дар ғарибӣ басар бурдани ӯ ҳикоят мекунад. “Пайроҳаи қисмат”-и Аъзам Сидқӣ нахустин роман ва мукамалтарин гуфтори радио дар бораи зиндагиномаи ин шоир аст. Аз ин ҷиҳат дар ҳазинаи бахши адабии радиои “Тоҷикистон” беҳтарин қисми адабиёти муосиримаон фароҳам омадааст.

Аз дигар асарҳо, ки дар солҳои истиқлолият мавриди истифодаи овозӣ қарор гирифт асари «Аз Ориён то Сомониён»-и Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон мебошад[200]. Мо кистем, аз кучоём ва дар кадом дудмон сабзидаем? Нахуст аҷдодонамон кӣҳо буданд, аз кучо омаданд ва дар кадом марзу бум ошён доштанд, ташаккули фарҳангу тамаддун ва давлату давлатдории тоҷикон кай оғоз ёфта ва аз кадом сарчашма ибтидо мегирад? Мақому ҳиссаи таърихии миллати мо дар пайдоишу пешрафти тамаддуни муштаракӣ ориёнаҷодҳо то кучост? Забони модарӣ, расму оини аҷдодӣ, мероси таърихӣ фарҳангӣ ва усули давлатдории мо бунёди миллий дорад ва ё аз дигар халқҳои соҳибтамаддун ба мо гузашта? Суолҳои болоӣ ва садҳо суоли дигар, ки дар даврони худшиносӣ, истиқлолияти миллий ва эҳёи давлатдории навини тоҷикон дар пешорӯи мо қарор мегирад, ҳар фарди ҷӯяндаро ба гузаштаи дури таърихи халқи тоҷик ҳидоят мекунад. Ин асар соли 1999 дар таҳияи муҳаррир Ёрун Назар (Калонов) ва ровӣ Ортиқ Қодиров иборат аз 13 қисм (45 дақиқагӣ) мураттаб шуд.

Аз дигар хонишҳои бадеӣ, ки солҳои 2008-2009 дар радиои “Тоҷикистон” сабт шуд, ин матни комили асари «Бӯстон»-и Саъдии Шерозӣ мебошад. Асар дар бораи бисёр масъалаҳои зиндагӣ баҳс карда, одамонро ба роҳи нек ва хубӣ даъват мекунад. Масалан, дар қисми аввали гуфтор масъалаи адл ва адолат тарғиб шуда, образи подшоҳони одилро бунёд менамояд ва аз забони онҳо мақсад ва мароми худро баён мекунад.

Саъдӣ ба подшоҳон ва сарварони давлат нишон медиҳад, ки саломатӣ ва устувории давлат дар ривочу паҳн гардидани адл ва адолат аст. Гуфтор бо садои ровӣ А. Хӯҷамқулов дар 30 қисм (30 дақиқагӣ) мураттаб шудааст.

Соли 2008 дар радиои “Тоҷикистон” аз рӯи китоби «Вақте мард мегирад»-и муҳаққиқ, публицист ва нависанда Ҷовид Муқим хониши бадеӣ мураттаб гардид. Гуфтор аз силсилаи ҳикояҳо ва қиссаҳои «Марги мӯйсафед», «Ошпаз», «Паймонаи умр», «Дар гирдоби зиндагӣ», «Гиряи мард», «Муҳаббат ва хиёнат», «Дард» ва «Тақдир» иборат буда, аслан, бардошти муаллиф аз зиндагӣ аст. Аз ин силсила ҳикояи «Гиряи мард» гуфтори муассиркунанда баромадааст. Он аз саргузашти Ориф ном мард ҳикоя мекунад, ки аз даст додани ҳамсари бовафояш Гулрӯ барояш мушкил афтада, мудом дар сар ҳавои дониستاني омилҳои марги ҳамсараш аст. Ровӣ Хайрулло Иброҳимов таъсирбахш хондааст, (муסיқӣ паст мешавад): «Сиёвуш боз ғаш кард. Хӯроки шомро намехӯрд. Вақте ки Ориф оши палавро ба табақчааш, ки ҳамеша аз он хӯрок мехӯрд, кашид.

-Ман аз ин табақча намехӯрам. Ман калон шудагӣ, бо шумо мехӯрам,-гуфт...» Гуфтор муҳимияти иҷтимоӣ дошта, аз 6 соат иборат мебошад.

Бо назардошти баланд бардоштани ҳисси ватанпарастӣ ва масъулиятшиносӣ дар радиои “Тоҷикистон” соли 2013 матни комили «Ёддоштҳо»-и устод С. Айнӣ ва бори аввал бар иловаи асари «Инқилоби фикрӣ дар Бухоро» 139 қисм (30 дақиқагӣ) бо садои ровӣ А. Хӯҷамқулов сабт шуд. Баъди як сол дар асоси очерки «Исёни Муқаннаъ» хониши бадеӣ мураттаб шуд. Дар хониши радиои ин асар масъалаи ҳофизаи таърихии мардум дар бораи муҳаббат ба Ватан ва ифтихор аз аҷдоди қабири худ аз нав зинда карда шуда, мардумро алайҳи душман бармехезонад. Симои шахсияти таърихӣ - Муқаннаъ (пешвои шӯриши мардуми Осиёи Марказӣ алайҳи истилои араб дар қарни VI) мардумро дар мубориза алайҳи истилогарон неруи тоза мебахшид.

Инчунин, ҳамон сол дар асоси очерки дигари устод С. Айнӣ «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик» хониши бадеӣ иборат аз 9 қисм таҳия шуд. Дар гуфтор ҳофизаи таърихӣ мардум дар бораи муҳаббат ба Ватан мучаддадан зинда карда шуда, мардумро алайҳи душманон сафарбар намояд. Қаҳрамони асосӣ Темурмалик, ҳоким ва сарлашқари Хучанд, ташкилотчии моҳири муборизаи мардум алайҳи истилои муғул дар қарни XI дар мубориза баҳри озодии Ватан мебошад. Махсусан, лаҳзаи ҳаяҷоновари гуфтор: «Вақте миёнбанди қаҳрамон-Темурмаликро мекушоанд, аз байнаш як каф хок ва халтачаеро меёбанд, ки чунин навишта шудааст:

*Атри кафан зи хоки Ватан кардам орзу,
Воҳасрато, ки мебарам ин орзу ба хок.*

Ҳамчунин: «Эй он кӣ мурдаи ман ба дастад мерасад, агар некхоҳи мардумон ва дӯстдори Ватан бошӣ, маро бо ин як каф хок гӯрон, ки ин хок ёдгори Ватани азизи ман аст.» Ду гуфтори охир дар таҳияи муҳаррир О. Матхолов ва ровӣ Қ. Собир мураттаб шудааст. Сипас, асари “Марги судхӯр”-и устод Айнӣ низ дар қироати А. Хӯҷамқулов дар радио сабт шуда, манзури шунавандагон гардид.

Ҳамин тавр, тамоюли умумие, ки дар ҷомеа ба вучуд омадаву рушду такомул меёбад ба мундариҷаи гуфторҳои адабӣ аз қабилӣ хонишҳои бадеӣ бе таъсир намонд. Албатта, принципҳои асосии фаъолият ва вазифаҳои асосии радиои “Тоҷикистон”-ро қонуну қарорҳои давлатӣ муайян мекунанд ва фаъолияти он аз доираи муайяни идеологияи давлат берун буда наметавонад. Пажӯҳиши мавзӯӣ нишон медиҳад, ки дар хонишҳои бадеии солҳои аввал яке аз мавзӯҳои асосӣ мазаммати ҳаёти кӯҳна ва тараннуми зиндагии нав буд. Аксарияти ҳикоя, повесту роман ва дostonҳои барои эфир хондашуда (пахшшуда), маҳз ба ҳамин мавзӯӣ бахшида шудаанд. Инчунин, дар хонишҳои бадеӣ ин сюжет ба ҳукми анъана даромад. Чунин тасаввур пайдо мешавад: шахсе дар шароити феодалӣ ба азобу уқубатҳои саҳт дучор гардидааст, ӯ аз ин азоб

раҳой мечӯяд ва дар ибтидо роҳи начотро намебинад, баъдан, ба туфайли Инқилоби октябр ба рӯзи мурод мерасад ва осудаҳолу хушбахт мешавад. Дар мундариҷаи гуфторҳои солҳои баъдӣ, дигар масъалаҳо инъикос ёфтаанд. Мо мазмуни гуфторҳоро ба чанд давра тақсим кардем:

- дар гуфторҳои солҳои 40-50-ум ба инъикоси рӯзгори вазнин халқ ва рӯҳияи ислохотталабии ҷомеа дар ботинии қаҳрамонон густариш пайдо кард;

- солҳои 60-70-ум афкори фалсафӣ ва андешаҳои иҷтимоӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунад;

- солҳои 80-ум тағйироти мазмуниero метавон мушоҳида кард. Аз ҷумла, осори классикон бештар шунавонда шуд, ки зиндагии пуршукӯҳи мардуми тоҷикро дар гузашта бозгӯ намуданд ва аз ҷиҳати бандубасти коргардонӣ, эффеҗтҳои овозӣ навгонӣ доранд;

- солҳои 90-умро метавон давраи навини ташаккули хонишҳои бадеӣ номид. Бештар асарҳои муосирин шунавонда шуд.

- солҳои 2000-ум дар хонишҳои бадеӣ бо назардошти инъикоси ҷанбаи амиқи миллӣ, мавзӯи худшиносии таърихӣ (портрети ашхоси таърихӣ, шарҳи марҳалаҳои таърихи миллӣ) озоду воқеъбинона инъикос шудааст.

Фасли 2. Махфилҳои адабӣ ва дostonсароӣ дар радиои “Тоҷикистон”

А) Махфилҳои адабӣ

Дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” шарҳи вожаи «махфил» ба ду маъно:

1. чамъомад, чамъомади дӯстон, маҷлис, анҷуман: маҷлиси базм. 2. умум, чамъият, халқ: махфил ангехтан, маҷлиси базм оростан; чамъомади дӯстона барпо кардан; махфил сохтан аз чизе дар бораи ягон чиз суҳбат кардан, гуфтугӯ барпо кардан [79,с.679] ифода ёфтааст. Шарҳи мафҳуми «Махфили адабӣ» дар Энциклопедияи адабиёт ва санъат чунин аст: “Махфили адабӣ доираи эҷодиест, ки дар он адибони ҳамфикру ҳамрӯҳия чамъ меоянд[88,с.226].” Ҳамчунин, дар ин асар зикр мешавад, ки дар таърихи адабиёти тоҷик аксар шоирон дар дарбори шоҳону ҳокимон чамъ меомаданд ва осори якдигарро хонда, муҳокима мекарданд. Берун аз дарбор дар доираҳои касибони шаҳр, дар дуконҳо, касибони соҳибзавқ ва шоиртабъ чамъ меомаданд, ки он ҳам ба ҳукми махфили адабӣ буд.

Дар ин гуна махфилҳо бештар шоҳномаҳои сураат мегирифт. Аслан, шоҳномаҳои – ин нақл кардани ривоят, ҳамосаҳои манзуму мансури қадимӣ ва «Шоҳнома»-и Фирдавсро меғоянд. «Дар асрҳои миёна дар Шарқ пешаи махсусе буд, ки соҳибони онро гӯянда, воиз, ровӣ, қиссагӯ ва шоҳномагон мегуфтанд. Шоҳномаҳои, махсусан пас аз «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, ки дар байни мардуми меҳнатӣ муҳлисони зиёд пайдо карда буд, раванқ гирифта, ба дараҷаи мактаби адабӣ расид[89,с.156].»

Академик М. Шакурӣ дар китоби «Забони миллӣ ва ҷаҳонгароӣ» нигоштааст: «Солҳои пеш аз инқилоб, яъне то солҳои 1917 ва 1920 дар Фарорӯд қиссаҳои бисёр буд. Қиссаҳои дар кӯчаву бозор давра гирифта, китоб меҳонданд. Мардуми бисёре гирди онҳо чамъ шуда қисса мешунданд, ҳаловат мебуданд. Пас аз инқилоб қиссаҳои расман барҳам хӯрд, вале дар хонаву тахонаҳо чанд гоҳ вучуд дошт[6,с.58].» Яъне, қиссаҳои ва ё дostonҳои на танҳо дар шаҳрҳои бузурги тоҷикон,

балки дар қисмати кӯҳистонии тоҷикон ҳадди ақал то солҳои охир идома дошт.

Гӯяндагон дар таърихи маданияти халқҳои Шарқ вазифаи бузургеро анҷом додаанд. Онҳо тавассути нақли афсонаю ривоятҳо, аз як тараф, завқи бадеии аҳли ҷомеаро баланд бардоштанд, аз тарафи дигар, мероси гаронбаҳои халқро барои наслҳои оянда маҳфуз доштаанд. Достону романҳои халқии ба истилоҳ насри ривоятӣ, ки орзую умеди мардуми меҳнаткашро ифода кардаанд, маҳз бо саъю кӯшиши гӯяндагон то замони мо расидаанд.

Баъди ба вучуд омадани васоити электронии ахбори омма, дар шоҳаҳои он мисли газетаву радио ва телевизион маҳфилҳои адабӣ низ ба вучуд омаданд. Дар радиои “Тоҷикистон” нахустин маҳфилҳои адабӣ солҳои 1950-ум ба вучуд омада бошад, охири солҳои 1980-ум он ҳамчун гуфтори мустақили адабӣ ташаккул ва инкишоф ёфт. Шоҳномаҳои аз нахустин маҳфилҳои адабии радиои буда, нахуст достонҳои ҷудоғонаи он мисли “Рустам ва Сухроб”[201], “Зол ва Рӯдоба”, “Пандномаи Анушервон” ва ғайра аз «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ соли 1959 сабт карда шуд.

Нахустин хонандагони достони «Рустам ва Сухроб» Раҳим Ҳошим, Абдуқодир Маниёзов ва Маҳмудҷон Воҳидов мебошанд. Инчунин, соли 1965 ҳунарманд М. Воҳидов дар алоҳидагӣ достони «Зол ва Рӯдоба» дар ҳаҷми 33 дақиқаю 3 сония сабт кард.

Арзиши баланди ғоявию эстетикӣ шоҳасарро ба назар гирифта созмони фарҳангии ҷаҳонӣ ЮНЕСКО ҳанӯз соли 1989 бо қарори махсус солҳои 1990-1994-ро панҷсолаи бузургдошти «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ эълон намуд. Ҷашни мазкур соли 1990 дар Эрон оғоз шуда, сипас дар кишварҳои дигари олам ба монанди Афғонистон, Амрико, Англия, Фаронса, Ҳоланд, Олмон ва Тоҷикистон идома кард. Ба ин муносибат, чандин симпозиумҳои илмиву фарҳангӣ баргузор гардиданд ва садҳо

асару рисола ҳам ба таъб расид. Аз 5 то 10-уми сентябри соли 1994 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷашни «Ҳазораи «Шоҳнома» баргузор гардид.

Раёсати Шӯрои Олии Тоҷикистон ба ҳамаи душвориҳои сиёсӣ нигоҳ накарда, дархости маҳфилҳои илмиву эҷодиро ба эътибор гирифта, барои таҷлили ҷашни мазкур қарор баровард ва кумитаи тадрукотро таъсис дод. Дар ҳайати он роҳбарони давлату Ҳукумат, вазорату идораҳо, корхонаву муассисаҳои илмиву фарҳангӣ ва донишмандону равшанфикрони ҷумҳурӣ буданд. Ба ин муносибат, дар кишварамон «Достонҳои мунтахаби Шоҳнома» ба забони русӣ, рисолаи Шодӣ Аҳрор «Достони Сиёвуш», китобҳои «Эстетикаи Фирдавсӣ», «Симои Фирдавсӣ дар сухани порсӣ», «Гуфтор дар бораи Фирдавсӣ», «Ҳикояҳои халқӣ дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ», «Нома ва номанигорӣ дар «Шоҳнома», «Достонҳои Шоҳнома», «Фирдавсӣ»-и С. Улуғзода ва ғайра ба таъб расиданд.

Кумитаи радио ва телевизиони Тоҷикистон ҷиҳати вусъат додани тарғибу ташвиқи «Шоҳнома» ва андешаҳои ватандӯстиву инсонпарварии Фирдавсӣ муваззаф гардиданд. Идораи адабии радиои “Тоҷикистон” низ вазифадор гардид, ки барномаҳои бунёдӣ таҳия кунад. Аз ин рӯ, беҳтар доништа шуд, ки аз рӯи асар маҳфили адабӣ ташкил гардид ва ба он худи адибон ҷалб шаванд.

Ҳамин тавр, сабти маҳфили адабии “Шоҳномаҳои” бо ҳузури адибону ровиёни хушовоз Лоиқ Шералӣ (садри маҳфил), Бозор Собир, Абдуқодир Маниёзов, Саҳобиддин Сиддиқов, Сорбон, Назри Яздон, Абдунабӣ Сатторов ва Шамсиддин Нуриддин сурат гирифт.

Нахустгуфтори он рӯзи 23-уми сентябри соли 1988 дар таҳияи муҳаррир И. Раҳимов, коргардон М. Расулова ва муназзими овоз Г. Латифова сабт шуда, пахш гардид[201]. Сароҳанги маҳфил аз чунин мисраъҳои бо мусиқии миллии оғоз мегардад:

«Басо ранҷ бурдам дар ин сол сӣ,

Аҷам зинда кардам бад-ин порсӣ», (мусиқӣ баланд мешавад)

Садри маҳфил Лоиқ Шералӣ пеш аз оғози достон, ба гуфтор муқаддима хонда, аз шаҳомати асар ва дар таърифи муаллиф сухан мегӯяд: «Суханшиносони ҷаҳон бар сари онанд, ки Фирдавсӣ бо «Шоҳнома»-и хеш дар радифи Ҳомери юнонӣ, Вергелии румиёӣ, Дантеи итолиёвӣ ва Милтони англис мақом дорад ва шоири дохӣ махсуб мешавад. Донишманди Эрон Маликушшуаро Баҳор Ҳаким Фирдавсиро дар мақоми пайғамбарӣ мешиносад ва «Шоҳнома»-ро Қуръони Аҷам мешуморад. «Шоҳнома» на танҳо азамати рӯҳ ва замири дарёсиришти Фирдавсӣ, балки азамати рӯҳи мардумони эронинаҷод ва бештар аз ин, рӯҳи қавӣ ва бешикасти инсонии вораства, озод ва худшинохтаро бозгӯ мекунад...»

Баъд аз муқаддимаи кӯтоҳу пурмуҳтавои садри маҳфил оид ба Фирдавсӣ ва «Шоҳнома»-и ӯ суханҳои сутуданӣ аз ашъори шоирони Эрону Афғонистон ва Тоҷикистон дар ҷо-ҷо истифода мешавад. Масалан, дар гуфтори яқум шеъри шоир Бозор Собир бо номи «Фирдавсӣ» бо садои муаллиф садо медиҳад. Ин кор анъана гардид ва то гуфторҳои охир идома ёфт. Ин идея имрӯз бар қимати ин маҳфил арзиши дигар зам кардааст. Садри маҳфил ҳамчун баранда, дар ибтидои ҳар достон гӯяндагони навбатиро барои шунавандагон муаррифӣ намуда, мухтасари мазмуни достонро қабл аз қироат шарҳ медиҳад.

Достони аввал бо садои А. Маниёзов андар фароҳам овардани «Шоҳнома» оғоз мешавад: (муסיқӣ баланд мешавад):

Сухан гуфта шуд, гуфтани ҳам намонд,

Ман аз гуфта хоҳам яке бо ту ронд.

Сухан ҳар чи гӯям, ҳама гуфтаанд,

Бари боги дониши ҳама руфтаанд...

Сипас, достони “Подшоҳии Каюмарс” бо садои Л. Шералӣ, достони “Дақиқӣ андар сар кардани «Шоҳнома»” бо садои Саҳобиддин Сиддиқов ва достони «Ҷамшед ва Заҳҳок бо падараш» хонда мешавад.

Аз гуфторҳои баъдина маълум мегардад, ки дар оғози ҳар барнома, мазмуни мухтасари дostonҳо шарҳ ёфта, сипас дostonҳои нав қироат мегардад. Мусиқии хуб дар пасманзари хониш пас аз хатми ҳар дoston дар мавридҳои лозима баланду пастшуда, иваз мегардад, ки ҳусни гуфторро афзун кардааст.

Аҳамияти таърихии дигари маҳфили “Шoҳномаҳои” он аст, ки аз сабки хониши се ҳавзаи адабии форсабонон истифода шудааст, ки он дар қироати Нeҳзат Замонӣ аз Эрон, Беранги Кӯҳдоманӣ аз Афғонистон сабт шуд. Соли 1989 дар шаҳри Душанбе 575-солагии шоири тавоно Абдурахмони Ҷомӣ дар сатҳи баланд баргузор гардид. Ба ин муносибат нишасти бошукӯҳ доир шуда, аз кишварҳои хориҷӣ хосса, аз Афғонистон шоирон Сулаймон Лоик, Борик Шафey, Абдулло Ноибӣ ва нависанда Акрам Усмон иштирок карданд. Бо таклифи Л. Шералӣ онҳо ба маҳфили “Шoҳномаҳои” -и радио даъват шуда, дар гуфтори 52 – ум дostonҳои «Вайрон кардани Рустам Туронзаминро», «Бозгашти Рустам ба Эронзамин», «Дидани Гударз Кайхусравро дар хоб» ва «Рафтани Гев ба Турон ба ҷустуҷӯи Кайхусрав» қироат карданд.

Бояд гуфт, ки ровиён дар хониши ин асар аз усули вижаи қироати ҳаммосӣ-қаҳрамонӣ истифода карданд. Коргардони маҳфил Муқаддас Расулова дар робита ба танзим ва ҷо ба ҷо кардани садоҳо ва ороиши мусиқӣ дар яке аз барномаҳои “Фарҳанги китобдорӣ” гуфта буданд: “Барои таъсирбахшу пурмуҳтаво баромадани шoҳномаҳои оҳангҳои Шарқӣ аз радиоҳои Эрон, Афғонистон ва Ёзбекистон дархост карда шуд. Баъзе эффектҳои овозӣ, мисли садои пойи аспонро аз ипподром ҳангоми аспдавонӣ сабт кардем, сахнаҳои шамшерзаниро дар студия сохтем. Дар ҳолати набудани баъзе эффектҳои овозӣ онро аз радиои Ёзбекистон ва Эрон дархост карда, дар гуфтор истифода бурдем[202].» Ҷой додани сурудҳои баландмазмун дар ҷо-ҷои маҳфил, онро ҷолиб кардааст.

Солҳои низоъҳои дохилӣ ба ҷараёни кори радио ҳалал ворид шуда,

гуфторҳои бунёди ба эфир намеомад. Аз ҷумла, маҳфили “Шоҳномаҳои” то соли 1994, ки ба лента 131 шумора сабт гардида буд, идома наёфт. Вале ба кормандони эҷодӣ, баъди танаффуси тӯлонӣ-моҳи сентябри соли 2004 сабти дубораи он имконпазир гардид.

Дар марҳилаи навбатӣ, ба сабаби даргузашти Л. Шералӣ садри маҳфил шоир Низом Қосим интихоб шуд. Ин навбат ҳайати нави шоҳномаҳои Гулрухсори Сафӣ, Сорбон, Назри Яздон, Сабоҳат Қосимова, Исмоил Пирмуҳаммадзода ва ровии радио Абдурашид Хӯҷамқулов (роҳбари гурӯҳи эҷодӣ) интихоб шуданд. Онҳо хониши худро аз «Достони лашкар кашидани Фаромарз ва куштани ӯ шоҳи Кобулро» шурӯъ карданд. Дар ду сол 90 қисм (45-дақиқагӣ) таҳия ва дар маҷмӯъ, асари безаволи Абулқосим Фирдавсӣ дар 221 гуфтор (99 соату 49 дақиқа) пурра ба лента сабт гардид. Ин қисми маҳфил бештар бо мусиқии композиторони ватанӣ ва мусиқии симфонӣ оро ёфтанд. Дар таҳияи ин маҳфил коргардонҳо Муқаддас Расулова, Хайрулло Иброҳимов ва муназзими овоз Гулҷеҳра Латипова, Маърифат Холиқова саҳм гузоштанд.

Ба ҳамин тартиб, соли 2007 ба муносибати 800-солагии Мавлоно Муҳаммад Ҷалолиддини Балхӣ маҳфили адабии “Маснавиҳои” иборат аз 99 гуфтор дар ҳаҷми 79 соату 7 дақиқа таҳия шуд. Ҷамчунин, баъди як сол ба муносибати 1150-солагии Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ маҳфили адабии “Рӯдакиҳои” иборат аз 30 гуфтор сабт шуд. Ҳаҷми умумии он 15 соату 19 дақиқаро ташкил медиҳад.

Садри ҳар ду маҳфил Исмоил Пирмуҳаммадзода, ровиён Низом Қосим, Хайрулло Иброҳимов, Назри Яздон, Сабоҳат Қосимова, Шарофати Абдуназар ва дигарон буданд. Мухаррири маҳфилҳои мазкур Абдуқодир Талбаков ва ба сифати коргардон Барнои Низом саҳм гирифтанд.

Б) Достонсароӣҳо

Достонсароиҳо дар фарҳанги мо аз ҷониби қиссагӯёни мохир дар ҷойҳои махсус чун як навъи ҳунари намоишӣ бо ҳаракат иҷро мегардиданд. Онҳоро достонсаро низ мегуфтанд, чунки баъзе аз онҳо бо оҳанги махсус месароиданд. «Достонсароёни тоҷикро метавон ба ду даста ҷудо кард: яке месароиданд, ки онҳоро «ҳофиз» низ меномиданд. Дар иҷрои ин гуна достонсаро бештар силсилаи достонҳои «Гӯруғлӣ» суруда мешуд. Дигаре «қиссагӯён» ё достонгӯён буданд, ки дар бозорҳо, маҳфилҳои хонагӣ, ҷойҳои махсус, дар чашнҳо, баҳусус дар Чашни Наврӯз достонҳои медонистаи худро нақл мекарданд[13,с.344].»

Дар эҷодиёти даҳонии халқ ханӯз дар асрҳои пеш достони қаҳрамонӣ бо номи «Гӯруғлӣ» ба вуҷуд омада буд. Достони мазкур, асосан дар шакли назм, бо дутор сароида мешавад. Муҳаққиқони гӯруғлисаро навиштаанд, ки «Гӯруғлӣ»-и тоҷикӣ аз як сикли калони достонҳо иборат буда, ҳар як достон мазмунан ба ҳамдигар алоқаманд аст. Такмилу тағйир ёфтани мазмуну мундариҷаи достонҳо ба кайфият, ҷаҳонбинӣ ва хоҳиши ҳар як гӯянда алоқаманд аст[13,с.84].» Шахси гӯруғлисаро пеш аз ҳама бояд садои хеле хубу қавӣ ва истеъдоди баланди сарояндагӣ ва хотираи мустаҳкам дошта бошад, зеро дар вақти шунидани достон аз тарафи шахси гӯянда ё худ устодон онро бояд ба зудӣ аз худ карда тавонад.

«Гӯруғлихонӣ» дар радиои “Тоҷикистон” аз солҳои 1960-ум ҳамчун қисми таркибии барномаҳои Идораи адабиёт ва ҳунар рушду инкишоф ёфт, гӯруғлихонони радио асосан Ҳикмат Ризо (25 қисм, 15 соату 30 дақиқа), Талбӣ Замиров (2 қисм, 55 дақиқаю 27 сония), Кабуд Ҳақназаров (9 қисм, 8 соату 11 дақиқа), Қурбоналӣ Раҷабов (4 қисм, 2 соату 33 дақиқа), Бӯрӣ Маҳмадалиев (4 қисм, 2 соату 29 дақиқа), Бурҳон Ҳалимов (6 қисм, 4 соату 17 дақиқа), Тешабой Ниёзов (2 қисм, 1 соату 58 дақиқа), Ҳотам Ҳақимов (3 қисм, 2 соату 7 дақиқа), Ҳусей Холов (10 қисм, 6 соату 31 дақиқа) ва ниҳоят Азизбек Зиёев (зиёда аз 15 соат) буданд.

Марҳилаи аввали гӯруғлихониҳо дар радио ба давраи ҷамъоварии достонҳо аз ҷониби фолклоршиносон рост омад. Дар ин замина, хизмати

кормандони Институту забон ва адабиёти ба номи А. Рӯдакӣ- Р. Амонов, Б. Шермуҳаммадов, Ф. Муродов ва Қ. Ҳисомов дар сабт ва танзими радиои дostonҳои «Гӯруғлӣ» хеле калон аст. Бо кумаки онҳо ҳар гуфтор пеш аз оғоз шарҳу тавзеҳи илмӣ меёфт, ки он барои шинохти бештари дostonҳои «Гӯруғлӣ» мусоидат мекард.

Собиқадори радио, Субҳон Раҳматов дар китобаш «Хотираи неки ашхоси арҷманд»[57,с.95] дар хусуси аввалин бор шунавонда шудани порчаҳо аз дostonи «Гӯруғлӣ» дар радио чунин навиштааст: Соли 1960 муҳаққиқ Баҳром Шермуҳаммадов мақолаи худашро оид ба дostonи «Гӯруғлӣ» барои аз радио шунавондан пешниҳод карда, ҳамзамон таклиф мекунад, ки агар лозим донед, дар рафти қироати матн шоир ва гӯруғлисаро Ҳикмат Ризо аз дoston порчаҳо месарояду гуфторро обуранг хоҳад ёфт. Ҳамин хел ҳам мешавад ва нахустин маротиба порчаҳои дoston ба эфир меравад.

Баъди ду ҳафтаи паҳш дар ҷаласаи ҷамъбастии моҳона мудирӣ шуъбаи мактубҳо иттилоъ медиҳад, ки дар давоми моҳ оид ба гуфтори порчаҳои дostonи «Гӯруғлӣ» дар иҷрои шоири халқӣ Ҳикмат Ризо аз ҷама зиёд-яъне бештар аз дусад мактубу дархост омадааст[57,с.95].” Муаллифони мактуб одамони касбу кори гуногун аз ноҳияҳои дуру наздик буда, хоҳиш кардаанд, ки ин гуфтор такроран шунавонда шавад.

Ба хотири истиқболи сазовори аудитория аз “Гӯруғлихонӣ”, дар назди Идораи адабиёт ва ҳунар таҳия ва сабти дostonҳои пурраи дostonи «Гӯруғлӣ» дар қироати дostonсарои маъруф Ҳикмат Ризо соли 1960 оғоз мегардад[203]. Шунидани дostonҳо маълум кард, ки дар гуфтори аввал нахуст дар бораи шинохти дostonҳои «Гӯруғлӣ» ва хосияти сабки Ҳикмат Ризо шарҳу тавзеҳи илмӣ пешниҳод шуда, сипас, дostonҳо аз ҷониби ровӣ бо хониши хос оғоз мегардад. Инчунин, пеш аз шурӯи ҳар дoston баранда (Ҳалима Насибулина) дар бораи мазмуни муҳтасари дostonи навбатӣ нақл мекунад, ки он ба сомеъ имкон медиҳад ба моҳияти асар ва

мундаричаи дostonҳои баъдӣ сарфаҳм равад. Ба хониши Ҳикмат Ризо дар радио «Қиссаи Авазу Гулсанавбар», «Достони таваллуди Нуралӣ», «Достони ба шикор рафтани Аваз ва ёрии ӯ ба Қодирхон», «Ба тӯйи Сарахон рафтани Аваз ва аз тарафи Абдулло забт кардани Чанбул», «Достони ба мамлакати Шамсиён сафар кардани Аваз», «Достони таваллуд шудани Ҷаҳонгиршоҳ ва дуздида шудани писари Аваз аз тарафи қаландар», «Ошиқ шудани духтари Гулюсуф ба Нуралӣ», «Достони хучуми се духтари Сарандев-подшоҳ ба Чанбули Мастон», «Достони шикор рафтани Авазпахлавон», «Достони Авазпахлавон ва Аҳмадхон», «Давоми чанги турки Бағлон бо Аваз», «Достони Ғоибназар» ва дostonи «Рафтани Аваз ба шаҳри Андунус ва даҳ сол дар он мамлакат подшоҳӣ кардани ӯ» хос аст.

Моҳи сентябри соли 1969 бо охирин сурудаи Ҳикмат Ризо «Достони оҳуи ваҳшӣ» дар радиои “Тоҷикистон” дар маҷмӯъ, ба 13 соат расид.

Аз дигар дostonсароёни радио Талбӣ Замиров мебошад, ки бо овози вай соли 1962 танҳо дostonи «Шиносоии Аваз бо Пӯлодшоҳ» аз силсилаи дostonи «Гӯрғулӣ» сабт гашт. Дар пешгуфтори дoston баранда Севарой Қосимова оид ба мазмуни дoston, пайдоиш ва аҳамияти он сухан гуфта, дар бораи гӯянда Талбӣ Замиров низ маълумоти кӯтоҳи тарҷумаҳолӣ медиҳад.

Ровии дигаре, ки дар иҷрои ӯ дostonи «Гӯруғлӣ» дар радио сабт шуд, Ҳақназар Кабуд мебошад. Нахустин дoston 12-уми октябри соли 1967 сабт гардида, дostonҳои «Чанги Аваз бо Ситамшоҳ», дostonи «Рафтани Нуралӣ ба шаҳри Ашқордев ва таваллуд шудани Шерафган», «Рафтани Нуралӣ ба шаҳри Суробшоҳ», инчунин, дostonи «Ошиқ шудани ӯ ба духтари Суробшоҳ -Садбарггул»-ро дар бар мегирад. Хониши Ҳ. Кабуд то соли 1968 идома ёфтааст.

Дostonсарои дигар Қурбоналӣ Раҷабов мебошад, ки нахустин дostonи вай 9-уми апрели соли 1969 аз «Асир афтодани Авазу Гӯруғлӣ» оғоз шуда, бо саргузашти «Ошиқ шудани Нуралӣ ба Зикамоҳ» ба охир

мерасад. Хониши ин дастонсаро як сол давом карда, аз 4 қисм иборат мебошад. Ҳамчунин, бо садои гӯруғлисарои дигар Абдулқодир Исмоилов достони «Дуздида шудани Санамгул» иборат аз 1 қисм, 12 майи соли 1970 сабт гардид, ки ҳаҷми умумии он 1 соату 32 дақиқаро фаро мегирад.

Омӯзиши бардавом ва самараноки эҷодиёти шифоии халқ имкон дод, ки солҳои минбаъда гӯруғлихонони навро ба радиои тоҷик муаррифӣ созад. Масалан, соли 1985 дар иҷрои Тешабой Ниёзов ном дастонсаро ду гуфтор - яке достони «Рафтани Аваз ба андоми Бағламшоҳ», гуфтори дуюм порчаҳо аз достони «Шоҳ Аваз ва писари ӯ Нуралӣ» сабт карда шуданд. Баъди ду сол дар иҷрои Бурҳон Ҳалимов қиссаҳои «Ба Чорбоғ рафтани Ширмоҳ», «Ҷанги Аваз бо Ландахур» ва достони «Ҷанги Аваз бо турки Бағлон» сабт карда шуданд.

Дар соли 1987 дар иҷрои Ҳотам Ҳакимов достони «Ошиқ шудани Нуралӣ ба Сабзонпарӣ», қиссаи «Ошиқ шудани духтари Ашурхон-подшоҳ ба Нуралӣ» сабт карда шуд. Соли 1989 дастонҳои нисбатан зиёдтар бо садои дигар дастонсаро Ҳусейн Холов 10-қисм иборат аз 5 дастон манзури шунавандагон шуд. Бо садои вай достони «Ошиқ шудани духтари Шамсиён-подшоҳ ба Нуралӣ», «Ошиқ шудани Дӯстбободархонди Аваз ба духтари Сиярпуш-подшоҳ, маликаи Хубон», «Ошиқ шудани Бабракшоҳ ба писари Нуралӣ-Шоҳимардон», қиссаи «Ошиқ шудани духтари Холмуҳаммад-подшоҳ ба писари Аваз-Шералӣ» ва достони «Бандӣ шудани писарони Аваз ба писарони Бобуршоҳ» сабт карда шуд.

Инчунин, соли 2010 бо ташаббуси директори вақти радио Абдуқодир Талбаков ва фарҳангшинос Ҷонибек Асрориён озмуни гӯруғлихонӣ эълон гардид. Ба Хонаи радио аз сартосари кишвар хонандагони нав мурочиат карданд. Дар натиҷа, бахши «Гӯруғлихонӣ» боз қавитар шуд. Аз ҷумла, бо садои Бӯрӣ Маҳмадалиев соли 2011 қиссаҳои «Ошиқ шудани Нуралӣ ба духтари Гурчиншоҳ-Зикамоҳ», «Дуо гирифтани Шералӣ аз падараш Аваз ва ба ҷанг рафтани ӯ», «Шукурхон

бародари Аваз» сабт гардид. Ҳамчунин, дар иҷрои Азизбек Зиеёв дар радиои «Фарҳанг» достони «Гӯруғлӣ» идома пайдо кард. Баранда ва муаллифи пешсухан фарҳангшинос Ҷ. Асрориён буд. Дар пешсухан на танҳо сухан дар бораи пайдоиш ва саргузашти дostonҳо меравад. Балки як навъ баҳсро дар мавриди соҳибияти «Гӯруғлӣ»-ро дар миёни ақвоми турк дорост. Инчунин, мураттиб ба наслҳои баъдӣ расондани мактаби гӯруғулихониро масъалагузорӣ мекунад. Бинобар ин, махсусиятест, ки дар марҳилаи пешини сабти дostonҳои «Гӯруғлӣ» ба гӯш намерасад. Шеваи хониши ҳар дostonсаро бо баъзе аз хусусиятҳо, тасҳеҳу иловаҳо ва шарҳу тафсирҳо фарқ кунанд ҳам, дар маҷмӯъ, ҳамаи он дostonи «Гӯруғлӣ»-ро аз ҳар ҷиҳат ғанӣ кардааст.

Барои сабти онҳо муҳаррирон М. Сайдаров, М. Нурматов, Г. Абдуллоева, Ҷ. Асрориён ва коргардонон Х. Насибулина, М. Расулова, Г. Латифова заҳмат кашидаанд. Бо ҳамин ҳаҷми умумии дostonҳои «Гӯруғлӣ» дар “Ҳазинаи тиллоӣ” ба 85 соат расид.

Ҳамин тавр, мувофиқи таҳқиқи фасл мо метавонем ба хулосае биоем, ки дар радиои “Тоҷикистон” асосан дostonҳои радиоиро ба эпикӣ (шоҳномаҳои), ахлоқӣ (маснавиҳои, рӯдакиҳои) ва халқӣ (гӯруғулиҳои) тасниф намудан мумкин аст. Инчунин, аз назари мавзӯи инъикос ба дostonҳои паҳлавонӣ, ҷангномаҳо ва дostonҳои панду ахлоқӣ ҷудо намудан мумкин аст. Ғояҳои номбурда метавонанд ҷомеаро ба қаҳрамонӣ, паҳлавонӣ, шаҳрсозӣ шаҳрдорӣ, барои ҳифзи Ватан аз аҷнабиён талқин намояд. Аз ҳама муҳим, дар замони ҷаҳонишавӣ ин гуфторҳо метавонанд моро дар меҳвари ғояи меҳанпарастӣ ва худшиносӣ муттаҳид кунад. Ба андешаи мо, ба гунаи овозӣ сабт шудани «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ, дар таърихи радиои тоҷик чи аз назари мазмуну муҳтаво, чи дар интиҳоби овозҳо, шеваи хониш (ҳамосӣ) ва ороиши мусиқӣ гуфтори беназир буда, аҳамияти бузурги тарбиявӣ, эстетикӣ ва таърихӣ дорад. Ин маҳфил аз як ҷониб, муҳтавои асарро ба тамоми ҷомеа

расонда бошад, аз чониби дигар коллексияи овозҳои бехтарин чехраҳои адаби ва илмии моро махфуз медорад.

Имрӯз аҳамияти таърихӣ сабти достонҳои эпоси маъруфи «Гӯруғлӣ» дар он зоҳир мешавад ва, гӯруғлихонӣ чун мавқеи худро аз даст додааст, махфуз доштан ва ташвиқ намудани он аз эфири радиои умумичумхуриявӣ аз аҳамияти махсус бархурдор аст. То ҷое мактаби гӯруғлихониро аз фано эмин медорад. Дар миёни достонсароёни радио Ҳикмат Ризо достони «Гӯруғлӣ»-ро дар сатҳи ҷаҳон муаррифӣ кард ва матни осори овозии ӯ дар хазинаи радио нисбати дигар достонсароён комилтар аст. Ҳарчанд достонҳои хондашуда бо баъзе тағйирот масалан, оҳанги қироат, мисраъҳои иловагӣ ё ихтисорот аз якдигар фарқ кунанд ҳам, вале мазмунан дар маҷмӯъ комилкунандаи якдигаранд.

Инчунин, шоҳномахонию маснавиҳои ва гӯруғлихониҳо аз эфири радиои бо ду ҳадаф: яке муҳтавои ин осори пуарарзишро ба теъдоди зиёди аудитория расондан, дигар, талқини қироати саҳеҳи асарҳои мондагор падида омадааст. Бинобар ин, хидмати радиои “Тоҷикистон” дар он зоҳир мегардад, ки ба омма равшантар расондани маъниҳои баланд сониян, он барои ташреҳи ба худ хоси ин асарҳо, ба ҷо оварда мешавад. Ҳамин тавр, ин маҳфилҳо дар мавзӯҳои муҳими ҳаёти баҳс карда, баҳри солимтар сохтани ахлоқи ҷамъияти дар партави идеалҳои олии инсонӣ парваридани наслҳои ҷавон пурманфиат таҳия карда мешавад.

Фасли 3. Инсенировка дар радиои “Тоҷикистон”

Инсенировкаи радиои - ин боназардошти имконоти шунавоӣ аз нав таҳия кардани асари бадеӣ буда, дар “Луғати русӣ-тоҷикии истилоҳоти санъат” он чунин шарҳ ёфтааст: Инсенировка (лот.in-ба ва scena-саҳна)-инсенировка, саҳнагардонӣ, коргардонӣ барои саҳна, ба саҳна гузоштан. 1.Коргардонии асари адаби (роман, повест, ҳикоя, достон ва ғайра) барои ба саҳна гузоштан ё ба экран кӯчондан. 2. Намоиш, асари инсенировкашуда, инсенировкаи бо хидояти муаллиф. Пйесае, ки дар

заминаи асари адабӣ иншо шудааст ва онро муаллифи асар маъқул доништааст. Пйесае, ки таҳиягар дар заминаи як асари адабӣ навишта ба сахна гузошта шудааст. 3. Як услуби тасвир дар кинои ҳуҷҷатӣ, ки ба барқарор намудани ёддошт ё як порчаи амалиёти драматургӣ тавассути воситаҳои тасвири кинои бадеӣ асос ёфтааст[25,с.85].

Радиоинсценировка ё инсценировкаи радиоӣ таҳияи намоиши театрӣ барои радио буда, дар заминаи асарҳои бадеӣ офарида мешавад. Муҳаққиқи рус Ю. Д. Бараневич ба ин назар аст, ки «Инсценировкаи радиоӣ аз рӯи сохтор ба пйесаи радиоӣ монанд аст. Вале вазифаи вай тасвир кардани воқеияте мебошад, ки аллақай як маротиба дар асари бадеӣ тасвир ёфтааст[4,156].» Таҳқиқи фасл нишон медиҳад, ки нахустин радиоинсценировкаи “Шахло”, “Духтари оташ” ва “Вис ва Ромин” ва ғайра аз рӯи ҳамин сохтор ба пйесаи радиоӣ монанд буда, ремарка дорад, баранда ҳаракати ҳунармандон, ҳолати қаҳрамононро, ки шунаванда онро дида наметавонад, ба сифати шорех ва шохиди ҳодисаҳо табдил меёбад. Сохти инсценировка мазмунро инъикос мекунад, ки аллақай як маротиба дар асари бадеӣ тасвир ёфтааст. Муҳаққиқ Ҷовид Муқим нисбат ба сохтори инсценировкаи радиоӣ менависад, ки «образи бадеӣ дар инсценировка бо воситаҳои ифодаи радиоӣ ва мусиқӣ ташаккул ёфта, васеъ мегардад. Он ба радиоинсценировка таъсирнокӣ меафзояд. Баъзан барои пурраву қолиб инъикос кардани асари бадеӣ, барои он сахнаҳои нав навишта мешавад[36,с.56].» Зеро ба ақидаи ин муҳаққиқ танҳо ҳамин тавр метавон моҳияти асари бадеиро дар радио инъикос кард.

Дар инсценировкаҳои радиоӣ “Тоҷикистон” на танҳо сахнаҳои нав навишта шудаанд, балки диалогҳои иловагӣ ва эффеқтҳои овозӣ низ илова мешаванд. Муҳаққиқ Ҷ. Муқим менигорад, ки инсценировкаи радиоӣ-ин бо имконоти маҳдуд аз нав таҳия кардани асари бадеӣ барои сахна аст ва он ҷо хониши бадеӣ ва радиоадабтатсия ҳамчун зержанрҳо

истифода мешавад. Дар натиҷа ҳам моҳияти асарҳои бадеӣ хубтар ба ҷомеа таъсир мекунад.

Радиоинсценировка дар радиои “Тоҷикистон” ҳамчун баҳши муҳими барномаҳои адабӣ баробари пайдоиши худ радиошунавонӣ ба вуҷуд омада бошад ҳам, лентаҳои овозии он маҳфуз нест. Махсусияти ин гуфторҳо дар он зоҳир мешавад, ки ҳамзамон, бо тавлиди адабиёт ва санъати драмавӣ дар давраи муосир ба вуҷуд омад. Аз ин рӯ, онҳо бисёр асарҳои маъруфро фаро мегиранд, ки таърихи адабиёт ва санъати тоҷик ба онҳо алоқаманд аст.

Низоми сабт ва танзими солҳои аввал ба таври лозима имкон намедод, ки ороиши гуфторҳо хубтар таҳия шавад. Шароити мавҷуда ходимонро водор мекард, ки ба таҳияи инсценировкаҳои ҳаҷман хурд, ки бе сабти пешакӣ (бе танзими лозимӣ) мустақиман дар студия ба мавҷ мерафт, маҳдуд шаванд.

Ҳамин буд, ки барномаҳои адабӣ сода таҳия мешуданд. Барномаҳое, ки бо заҳмати зиёд омода мешуданд, ҳамагӣ як маротиба садо медоданд, имкони техникӣ набуд, ки паҳши такрориро таъмин кунад. Ходимони радио дар ин шароити душвор кор мекарданд, набудани биноӣ мувофиқи қорӣ, ғайриқаноатбахш будани базаи моддӣ ва техникӣ, набудани мутахассисони техникӣ - ҳамаи ин табиист, ки ба сифат ва мундариҷаи гуфторҳои адабӣ-драмавӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Шароит талаб мекард, ки дар рафти барнома ба хато роҳ дода нашавад. Собикадори радио, Ҳунарпешаи шоистаи Тоҷикистон Ҳалима Насибулина аз солҳои аввали фаъолияти радио чунин ёдовар шудааст: «Ҳар ҳунарманд барвақт ба студия ҳозир шуда, матнҳоро пешакӣ забонзада мекард то паҳши мустақим чандин бор якҷоя тамрин намуда, ороиши мусиқӣ, эффеқтҳои овозӣ дар як вақт дар назди микрофон иҷро мешуд. Коргардон барандагӣ мекард, ҳамзамон, ба навозандагон ва

хунармандон бо ишора супоришҳо меод. Хулоса, ҳар талаботе, ки ба гуфтор лозим меомад, дар студия онро месохтем[65,с.31].»

Аз соли 1960-ум техникаи соҳа такмил ёфта, гузаштан ба системаи нави пахш кори муҳаррирон, актёрон ва коргардонҳои барномаҳои адабии радиоро ҳам нисбатан осон гардонд. Аз ин ҷиҳат сифати таҳия ва моҳияти барномаҳо ғани гашт. Масалан, агар пештар барномаҳои инсенировкашуда як дафъа шунавонда мешуд, акнун барномаҳои беҳтаринро дар хазинаи радио маҳфуз дошта, дар мавридҳои зарурӣ такроран пахш мекарданд.

Радиоинсенировкаҳои «Духтари оташ»-и Ҷ. Икромӣ, «Шахло»-и Аминҷон Шукӯҳӣ ва Ҳилолиён Аскар, «Вис ва Ромин»-и Фахруддини Гургонӣ, «Ҳасани аробакаш»-и Мирзо Турсунзода, «Марги судхӯр»-и Садриддин Айнӣ, «Саломон ва Абсол»-и Абдурахмони Ҷомӣ ва ғайра аз нахустин радиоинсенировкаҳо дар радиои «Тоҷикистон» буда, вазифаи онҳо тасвир кардани воқеияте будааст, ки аллақай як маротиба дар асари бадеӣ тасвир ёфтаанд

Дар таърихи радиои «Тоҷикистон» радиоинсенировка «Духтари оташ»-и Ҷалол Икромӣ соли 1963 дар таҳияи коргардони радио Ҳалима Насибулина сабт шуд. Ҳарчанд то ин дам, Абдусалом Раҳимов, Муҳаммадҷон Қосимов, Шамсӣ Қиёмов ва дигарон дар радио инсенировка сохтаанд, вале ба далели мавҷуд набудани наворҳо дар хусуси онҳо сухан гуфтан душвор аст.

Соли 1963 романи нависандаи тоҷик Ҷалол Икромӣ «Духтари оташ» ба нашр мерасад. Коргардон Ҳалима Насибулина китобро хонда сценарияи радиоинсенировкаро тартиб дода, нақшҳои хунармандонро тақсим намуда, ба бандубаст ва таҳияи он шурӯъ мекунад. Аз он ки муаллиф дар қайди ҳаёт буд, фикру ақидаи муаллифро фаҳмидан ва маслиҳат пурсидан аз Ҷалол Икромӣ лозим омад. Муаллиф сценарияро хонда, онро маъқул дониста, ҳатто ба тақсим кардани нақшҳо ҳам тавачҷуҳ зоҳир мекунад, ки кадом актёр чи гуна нақшо дар

радиоинсценировка ичро кунад[65,с.58]. Мухимияти гуфторҳои драматик радиои “Тоҷикистон” ҳам дар ҳамин аст, ки бисёр асарҳои радиои дар алоқамандӣ ва маслиҳату машварат бо муаллифон таҳия ва пахш карда шудаанд. Аз ин рӯ, асарҳои адабии хосияти радиои гирифта ба асари радиои табдил ёфтаанд.

Мақсади радиоинсценировкаи «Духтари оташ» бозтоби ҳаёти аморати Бухоро, хусусиятҳои зисту зиндагонӣ ва пайдоиши ғояҳои инқилобиро дар симои одамони пешқадами давр нишон додан буд. Дар гуфтор кӯшиш шуда, ки ҳаёти тоинқилобии Бухоро бо ҳамон шароит ва заминаҳои иҷтимоие, ки зарурати таърихии Инқилоби Бухоро дар соли 1920-ум ба вуҷуд овардааст, маънидод шавад.

Яке аз нақшҳои марказӣ дар гуфтор - симои Ҳайдаркул мебошад, ки онро ҳунарманди театр Ҳабибулло Абдураззоқов ичро кардааст. Хати суҷаи он чунин аст: ҳангоми дар хона набудани Ҳайдаркул духтари ӯро дуздида, ба бой тақдим мекунад. Духтари норизо, ба бой тан навода, худро фарқ мекунад. Модараш аз ин ҳолат хабар ёфта, девона шуда мемирад. Баъди бозгашт Ҳайдаркул аз ин ҳодиса дарак ёфта қарор медиҳад, ки аз бой қассос гирад. Суиқасди аввалини вай бебарор анҷом ёфта, ӯро дар пайгард қарор дод. Ҳайдаркул ниқоб пӯшида, кӯшиш мекунад, ки дар чашми миршабҳо намоён нашуда, ҳатто худро ба девонагӣ меандозад. Дар ниҳоят бойро кушта, табааи Русияи подшоҳӣ мегардад. Дар Сибир ӯ бо инқилобчиён вохӯрда ба вай дар бораи Инқилоби соли 1905, дар бораи Ленин нақл мекунанд. Дар бадарға забони русиро ёд гирифта, аъзои Ҳизби коммунистӣ шуда, иштирокчии фаъоли Инқилоби Бухоро мегардад.

Дар радиоинсценировка нақши Ҳайдаркул ниҳоят мураккаб буда, аз ҷониби ҳунарманд Ҳабибулло Абдураззоқов батадрич ташаккул ёфтани характери қаҳрамон ҳис карда мешавад. Ҳар як суҷа аз пештара ба кулӣ фарқ мекунад. Мисол, кӯшиши аввалини ӯ дар мавриди суиқасд ба ҷони

бой аст. Ҳайдаркул ба тӯйи зангирии бой ба сифати ошпаз меояд ва худро фармонбардор вонамуд мекунад. Аз рӯи оҳанги гуфтугӯяш ҳеҷ кас гумон намекунад, ки вай нияти куштани бой-домодро дорад.

Лаҳзаи чолиби дигари радиоинсценировка баъди суиқасди бебарор паноҳгоҳи ҷустани Ҳайдаркул аст. Ба садои қаҳрамон гӯш карда, аз ҷиҳати маънавӣ пухта шудан ва ташаккул ёфтани фикрронии ӯро шунаванда ҳис менамояд. Саҳнаи девонагӣ ҳам аз тарафи Ҳ. Абдураззоқов хеле моҳирона иҷро карда шудааст. Ӯ бисёр ҷидду ҷаҳд мекунад, то ки аз иҷрои нақши одами солим якбора ба офаридани симои шахси девона гузарад. Ҳангоми таҳқиқи радиоинсценировка мо ба маҷмӯи дастхатҳои коргардони гуфтор Ҳалима Насибулина дар хонааш дучор шудем, ки вай чунин навиштааст: «Барои он ки ба актёр ҷиҳати фаҳмондани махсусиятҳои нақши девонагӣ муваффақ шавам, ба касалхонаи бемориҳои рӯҳӣ рафта, як муддат рафтору муносибатҳои беморони касалиҳои рӯҳиро мушоҳида кардам[65,с.58].» Танҳо шахси меҳнатдӯст метавонад ба ин кор даст занад ва ин кӯшишҳои коргардон сабаб шудааст, ки «Духтари оташ» на чун асари ҷудогонаи адабӣ, балки як асари алоҳидаи радиои низ ташаккул ёбад.

Аз симоҳои манфии радиоинсценировкаи «Духтари оташ» нақши миршабро Артисти халқии СССР Асли Бурҳонов хеле хуб бозӣ кардааст. Вақте миршабро ба қаср даъват мекунанду хабар медиҳанд, ки дар муҳлати 3 рӯз духтари ягонаашро ба амир ҳадия кунад, аввал вай аз ин хабар як муддат қарахт мешавад. Баъди лаҳзае ба худ омада, якбора авзоашро тағйир медиҳад. Вай медонист, ки дар сурати ҷавоби рад додан ӯро марг интизор хоҳад буд. Барои аз даст нарафтани мансаб вай духтари ягонаашро қурбонии мансаб мекунад. Дар нақш дили ӯ аз эҳсоси мухталиф саршор аст. Овозаш гиряолуд, меларзад, вале табассум карда, чунин худро вонамуд месозад, ки ба ин таклиф гӯё розист. Миршаб (Асли Бурҳонов) дар гуфтугӯ бо зердастонаш дағалгуфтор, бадқаҳр аст, вале дар назди калоншавандаҳо ҳақиру очиз менамояд. Суҷаҳои алоҳидаи ин

радиоинсценировка, махсусан нақши миршаб шунавандаро водор мекунад, ки тамоми хислатҳои манфии ӯро фаромӯш карда, нисбаташ ҳусни тавачҷуҳ зоҳир намояд. Асли Бурҳонов чун актёри бомаҳорат ба шунавандагони радио тамоми нозукиҳои нақшро расонда тавонистааст.

Саҳнаи ҷолиби дигари радиоинсценировкаи «Духтари оташ» тӯйҳои солҳои пешин аст. Барои коргардон Ҳ. Насибулина ифода карда додани тӯйҳои асри XIX хеле душвор буд. Зарур омад, ки «Бо ҳунармандони тӯйҳои анъанавӣ, бо навозандагони халқӣ мулоқотҳои маслиҳатҳо намояд... Дар ниҳоят, барои ифодаи радиои тӯй садоҳои тайёрро истифода накард, лозим омад, ки онро дар студия мустақилона ба вучуд овардан. На танҳо эффеқтҳои овозӣ, ҳатто мусиқӣҳо дар рафти сабти асар дар студияи радиои «Тоҷикистон» эҷод карда шуданд. Худи ҳунарпешагон бо дойра суруд хонда, мерақсанд. Ҳамаи ин рӯҳияи онҳоро мебардошт[65,с.58].» Дар натиҷа, саҳна ба тӯйи ҳаққонӣ табдил ёфта, истифодаи муассири мусиқӣҳо, диалогҳои равон аз муваффақияти радиоинсценировка аст. Мусиқӣ ҳам ба кори актёрон кумак кардааст.

Зимнан, бояд зикр намуд, ки баъди паҳши радиоинсценировкаи «Духтари оташ» аз номи шунавандагон ба радио мактубҳои зиёде омад, ки дар аксари онҳо хоҳиш мешуд, ки радиоинсценировка такроран шунавонда шавад. Дар ин мактубҳо дар ҳаққи муаллифи роман, таҳиякунандагони радио ва иҷрокунандагони нақшҳо хеле суҳанҳои неқ гуфта шудаанд. Қисме аз мактубҳои шунавандагон соли 1963 дар газетаи «Маориф ва маданият» бо сарлавҳаи «Мақсади мо-хизмат ба халқ» ҷоп шудаанд. Аз ҷумла, яке аз шунавандагон номаи худро ин тавр оғоз кардааст: «Редаксияи муҳтарам, ман аз шунидани радиоинсценировкаи шумо аз рӯйи романи Ҷалол Иқромӣ «Духтари оташ» хеле мутаассир шудам, - менависад толибаи синфи 11-и мактаби ба номи Фирдавсӣ, райони Данғара Бибихол Сафарова, - ҳаёти тираву тор ва пур аз ҷабру зулми пешазинқилобии занону духтарони тоҷик ба пеши назарам

чилвагар гашт. Баъд аз шунидани гуфтор рост ба китобхона рафта, китобро гирифта хондам. Инак, ба шумо менависам, ки ин роман яке аз беҳтарин романҳои муаллиф мебошад ва он на танҳо ба ман, балки ба дигар мутолиакунандагон ҳам маъқул мешавад...[109].»

Коргардон аз муваффақиятҳои аввалин рӯхбаланд гашта, ба таҳияи қисмҳои боқимондаи романи «Духтари оташ» мепардозад. Дар муддати ним сол сабт ва таҳияи боз қисмҳои дигари ин радиоинсенировка ба анҷом расид. Мураттибони гуфтор муаллифи роман Чалол Икромиро ба радио таклиф карда, тайи 4 соат қисмҳои навтайёри барнома ро бо диққат гӯш кардааст ва баъд аз чанд лаҳза ашки чашмонашро пок карда, ба коргардон Ҳ. Насибулина гуфтааст: «Барнома хеле ҷолиб баромадааст, хунармандон нақшҳоро хуб иҷро кардаанд ва мусиқӣ низ мувофиқ интихоб шудааст. Ташаккур, заҳмати фаровон кашидед! [65,с.58]» Ҳамин тавр, радиоинсенировка бисёр ҷиҳат аз назари мазмуну мундариҷа дар сатҳи баланд омода ва пахш шуда, рисолати иҷтимоии радиои «Тоҷикистон»-ро дар марҳилаҳои таърихӣ бозгӯ мекунад.

Дар давраи фаъолият коркунони шуъбаи адабӣ дар кори ташвиқу тарғиби адабиёти бадеӣ аз шакл ва услубҳои гуногун истифода бурдаанд, ки онҳо инсенировка, композитсияи адабӣ-мусиқавӣ, радиоҳикояву радиоочерк, хониши дуовозаи шеърҳо ва ғайра мебошанд. Ҳамчун намуна мо афсонаи инсенировкашудаи «Бедона ва рӯбоҳ», ки муаллифи он Маъруф Бобочон аст, ба нақшо овоз доданд: хунармандон Маҳмадӣ Мирзоалӣ ва Саврӣ Саидова. Баранда Ҳалима Насибулина ба сифати шореҳи ҳаракатҳо амалиётҳои афсонаро ба сомеъ бозгӯ мекунад. Мо афсонаи «Бедона ва рӯбоҳ»-ро бо нашри ҷопии он муқоиса намуда, матни онро аз лентаи овоз рӯйи қоғаз овардем:

Намунаи чопии афсонаи “Бедона ва рӯбох”

Буд- набуд, рӯбохе буд. Ҳарису носерам буд он рӯбох, аз сахар то шаб дар кӯҳу дашт аз паи сайд мегашт.

Рӯбох боре бедонаро дида монд, ки аз олам беҳабар дон чида меҳӯрд. Номаълум аз пас ба бедона наздик шуду шиппӣ дошта гирифт.

Бедонаи бечора дар чанголи рӯбох шах шуда монду баъд худро ба даст гирифта гуфт:

-Ту маро маҳӯр, эй рӯбох, намебинӣ ман алҳол тамоман хароб, гӯштам бемаза.

Рӯбох ин гапро шунида гуфт:

-Ту чиҳо мегӯӣ? Ман ҳоле дорам, ки ҳозир туро нахӯрам, аз гуруснагӣ мемурам.

-Хуб- гуфт бедона,- аз дусар бо гӯшти ман сер намешавӣ, камакак гӯшт дар байни дандонҳоят нест шуда меравад...

Намунаи инсенировкашудаи “Бедона ва рӯбох»

Ин ҷо Душанбе!

(Муסיқӣ баланд мешавад)

Баранда: Салом хурдтаракони азиз!

Хурдтаракони азиз, имшаб мо ба шумо «Бедона ва рӯбох» ном афсонаи инсенировкашудаи халқи Помирро мешунавонем.

(Муסיқӣ баланд мешавад)

Баранда: Рӯзе аз рӯзҳо бедона ба сайру гашт баромада, ба ҷое меояд, ки рӯбох аз гуруснагӣ менолад.

(Садои нолиши рӯбоҳ баланд мешавад)

Бедона: Рӯбоҳҷон чаро ту нолиш мекунӣ?

Рӯбох: Бедонаҷон магар ту намедонӣ, ки гӯшҳоям вазнин ба ман гапат бошад, наздиктар биё. *(Бо нолиш)*

Бедона: Ман аз ту метарсам, наздик шавам ту маро дошта меҳӯрӣ?

(Ҳиллагарона рӯбоҳ мегӯяд)

Рӯбох: Не-не ман рӯзадор, мана имрӯз 4 рӯз мешавад.

Баранда: Бедонаи содалавҳ ба гапи вай бовар карда наздик шуда буд, ки рӯбох бедонаро дар байни чанголи худ дошта хандид...

Дар инсенировкаҳо садои баранда илова шуда, ӯ рӯйдодҳои воқеаҳо ё ҳаракати ҳунармандонро шарҳ медиҳад, яъне барандаи гуфтор ба сифати шореҳи воқеаҳо табдил меёбад. Баъзан бо ҳадафи васеъ инъикос кардани муҳтавои асар, матн, сахнаҳо ё диалогҳои нав навишта мешавад, ки дар

инчо маҳорати муаллифи инсенировка ва коргардон нақши муҳим мебозад.

Тадқиқи масъалаи ба эфири радиои баровардани осори адабиёти бадеӣ имрӯз дар ВЭАО аз аҳамияти махсус бархӯрдор аст. Чунки адабиёти бадеӣ барои радиожурналистика хазинаи маърифат ва сарчашмаи адонашавандаи ғояҳои баланд ва образи характерҳои ҷолибро таҷассум мекунад. Дар таҷрибаи фаъолият радиои тоҷик низ аз адабиёти бадеӣ образҳои барҷаста ва мазмунҳои муфидро дарёфт. Дар навбати худ, адабиёти бадеӣ доираи мавзӯот ва проблематикаи радиои тоҷик, поэтикаи онро ҳам қувват бахшид.

Ин дар навбати худ “набудани сценаристони хуб”-ро рӯпӯш мекунад. Бинобар ин, дар қори ташвиқи тарғиби адабиёти бадеӣ дар радиои “Тоҷикистон” шакл ва услубҳои гуногун истифода шудааст, ки чунин равишҳо дар инсенировка, композитсияи адабӣ-музыкавӣ, радиоҳикояву радиоочерк ва хониши дуовозаи шеърҳо ба мушоҳида мерасанд.

БОБИ 3. МАХСУСИЯТИ ИСТИФОДАИ САНЪАТ ДАР ГУФТОРҲОИ ДРАМАВИИ РАДИОИ “ТОЧИКИСТОН”

Фасли 1. Заминаи ташаккули гуфторҳои драматик радиои “Тоҷикистон”

Радиои «Тоҷикистон» аз рӯзи аввали пайдоиши худ бо ходимони театр ва кино алоқаи наздик дошта, комёбиҳои намоёни онҳоро ташвиқ намудааст. Ин алоқамандӣ имрӯзҳо бо шакли услуби нав ривочу раванг дорад. “Саъаткорону санъатшиносон Станиславский, Мейерхолд, Бондарчук, Н. Нурҷонов, А. Низомов ва дигарон ба нақш ва мавқеи радио, телевизион ва театр ҳамчун навъи санъат баҳои баланд дода, онҳоро «рақибӣ арзандаи театру кино» ҳисобиданд[116].” Ин 3 намуди санъат фарқияту хусусиятҳои ба худ хос доранд. Вале як чизи асосӣ онҳоро ба ҳамдигар наздик мегардонад, ки мақсаду мароми онҳо пеш аз ҳама ба шунаванда (тамошобин) таъсир расондан аст. Бинобар ин, радио як қисми имкониятҳои театро дар худ таҷассум месозад ва онҳоро синтез мекунад.

Ҳамин аст, ки аз рӯзи бунёди радио ҳамкориҳои тарафайн бо театр муттасил ба роҳ монда шуда, шаклҳои радиотеатр, новеллаҳои радиӣ, портретҳои эҷодӣ, радиоинсценировкаҳо ва хонишҳои насрию назмии радиӣ дар радиои “Тоҷикистон” ташаккул ёфта, ба бахши такмилёбандаи он табдил ёфт.

Дар радиотеатрҳо сомеъ шунавандаи одӣ ё худ мушоҳидакори бетараф не, балки шоҳиди бевоситаи воқеаҳо, ҳатто иштирокчиҳои фаъоли радиоспектакл мешавад, яққоя образҳоро гӯш мекунад, бо қаҳрамонони сахна ҳамқида ё баръакс зидди ақида мешавад, ба ҳашм меояд ва хурсанд мешавад – миёни радиову шунаванда ё худ хунармандону шунавандагон як намуд мушоҳибаи мураккаби эҳсосотӣ, равонӣ ва маънавӣ баргузор мегардад.

Аз дигар чониб, пайдоиши радиотеатрҳо ба инкишофи драмаи радиоӣ боис шуд, санъати драмавии тоҷик доманаи васеъ пайдо кард.

Яке аз сарчашмаи ба вучуд омадани гуфторҳои драмавии радиои “Тоҷикистон” таъсиси театри касбӣ мебошад. Муҳаққиқ М. Назаров ба ин ақида аст, ки соли 1929 Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Иттифоқӣ табдил ёфт. Ташкил гардидани он ба тараққию инкишофи санъати халқии тоҷик ёрии калон расонда, аввалин асари сахнавӣ ба вучуд омаданд. Яке аз онҳо ба қалами Маҳмудхӯча Бехбудӣ рост омад. Он «Падаркуш» ном дошт ва соли 1911-ум навишта шуда, соли 1914-ум рӯи сахнаро дид[42,с.12].”

Мувофиқи таҳқиқоти муҳаққиқ Н. Нурҷонов бо қарори Ҳукумати Тоҷикистон Комиссариати халқии маорифи республика тобистони соли 1929 ба ташкил намудани аввалин дастаи профессионалӣ сар кард. Асоси онро кружокҳои ҳаваскорони аскарони сурх ташкил намуд. Ғайр аз ин, якчанд артистонро аз Театри сайёри бригадаи консертии Бухоро таклиф карда буданд. Дар мавсими аввалин коллективи театр ҳамагӣ аз 13 нафар, чор актёр, ду артистка, панҷ мусиқинавоз, режиссёр ва директор иборат буд[48,с.12].

Нихоят, дар рӯзи дувоздаҳсолагии Инқилоби октябр - 7 ноябри соли 1929 пардаи аввалини театри давлатии тоҷик кушода шуда, ки он боиси дар адабиёт тавлид шудани жанри нав-драматургия гардид.

Аз дигар омили мавҷудияти барномаҳои драмавии радиои “Тоҷикистон”, ин баргузор шудани даҳаҳои адабиёт ва санъати тоҷик дар Маскав ва дар дигар кишварҳои иттифоқ буд. Масалан, нахустин Даҳаи адабиёт ва санъати тоҷик дар Маскав, ки 12 апрел то 22 апрели соли 1941 баргузор гардид.

Ба навиштаи таърихшинос Ваҳҳоб Набиев тайёри ба даҳаи адабиёт ва санъати тоҷик дар Маскав ҳақиқатан ҳам ҳаракати умумихалқӣ буд. Дар пеш имтиҳони маҳорат дар назди фарҳанг ва санъати воломақоми рус, устодону мураббӣён ва тарбиятгирандагони нахустин буд[109]. Дар

даҳаи мазкур аз Театри давлатии ба номи А. Лоҳутӣ 69 нафар ширкат варзидааст. Маскав низ пешакӣ ба қабули иштирокчиёни даҳа хаматарафа тайёрӣ меид, материалҳо ва хабару гузоришҳоро дар бораи Тоҷикистон, гузашта ва имрӯзаи он, эҳё ва нумӯи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии он мунтазам дар саҳифаҳои матбуот ва радио мавод нашр мекард. Кумитаи умумииттифоқии радио паҳши радиоспектаклҳоро ба нақша гирифт. Сабти арияҳо аз операи “Шӯриши Восеъ”, “Коваи оҳангар”, намоиши мусиқавии “Лола” дар грампластинкаҳо ба радиои тоҷик тавсия кард. Дар ин асно, санъаткорони тоҷик бошанд, азназаргузарони ҷамъии спектаклҳоро ташкил намуданд, ки тадриҷан ба ташаккули радиотеатрҳо ва “Театр дар назди микрофон” мусоидат мекард.

Дар рӯзҳои Даҳаи адабиёт ва санъати тоҷик дар Маскав спектаклҳо ва намоишномаҳои тавсияшуда- “Шӯриши Восеъ”, “Коваи оҳангар”, “Рустам ва Сухроб”, “Калтакдорони сурх”, “Отелло”, “Лола”, “Ду гул” намоиш дода шуд. Қобили зикр аст, ки “дар спектаклу намоишномаҳо роҳбарони Ҳизби коммунист ва Ҳукумати шӯравӣ фаъолона иштирок мекарданд ва рӯзномаҳову радиои марказӣ хунарнамоии устодони санъат ва ҷавонони эҷодкорро хуб муаррифӣ менамуданд[109].”

Хунарнамоии санъаткорони Тоҷикистон ба Котиби генералии КМ ВКП (б) Иосиф Виссарионович Сталин хеле писанд омад ва ба ин муносибат, ба иштирокдорони даҳа дар Кремл маросими қабул ва зиёфат доир намуд. Пазироии таърихӣ 22 апрели соли 1941 дар толори Георгиеви Қасри Кремл баргузор гардид. Нутқи таърихии И. В. Сталин доир ба таърих ва фарҳанги халқи тоҷик дар ҳамин нишаст садо дод. Маҳз дар ҳамин даҳа Артистони халқии ИҶШС Муҳаммадҷон Қосимов, Тухфа Фозилова, Гаффор Валаматзода, Асли Бурҳонов, Артистони халқии ҶШС Тоҷикистон Розия Арслонова, Ҳукуматшо Бандишоев, Мулук Баҳор, Ҳофизи халқии Тоҷикистон Акашариф Ҷӯраев ва дигарон санъати касбии

тоҷикро муаррифӣ карда, номи миллатро баланд бардоштанд ва ба гирифтани мукофотҳои сатҳи олии давлатӣ мушарраф шуданд.

Бинобар ин, марҳалаи ба вучуд омадан ва тараққӣ ёфтани гуфторҳои драматик радиои “Тоҷикистон”, хусусан дар солҳои аввали Ҳокимияти шӯравӣ дар шароити конкретии ба худ хосе ташаккул ёфт, ки он ба дараҷаи иқтисодӣ ва маданият омма, ҳангоми мубориза барои мустақам кардани соҳти советӣ зич алоқаманд буд. Кумитаи марказии Ҳизби коммунист ва Ҳукумати Тоҷикистон дар қарорҳои худ ба масъалаи кори муассисаҳои санъат диққати ҷиддӣ дода, аз коркунони радиошунавонӣ низ талаб менамуданд, ки санъати профессионалии тоҷикро дар шакли миллий ва мазмуни сотсиалистӣ ташвиқ карда, барои тарғиб намудани асарҳои миллий ва намунаҳои беҳтарини санъати халқҳои СССР машғул шаванд. Таъкид мешуд, ки асарҳои бузургони ҷаҳон - Шекспир, Фирдавсӣ, Ҳофизу Хайём, Айниву Турсунзода афкори андешаҳои волотарини аксари қулли мардуми ҷаҳонро ифода менамоянд ва намунаи бузургтарини гуманизми ҷаҳонӣ ба шумор мераванд.

Илова ба ин, дар солҳои аввали радиошунавонӣ қатъи назар аз ҳамаи ин чорабиниҳо дар роҳи ташвиқу тарғиби санъат душворихоӣ ҷиддӣ мавҷуд буданд, ки пеш аз ҳама, дар байни онҳо суғур будани базаи моддӣ муассисаҳои санъат ва набудани зарфиятҳои лозимии техникаи радиоӣ душвории асосӣ ба шумор мерафт.

Дар ин давраҳо барномаҳои адабӣ-драматик радиои “Тоҷикистон” ҳамчун қисми таркибии барномаҳои радиоӣ баробари пайдоиши худ радиошунавонӣ ташаккул ёфта, инкишофи он маҳз ба фаъолияти ҷанд соҳа: радиошунавонӣ, соҳаи алоқа, адабиёт ва санъат марбут аст. Матни нахустин радиотеатрҳо ҳамзамон бо тавлиди нахустин асарҳои драматик марбут буда, бисёр асарҳои маъруфро фаро мегиранд.

Муҳаққиқ Низом Нурҷонов дар китоби «Маҳмудҷон Воҳидов» нигоштааст: «Радиотеатр солҳои 1936-1937, баъди андак таҷриба овардани нахустин театри миллий, сабзидани актёрони он ба вучуд омад.

Баъзе намоишҳои хуб ба мисли «Макр ва муҳаббат», «Оршин мол олон» аз тариқи радио мустақим пахш шуд. Баъдтар намоишҳо андак ихтисор ёфта, дар лента сабт гардида ва гоҳ-гоҳ аз радио садо доданд. Баъзе ҳикоя, достон ва қисса махсус барои шунавондан таҳия гардиданд[47,с].»

Одатан дар радиои «Тоҷикистон» барномаҳои драмавиро «Радиотеатр», «Театр дар назди микрофон», «Театр дар меҳмони шунаванда», «Радиопостановка», «Радиопйеса», «Радиокомпозиция» ва «Радиоинсценировка» меноманд. Дар “Луғати русӣ-тоҷикии истилоҳоти санъат” ин мафҳумҳо чунин шарҳ ёфтаанд: радиопостановка-саҳнагузори радиои. Як шакли барномаи бадеии радио: 1. Нашри радиои намоиши театри. 2. Ба нашри радиои мувофиқ намудани намоиши театри. 3. Намоиши театрие, ки ба таври махсус дар радио таҳия мешавад. Инчунин, радиопйеса-намоишномаи радио. Асари драмавӣ, ки мутобиқ ба қобилияти шунавоӣ навишта шудааст. Радиоспектакл-радиоспектакл, намоиши театри радио. Радиотеатр-театри радио[25,с.192].”

Қадимтарин «Театр дар назди микрофон», ки лентаи он маҳфуз аст «Мутриби нобино» ном дошта, соли 1947 сабт шудааст[209]. Мазмуни он аз рӯзгори ҷавони нобиноӣ модарзод ҳикоят мекунад, ки бар ҳилофи ҷасу ноумедӣ ба сурӯду мусиқӣ майл пайдо карда, роҳи ромишгариро интиҳоб мекунад ва тадриҷан ба як оҳангсози маъруф табдил меёбад.

Баъдан, спектаклҳои Театри академии драмаи ба номи Лоҳутӣ «Отелло», «Макр ва муҳаббат», «Муфаттиш», «Бунафша», «Хизматгори ду хоча», «Интиҳоби домод» ва ғайраро нахуст муҳлисони санъат ба воситаи радио шуниданд ва солҳои баъдӣ аз телевизион тамошо карданд. Маълум аст, ки маҳз баъди пахши радиои ва намоиши телевизионӣ хунармандон ҳамчун саъаткорони бузург дар ҷомеа муаррифӣ шуданд.

Дар сохтори радиои “Тоҷикистон” барномаҳои драмавӣ солҳои 1960 баъди таҷриба касб кардани нахустин мутахассисони театри милли, дар

тахияи асарҳои сахнаӣ собиқа пайдо шудани радиорежисура-радиотеатрҳо ташаккул ёфт. Дар таъйиноти кори радио нахуст асарҳои драмавии сахнаӣ барои шунавондан пешбинӣ шуданд. Маҳз асари сахнаӣ заминаи радиодраматургияро ба вучуд овард.

Дар намоишномаҳои дар театр сабтшуда ё ба намоишномаи театрии дар студияи радио сабт шуда, садои баранда монтаж намуда, вай рӯйдодҳои сахна ва ҳаракати актёронро ба шунавандаҳо шарҳ медиҳад. Баранда ба иштирокдори спектакл табдил ёфта, ҳаракат ва баъзе воқеаҳои диданашавандаро бо луқмаҳои хусусияти ахборидошта ба сомеъ мерасонад. Образи бадеӣ дар ин гуфторҳо тариқи ифодаи ба радио хос ва мусиқӣ ташаккул меёбад ва таъсирашро афзун мекунад. Баъзан барои васеъ инъикос кардани муҳтавои асари бадеӣ (матн) сахнаҳои нав илова мешаванд, ки ин ҷо маҳорати муаллиф (тахиягар) ва коргардон нақши муҳим дорад.

Мувофиқи таҳқиқи Ю. Д. Бараневич дар пйесаи радиои мурочиат ба шунавандаҳо тавассути образи бадеӣ сурат мегирад ва амалиёт дар образҳо ифода меёбад. Дар ин ҷо бештар тавассути муколамаи қаҳрамонон шунаванда аз рафти ҳодиса огоҳ мешавад. Ин ба гуфтугӯи телефони байни ду нафар монанд аст, ки шахси сеюм (шунаванда) онро гӯш карда, аз рафти суҳбат аз мазмуни асар огоҳ мегардад. Дар ин ҳол яке аз мусоҳибон медонад, ки суҳбати онҳоро шахси сеюм гӯш мекунад. Ӯ манфиатдор аст, ки шунавандаҳо аз рафти суҳбат огоҳ шаванд. Бинобар ин, ӯ тарзе гуфтугӯ мекунад, ки шахси сеюм онҳоро фаҳмида тавонад[4,с.173].

Қобили зикр аст, ки гуфторҳои драмавӣ махсусияти худро доранд. Масалан, дар театр ороиши сахна, рӯшноӣ, грим, рангубор, ҳаракатҳо камбудихои кори актёрро пӯшонда, номаълум мекунонад. Дар радио бошад, ин тавр нест. Дар радио актёр бояд бо тобиши овозаш ва маҳораташ таъсир расонад. «Дар театр лаҳзаҳои ғайриамалӣ ё таваккуф

камбудӣ нест ва пайҳас нашавадааст, вале дар радио як лаҳзаи тавакқуф (тавакқуфи бемаврид) метавонад нуқсон шумурда шавад. Барои хунарпеша дар назди микрофон нақшро бозӣ кардан душвортар аст[59,с.38].» Яъне, хунармандон дар сахнаи театр озодона ҳаракат мекунад, бо ҳамнақшхояшон рӯ ба рӯ мешаванд, чашм ба чашм таъсири сухани ҳамсухбати худро ҳис мекунад, ин ҳамаро дар радио пайдо кардан имконнопазир аст, онро дар назди микрофон офаридан лозим меомад.

Ба ақидаи муҳаққиқ Д. Давронов қонунҳои радиодраматургия талаб мекунад, ки калимаи талаффузшуда на танҳо идея ва маънои фикру андеша, нияти мақсади персонажро ифода карда тавонад, балки, инчунин, имконият диҳад, ки шунаванда ҳолати материалӣ ё худ ҷо, ки дар он амалиёт ба вуқӯъ мепайвандад, пеши назар оварда тавонад[12,с.]. Вале дар телетеатр (дар театр ҳам) ба ин хусусиятҳо талабу эҳтиёҷ аз байн меравад, зеро дар сахна ҳама чиз пеши назар аст, ҳам тарзи талаффуз, ҳаракат, интонатсия, мимика ва ғайраҳо. Дар радио актёр дар назди микрофон фақат ба матн ва ҳунари худ таъҷиб мекунад. Вай бояд дар хотир дошта бошад, ки ҳангоми талаффуз ва оҳанги баланд бояд аз назди микрофон дуртар истад ва ғайра. Аз ин рӯ, кори коргардонӣ дар гуфторҳои драмавӣ махсусияти худро дорад.

Музикӣ, эффе́ктҳои овозӣ ва шавқун дар гуфторҳои драмавӣ метавонанд ҳамчун механизми ёрирасон кумак кунанд. Вале актёр ва маҳорати ӯ дар ҷои аввал аст. Радио аз хунарпеша изҳори пурраи ҷаҳони ботиниро талаб менамояд. Дар назди микрофон диққати асосӣ ба фикр ва гоҷае равона мешавад, ки муаллифи асар онро дар қабои образҳо ва қаҳрамонон гуфтан хостааст. Бинобар ин, ҷои овози хуш, лаҳни шево, эҳсос, ҳаяҷону самимият, маҳорати баланди хунарпеша, завқи коргардон, муназзими овоз ва ҷойи ҷаҳонбинии муҳарриро ҳеҷ чиз иваз карда наметавонад. Миёни намоиши театри, радиои ва асар тафовут хеле зиёд аст. Бинобар ин, радиотеатр василаҳои ифодаи худро дорад.

Дар асари чопӣ хонанда, он гуна, ки дар радиотеатр аст, овозҳои гуногуни қаҳрамонҳо ва мусиқиро шунида наметавонад. Ҳолатҳои рӯҳии қаҳрамонҳоро эҳсос намекунад, ба ҳаракатҳо сарфаҳм намеравад. Бинобар ин, коргардон ва муҳаррири радиотеатр пешакӣ ба василаи дигаршавии овоз, офариниши образ, истифодаи мусиқӣ, эффеҶтҳои овозӣ ва луқмаҳои хусусияти шарҳдошта ҳадафи муаллифро нишонрас мекунанд.

Шурӯъ аз солҳои 1960-ум нисбатан такмил ёфтани зарфияти техникаи соҳа, кори ходимони радио, актёрон ва коргардонро барои таҳияи радиотеатрҳо осонтар кард. Масалан, агар пештар барномаҳоро як дафъа мешунавонданд, акнун беҳтарин асарҳоро дар хазинаи радио маҳфуз дошта, дар мавридҳои зарурӣ онро такроран паҳш мекарданд. Агар пештар, барои таҳиягар ягон қисми бозии актёрони барнома маъқул намешуд, имкони техникаи такроран беҳтар бозидани нақшҳо набуд, балки дертар пайдо шуд.

Аз тарафи дигар, нуфузи маънавии радиотеатрҳо боиси ташаккул ёфтани он гардида, мазмуну мундариҷаи онҳо пайваста рангоранг мегардид. Акнун шунаванда ба радио барои вақтхушии бефоида ва хандидан ё фақат иттилоъ гирифтани мурочиат накарда, балки радиоро гӯш мекунад, ки оид ба чизҳои ба худаш номаълум тасаввурот пайдо кунад, тарзи ҳалли баъзе муаммоҳои мураккаби зиндагиро сарфаҳм равад. Бинобар ин, гуфторҳои драмавӣ на танҳо таҷассумкунандаи ҳаёт, балки мактаби зиндагӣ ҳам гардиданд.

Мундариҷаи гуфторҳои драмавӣ дар давраи шӯравӣ, ки бо оптимизм ва идеяҳои ҳаётбахши коммунистӣ фаро гирифта шуда буд, нақши калонро ҷиҳатҳои идеявӣ-тарбиявӣ мебозид, дар одами советӣ сифатҳои зиндагии навро равнақу ривоч меод. Онҳо бояд барои миллионҳо одамон манбаи шодмонӣ ва илҳом бошад, ирода, ҳиссиёт ва фикру зикри онҳоро ифода намоянд ва воситаи инкишофи идеявӣ ва тарбияи ахлоқии одамон шуда хизмат кунанд. Барои иҷрои ин вазифаи бузург радио

мебоист шунавандаро аз қафои худ барад. Барои аудиторияро ҷалб намудани радио зарур буд, ки ҳар як асари драмативе, ки аҳдофи замонро ифода мекард, хусусиятҳои барҷаста ва мазмуни баланди коммунистӣ дошта, симои халқро пурра инъикос мекард. Онҳо намоишномаҳои «Дохунда»-и Ҷ. Икромӣ аз рӯи асари С. Айнӣ, «Одами яроқдор»-и Н. Погодин, «Отелло», «Ромео ва Жульета»-и У. Шекспир, «Ғурмағас»-и В. Войнич ва дигарон мебошанд. Чунин асарҳо мавриди коркарди радиои қарор мегирифт ва паҳш карда мешуд.

Фасли 2. Мазмун ва мундариҷаи радиотеатрҳо дар солҳои шӯравӣ

Бисёре аз радиотеатрҳо ба муносибати санаҳои муҳими таърихӣ ё бузургдошти чехраҳои сиёсӣ, фарҳангӣ ва ғайра ба вучуд омадаанд, ки талаботи замонро ифода мекунанд. Масалан, “соли 1960 ба муносибати 90-солагии рӯзи таваллуди В. И. Ленин Театри академӣ-драмавии ба номи А. Лоҳутӣ пйесаи Н. Погодин «Соати бурчи Кремл»-ро пешкаши тамошобинон намуд. Онро Ходими хизматнишондодаи санъати Тоҷикистон Е.И. Мителман ба сахна гузошт[3,с.6].” Намунаи радиои ин пйеса ҳамон сол [210] дар таҳияи коргардони радио Ҳалима Насибулина ва муназзими овоз Маърифат Холиқова мураттаб шуд. Пйесаи мазкур дар бораи асосгузори Ҳокимияти шӯравӣ В.И. Ленин нақл мекунад.

«Соати бурчи Кремл» воқеаи солҳои 1920-1921-и вазъияти болшевикони Россияро дар бар мегирад. Ин давра, рӯзҳои охири коммунизми ҳарбӣ буд, ки давлати ҷавони шӯравӣ дар ҳоли қашшоқӣ, гуруснагӣ ва бенавоӣ қарор дошт, корхонаҳо кор намекарданд, заминҳо бекишт монда, сӯзишворӣ, хӯрокворӣ, либосворӣ намерасид. В.И. Ленин (дар нақши радиои Асли Бурҳонов) дар суҳбати худ бо Рибак (дар нақши радиои Гурминҷ Завқибек) пас аз вохӯрӣ бо як озурдахотирӣ чунин мегӯяд: «Агар ҳозир ба ҳавопаймо нишаста ба ҳаво баланд шавему ба мамлакатамон назар андозем, як фазои торикро мебинем, ки мисли як биёбони беканор аст. Россия он қадар қашшоқ шудааст, ки қишлоқҳо торикхонаро мемонад...[210].»

Аз мазмун бармеояд, ки бояд мамлакатро аз харобӣ начот дод, умедвории одамонро нисбат ба сохти нав бедор кард. Бинобар ин, нақшаи ленинии бо барқ таъмин намудани аҳоли ҳамчун нуқтаи оғози азнавсозии сотсиалистии Россия баррасӣ мешавад ва масъалаи бо барқ таъмин намудани мамлакат дар ҷои аввал меистад. Бе нури барқ пеш рафтани мамлакат мумкин набуд, аммо дар амал татбиқ кардани ин вазифа дар

он вақт кори бaсе мушкил ва пурмашаққат буд. Аксарияти аҳоли дар бораи шиками худро сар кардан фикр мекарданд. Аз тарафи дигар, мутахассисон намехоҳанд, ки ба ҳокимияти нав хизмат кунанд. Дар ҳамин гуна вазъият В.И. Ленин масъалаи электриконида ни мамлакатро ба миён мегузорад. Болшевикон бо иҷрои нишондоди дохӣ корро сар мекунанд.

Муаммои азнавсозии шуурӣ дар радиотеатри «Соати бурчи Кремл» дар симои муҳандис-энергетик Антон Забелин (дар нақши радиоӣ Ҳочиқул Раҳматуллоев) ҳал карда мешавад. Ин симо дар гуфтор ин тавр оғоз мегардад, мусиқӣ ва шавқуни бозор баланд мешавад. Баранда воқеаро шарҳ медиҳад: “Бозори назди дарвозаи Иверский пур аз савдогарон, ханнотон ва фиребгарон. Ҳар кадом мехоҳад касеро фиреб диҳад, ба ин восита, сарвати худро зиёдтар кунанд, аммо Антон Забелин аз дигарон фарқи калон дорад. Ӯ касеро фиреб доданӣ нест. Олими намоён фақат моҳияти инқилобро намефаҳмад, харобшавии Россияро мебинад, аммо ба қувваи халқ эътимод надорад. Инқилоб ба назари ӯ ваҳшоният аст...”

Аз рӯйи ақидаи Антон Забелин ваҳшиён тамаддунро маҳв мекунанд. Одамони сафедпӯстро қатли ом карданд, киштибону маллоҳонро ба об партофтанд, захираи озуқаро ба комашон фурӯ бурданд. Хӯш, баъд - чӣ? Киштиро идора кардан лозим, аммо онҳо идора карда наметавонанд. Сотсиализм ваъда карданд, аммо вайро аз кадом ҷояш сар карда сохтан лозим, ҳеҷ кас намедонад. Аз ин сабаб, ӯ ба сохти нав кинаю адовати зиёде дорад. Ӯ дар бозор бекор гашта, гӯгирдфурӯшӣ мекунад. Бо ҳамин, бе ҳеҷ дурӯягӣ ва риёкорӣ ба сохти советӣ душмани қатъӣ будани худро баён менамояд, тайёр аст барои фикру ақидаҳои худ ба зиндон равад, лекин ба болшевикон сар фароварданӣ нест. Вақте ки ӯро ба Кремл даъват мекунанд, гумон мекунад, ки ӯро ба зиндон бурданианд, аммо, хангоме ки гап дар бораи электриконида ни Россия меравад, гӯё ба тани муҳандис ҷон медарояд. Дар мубоҳиса

ватандӯсти ҳақиқӣ будани Забелин зоҳир мегардад, вале ӯ зуд ба кор розигӣ намедиҳад. Ба хонаи худ бо рӯҳияи тамоман дигар бармегардад. Ба саволҳо бо киноя, бо дудилагӣ ҷавоб медиҳад. Аз ин ҳолат шунаванда ҳис мекунад, ки Забелин дар сари дуруҳа истодааст. Дар ботини ӯ ду идеяи ба ҳам зид мубориза мебаррад, ӯро азоб медиҳад.

Забелин худро дар ҷамъияти нав бегона ҳис мекунад, бо аъзои он унс гирифтани худро тасаввур карда наметавонад. Тамоми дарди дили худро ба духтараш изҳор менамояд. Ниҳоят «Машаҷон, Россияро... Россияи самоворӣ, Россияи кӯҳнаи қафомондаро онҳо нав кардан мехоҳанд! Қоил шав!», - мегӯяд ва бо эҳсосот илова мекунад: «Ман навакак дар Кремл одами гениалиро дидам...[210]». Дар радиотеатр лаҳзаи ҷозибави суҳанони Илич ба таври табиӣ офарида шудааст. Нақши Забелинро Артисти халқии РСС Тоҷикистон Ҳочиқул Раҳматуллоев хеле самимӣ бозӣ мекунад. Албатта, рафтори зоҳирии ӯро шунаванда намебинад, вале вай ҳиссиёти ботинии мураккаб ва зиддиятноки қаҳрамони худро пурра дар назди микрофон ифода кардааст.

Дар «Соати бурҷи Кремл» ҷойи асосиро образи В.И. Ленин ишғол менамояд. Муаллиф ва коргардон ӯро дар ҷараёни зиндагӣ, дар ҷӯшу хурӯши ҳаррӯза нишон медиҳад ва аз матни маърузаҳои Ленин иқтибос наоварда, балки равиши бавучудоии фикри ӯро ҷони тоза бахшидаст. Сар то охири радиотеатрро ягонагии ғоя ва дӯстии Илич бо халқи меҳнаткаш ифода мекунад. Нақши В.И. Ленинро Артисти халқии Тоҷикистон Асли Бурҳонов бозӣ мекунад. Санъаткор тавонистааст, ки Ленинро ҳамчун инсонии хоксор, дар айни замон ҳамчун арбоби бузурги давлат, роҳбари хирадманди ҳизб ва дӯсти беҳтарини меҳнаткашон ба шунаванда шиносонад. Мо дар иҷрои ӯ Ленини ҳақиқӣ, Ленини зиндаро мешунавем. Ҳунармандон З. Дӯстматов (ҳаннот), А. Хӯҷаев (соатсоз), С. Тӯйбоева (Забелина) нақшҳои худро бомаҳорат иҷро кардаанд.

Театри академӣ – драмавии ба номи А. Лоҳутӣ моҳи майи соли 1962 драмаи Ғанӣ Абдулло «Суруди кӯҳсор»-ро ба сахна гузошт. Спектакли мазкур чандин бор намоиш дода шуд. Ҳангоми намоиши он театр ҳамеша пуродам мешуд. Тамошобинон спектакли мазкурро писандиданд, рӯзномаҳои «Коммунист Таджикистана» ва «Маориф ва маданият» ҳамон солҳо ба он баҳои мусбат доданд.

Ба мушоҳидаи мо вақте ин ё он асари сахнавӣ таҳия мешуд ва он аз тарафи муҳаққиқон баҳои мусбат мегирифт, хатман намунаи радиоии он ба вуҷуд меомад. Радиотеатри «Суруди кӯҳсор»[211] низ дар ин замина соли 1964 сабт шуда, солҳои дароз аз карнаи радио шунавонида мешавад. Ғанӣ Абдулло дар асари худ масъалаи дар санъати мусиқӣ истифода намудани анъанаҳои миллиро пеш мегузорад ва анъанаи миллиро манбаи асосии эҷодиёти санъаткор мешуморад. Инчунин, эҷодиёти халқро сарчашмаи доимочӯшзананда ҳисоб мекунад.

Ин радиотеатр дар хусуси асарҳои «миллӣ» ва «байналмилалӣ» баҳс карда, аз забони Содик (дар нақши радиой-Ҳошим Ғадоев) ақидаи оқилона ва раднашавандаеро мегузорад, ки ҳар як асари байналмилалӣ пеш аз ҳама асари миллии ин ё он халқ аст ва бе сиришти халқӣ асарҳои санъат дорои қувва ва арзише шуда наметавонанд. Драматург тасдиқ кардани мешавад, ки санъат аз он халқ аст ва барои халқ навишта мешавад, аз ин рӯ, санъаткор фақат бо халқ ва барои халқ зиндагӣ карда метавонад.

Қаҳрамони асосӣ бастакор - Содик мусиқҳои пурҷӯшу хурӯш навишта, дар байни халқ ном мебарорад. Аз афти кор, дар доираи як халқ ва як ҷумҳурӣ шуҳрат пайдо кардан барои ӯ камӣ мекунад. Маҳз барои зиёдтар кардани шуҳрати худ ӯ дар ҷустуҷӯи эҷод кардани асарҳои байналмилалӣ мешавад, маҳз барои шуҳрати шахсӣ мехоҳад дар асарҳояш «башариятро сарояд».

Коргардон Ҳалима Насибулина, муназзими овоз Маърифат Холиқова, бастакорон Насимҷон Пӯлодов ва Тер Осифов дар намунаи

радиой низои байни Содиқ ва дигаронро пай бурда, моҳияти асосии пйесаро фаҳмондан меҳоханд. Дар аввали радиотеатр нахуст баъд аз он ки шунаванда мефаҳмад, ки дар хонаи бастакори номдору баобрӯ Содиқ ҳар шаб чанҷолу мочаро мешавад, ба ҳавлӣ худи Содиқ (Ҳошим Гадов) даромада меояд, аз дунболи ӯ профессори мусиқӣ Светлов (Ҳочикул Раҳматуллоев). Дар байни онҳо мубоҳиса сар мешавад.

Дар муваффақият пайдо кардани радиотеатри «Суруди кӯҳсор», махсусан ҳунармандон Ҳошим Гадов (дар нақши Содиқ), Майрам Исоева (дар нақши Бахмал), Ҳочикул Раҳматуллоев (дар нақши профессор Светлов), Муҳаммадҷон Халилов (дар нақши усто Ҷалил) ва Мукаррама Камолова (дар нақши Бунафша, зани Содиқ) нақши калон бозидааст. Ҳошим Гадов, ки нақши Содиқро иҷро мекунад, бо ҳар як гуфтору ҳаракати худ образро барҷаставу пурқувваттар мекунад.

Дар ҳар як лаҳза қаҳрамони вай сифати нав мегирад. Ӯ дили бисёр хассос дорад, аз муваффақият ва барор нагирифтани қор зуд мутассир мешавад. Дар як нафас аз як ҳолат ба ҳолати дигар мегузарад. Ҳунарманд ҳолатҳои гуногун ва ба ҳамдигар зидро бо санъати баланд ва моҳирона ифода мекунад. Вақте ки ӯ дарди дил мегӯяд, тамоми гуфтораш ҳисси андухро ифода мекунад, аммо сабру тоқат ва пурбардошту дар тақопӯи мақсад буданаш низ маълум шуда меистад.

Вақте ки ҳунарманд Ҳ. Гадов мусиқӣ менавозад, тамоми аъзон пайкараш гӯё садо бароварданӣ мешавад, заминро замон ба ӯ ҳамовоз мегарданд. Ҳангоми дар хусуси мусиқӣ гап заданаш, шунаванда ҳис мекунад, ки ӯ барои санъате мубориза мебарад, ки рӯҳи ҳозиразамонро барҷастатар ифода кунад.

Аз ҳаракатҳои дар назди микрофон иҷро кардаи Ҳ. Гадов, тарзи суҳангӯӣ ва муҳокимарониаш кас пай мебарад, ки афкори эстетикӣ ва ақидаи ғоявӣ ӯ дуруст аст. Вай бо як даста одамони гумроҳ, ки бо баҳонаи «халқият» санъатро дар як ҷо шах карданианд, муборизаи

шадид мебарад ва дар ин муборизаи принципиалӣ ғалаба мекунад. Операи дар охир бавучудовардаи Содик натиҷаи ҳамин мубориза, давоми мантиқии эҷодиёти пештараи ӯст. Маҳз бозии ҳунарманд касро маҷбур мекунад ба масъалаи анъана ва навоарӣ дар санъат чиддитар ва аз нуқтаи назари ҳозиразамон нигоҳ кунад.

Як муваффақияти барҷастаи радиотеатри мазкур маҳз ҳамин бозии Ҳошим Гадовев аст. Муваффақияти дигар он аст, ки коргардон ширинсуханӣ, пурдонӣ, ҳозирчавобӣ, санъатдӯстӣ ва табиати шоиронаи халқи тоҷикро хеле барҷаста нишон додааст. Оҳанги гуфтор рӯҳбаландона буда, таъсири амиқи лирикӣ дорад.

Коргардони радио Ҳалима Насибулина бо басаҳнагузорандаи драмаи «Суруди кӯҳсор» дар театр Шамсӣ Қиёмов якҷоя кор карда, ӯро дар радиотеатр ба сифати баранда ҷалб кардааст. Онҳо кӯшиш кардаанд, ки радиотеатр ҳар чи бештар рӯҳи замонавӣ гирад. Ин хусусият дар тарзи истифодаи мусиқӣ ва эффеҗтҳои овозӣ хуб ифода ёфтааст.

Интиҳои радиотеатр дар як лаҳза шунавандаро хаёлан аз кӯҳсор ба хонаи аввалини Содик меорад. Дар хонаи ӯ шодиву хурсандӣ ҳукмрон мегардад. Бунафша месарояд, Содик чӯр мешавад. Светлов дирижёрӣ мекунад. Мусиқии мутангани шодӣ ва ғалаба баланд мешавад.

Барномаҳои драмавии радиои «Тоҷикистон» масири пуршарафоро тай намуданд. «Калтакдорони сурх», «Дохунда», «Тӯфон», «Рӯдакӣ» ва «Ман-Фаҳриддинов» чи дар хаёти театр ва чи дар радио саҳифаҳои дурахшон мебошанд. Муҳаққиқ А. Афсаҳзод менигорад: «Соли 1967 дар драматургияи тоҷик чунбише ба амал омада буд, ки дар ин сол ба хонанда ва тамошобинон як силсила асарҳои пешниҳод карда шуданд, ки саҳифаҳои раҳшони муборизаи халқи тоҷикро барои бахту саодат эҳё намуда, дар тарбияи коммунистии меҳнаткашон нақши муҳиме гузошанд. Он асарҳои Ғанӣ Абдулло «Рустам ва Сухроб», Абдумалик Баҳорӣ «Корвон равон аст», Мирсаид

Миршакар «Бахти шумо бахти ман аст», Аминҷон Шукӯҳӣ «Шабҳои фироқ» ва Фотех Ниёзӣ «Кӯпрук» буданд[3,с.69].» Ҳамчунин, дар ин давра намоишномаҳои «Ақида»-и Меҳрубон Назаров, «Адои қарз»-и Аъзам Сидқӣ, «Дилҳои сӯзон»-и Ҷалол Икромӣ коргардонҳои театрҳои ҷумҳурӣ ба намоиш гузоштанд. Вазорати маданияти вақт пйесаҳои Меҳмон Бахтӣ «Лаҳзаи ҷовид» ва Муҳаммадҷон Рабиев «Ба шумо офтобро мерос мегузорам»-ро ба сахна тавсия кард.

Аз пйесаҳои музкур аввалин шуда ғоҷиаи «Рустам ва Сухроб»-и Ғанӣ Абдулло, ки дар асоси «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ ба сахна омадааст, соли 1970 дар таҳияи коргардон Ҳалима Насибулина ва муназзими овоз Маърифат Холиқова сабт карда шуд. Драма аз ҳаёту қорнамоии мардуми эронзамин ҳикоят мекунад, зиёда аз ин ҳуди достони «Рустам ва Сухроб» яке аз муассиртарин ғоҷиаҳои адабиёти дунёст, ки бо шиддати ҳаракат ва ғоҷиа назир надорад ва аз ҳамин ҷиҳат ҷандин бор диққати драматургонро ба худ ҷашидааст.

Ба ақидаи муҳаққиқ А. Афсаҳзод ҳанӯз дар нимаи дууми асри XIX драмнависи ҳинду Кекхушру Кабраҷӣ «Рустам ва Зораб» ном пйесае эҷод кард, ки онро тамошобинони Ҳиндустон писандиданд. Соли 1910 оҳангсози машҳури озарӣ Узайр Ҳоҷибеков операи «Рустам ва Зоҳраб» -ро манзури дӯстдорони муסיқӣ намуд. Соли 1936 дар Эрон Фикрӣ ном ҳавасқор достони «Рустам ва Сухроб»-ро сахнавӣ карда буд[3,с.69].»

Ғоҷиаи «Рустам ва Сухроб» таваҷҷуҳи драмнависони тоҷикро низ хеле барвақт ба худ ҷалб намуд. Солҳои 1935-1936 Ғанӣ Абдулло ва Абдушукур Пирмуҳаммадзода, соли 1940 Абдушукур Пирмуҳаммадзода ва В.М. Волкенштейн онро ба сахна мувофиқ намуданд. Дар солҳои 1970-ум аз нав ба ин мавзӯ рӯ овардани драматург Ғанӣ Абдулло шаҳодат бар он буд, ки тамошобин ба асари мазкур шавқи зиёд дорад. Ғанӣ Абдулло ба достони «Шоҳнома» баъзе тағйирот дароварда, онро сахнабоб карда бошад ҳам, асос ва

мазмуни онро нигоҳ доштааст. Драманавис ба фоҷиаи куҳан бо нигоҳи одамони асри муосир назар афканда, Рустамро (дар нақши радиои Гурминҷ Завқибек) дар ҳолате рӯ ба рӯ мекунад, ки дар оғози таҳаввули рӯҳӣ истодааст ва аз ҷангу хунрезӣ нафрат дорад.

Вақте ки Рустам дар хусуси ҷанг суҳан меронад, дар тафаккури вай байни шарафи паҳлавонӣ ва ҳисси инсондӯстӣ зиддияте равшан мушоҳида мешавад. Рустам дар хусуси ҷанге, ки ўро шарафу обрӯ овардааст, вале хонаи ҳазорон бечорагонро сӯхтааст, фикр мекунад, сабаби онро ёфтани мешавад ва то дараҷае моҳияти иҷтимоии онро дарк менамояд. Ба назар ҷунин мерасад, ки паҳлавони номдор аз рӯзгори сарфи ин роҳ кардааш афсӯс меҳӯрад[211]. Абулқосим Фирдавсӣ дар «Шоҳнома» ба василаи образи Рустам қадри инсонро хеле баланд бардошта, қуввату қудрати ўро ба дараҷаи эъҷоз мерасонад. Рустам мучассамаи мардонагиву ҷасорат, хираду заковат ва ватандӯстии халқ мебошад. Сухроб (дар нақши радиои Ато Муҳаммадҷонов) дар баробари ин сифат ва қувваи ҷавониро ифода мекунад, аммо Ковусу Афросиёб (дар нақши радиои Бурҳон Раҷабов) ва атрофиёни онҳо касоне мебошанд, ки хуни мардумро макида, сарват гун медоранд ва ишрат меварзанд. Онҳо аҳриманҳои ҳаёти инсонанд. Муборизаи байни ин ду гурӯҳ дар радиотеатр як навъи муборизаи некӣ бар зидди бадист. Душвории муборизаи ин паҳлавонони халқ бо подшоҳони мустабид дар он аст, ки онҳо мисли Кова бевосита парчами шӯришро боло бардошта, бар зидди ақоиду афкор ва маслаки ҷаҳонхӯрон набард намекунанд.

Радиотеатри «Рустам ва Сухроб» ҳамин ҷиҳати дostonро тақвият дода, масъалаи қадимӣ будани мавзӯи сулҳу ҷанг ва табиатан сулҳпарвар будани инсонии ҳақиқиро ба миён гузошта, онро асос қарор додаст. Ҷанги Эрону Турон барои ҳалли ин муаммо танҳо василаесту бас. Дар баробари ин, драманавис мувофиқи ғояи асосии «Шоҳнома» муқаддас будани муҳофизати Ватанро тарғиб мекунад.

Ин хусусиятҳои ғоявии достони «Рустам ва Сухроб» барои наслҳои имрӯза, махсусан дар фазои ҷаҳонишавӣ бисёр муҳим аст. Аз ҳамин нуқтаи назар ҷанги Рустаму Сухроб танҳо ифодаи хоҳиши подшоҳон Афросиёбу Ковус набуда, мақсадҳои дигар низ дорад. Рустам мехоҳад Ватан ва халқашро аз шарри ғосибон эмин нигоҳ дорад. Сухроб ба умеди он силоҳ ба даст мегирад, ки падарашро ёфта, бо ӯ як шавад ва ба ҷанги бародаркушии байни Эрон ва Турон хотима диҳад.

Иттиҳоди Рустаму Сухроб иттиҳоди халққост. Барандаи радиотеатр Маҳмуд Ваҳидов ба сифати шореҳи воқеаҳо таъдил ёфта, шунавандаро ба ҳақиқати таърихӣ боварӣ мебахшад. Коргардони радио Ҳалима Насибулина ва муназзими овоз Маърифат Холиқова мебошанд.

Аз дигар намоишномаи радиояӣ, ки мехоҳем дар хусуси он сухан гӯем, «Дилҳои сӯзон» мебошад, ки ба фикри мо, мазмуни мантиқии радиотеатрҳои «Хуррият», «Тӯфон»-ро пурра мекунад ва гоҳе ба мазмуни радиотеатри «Дохунда» ҳам шабоҳат дорад. Онҳо воқеаҳои таърихӣ рӯзҳои нахустини ғалабаи Инқилоби халқии Бухоро ва ибтидои ҷанги дохилии Осиёи Миёнаро дар бар мегиранд.

«Дилҳои сӯзон»[212] аз рӯи пйесаи Ҷалол Иқромӣ дар асоси асари «Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро» соли 1968 дар таҳияи коргардони радио Ҳалима Насибулина ва муназзими овоз Маърифат Холиқова ба самъи шунавандагони тоҷик расонда шуд. Дар гуфтор моҳияти муборизаи халқ, таззоди синфӣ ва ҷанги дохилӣ дар низоъҳои амиқи иҷтимоӣ кушода мешавад. А. Афсаҳзод қайд мекунад, ки мазмуни асар аз роман ва филми «Хиёнат» фарқ намекунад. Нависанда онро ба сахнаи театр мувофиқ кардааст. Қонун ва талаботи сахна сабаб шудааст, ки асар таровати нав касб кунад[3,с.69]. Ин пйеса ба хосияти кори радиояӣ мувофиқ шуда, асари ҷудоғонаи радиоиро ба вучуд овардааст.

Мундариҷаи радиотеатр аз хотима ёфтани тирпарронӣ ва ғалабаи расмии Инқилоби халқӣ дар Бухоро сар шуда то ҳаёти мардуми Бадахшонро дар арафаи Инқилоби октябр фаро мегирад. Бедор шудани

шуури меҳнаткашони он макон, робитаи гурӯҳҳои иртиҷой бо империализми байналхалқӣ, ҳамфикрии ранҷбарони Помир ва рус дар роҳи инқилоб ва ниҳоят ғалабаи онҳоро дар кӯхистони тоҷик ифода мекунад.

Дар ин радиотеатр қаҳрамони асосӣ халқ аст. Халқи меҳнаткаш бо сардории фарзандони беҳтарини худ Хуршед, Далер, Гулбадан, Одина, Бунафша ва дигарон дар баробари бинои зулму истибдод қиём мекунад. Драманавис нишон медиҳад, ки кӯҳҳои баланд роҳи “Боми ҷаҳон”-ро аз олам бурида буданд, бинобар ин ваҳшоният ва зулми ҳокимони он ҷо саҳттар буд. Ҳамин вазъ роҳи инқилобро душвор гардондааст. Зиндагии қашшоқонаи мардум, вазъи ногувори минтақа, андозҳои гӯшношунид, одамфурӯшӣ (дар баҳои як сағ ду одамро додани ҳокими Рӯшон), эътироз ва ошӯби халқ, ғалабаи соҳти нав дар гуфтор ифода шудааст.

Дар радиотеатр хунармандон А. Бурҳонов, Ҳ. Раҳматуллоев, А. Қодирӣ, Н. Айматов, М. Халилов, М. Шамсиддинова, Х. Назарова, О. Ҳаётова. Г. Сафаралиева, А. Муҳаммадҷон. Ҳ. Абдураззоқов ва М. Воҳидов воқеияти таърихро дар назди микрофон муассир ва боварибахш бозгӯ кардаанд.

Радиотеатри «Лаҳзаи ҷовид», ки ба қалами драматург Меҳмон Бахтӣ тааллуқ дорад, дар асоси воқеаҳои таърихии солҳои 1928-1929 таълиф шуда, вазъи сиёсии музофоти ҷанубии Тоҷикистонро фаро мегирад. Давраи коллективонии деҳот, ки яке аз давраҳои мураккабу душвори халқи советии тоҷик буд, дар инкишофи хоҷагии қишлоқ инқилоби бузургро ба амал овард. Ҳамин аст, ки ин радиотеатр шакли нав гирифтани муборизаи пинҳонии унсурҳои боқимондаи синфҳои дороро нишон медиҳад. Мавзӯи гуфтор хеле муҳим аст, аммо ба касе пӯшида нест, ки мавзӯъ ҳар қадар муҳим бошад, масъулияти таҳиягарон, муҳаррирон ҳамон қадар бештар мегардад ва ҳалли чунин мавзӯҳои бузург, ифода карда тавонистани низоъҳои асар, ба шунаванда

фаҳмонда тавонистани характерҳои барчастаро талаб мекунад. Бе мавҷудияти ин ду ҷузъи таркибӣ ҳеҷ як асари драмавӣ ва ҳатто барномаҳои рӯзмарро тасаввур карда намешавад.

Конфликти марказии «Лаҳзаи ҷовид» аз сухани аввали муаллиф, ки дар ремарка оварда шуда, баранда онро шарҳ медиҳад, диққати ҳар шунавандаро ҷалб мекунад, зеро дар он таносубу тафовут ва муборизаи қувваҳои давр аён мешавад: «Субҳ медамад. Болафшонӣ ва овози хурӯс. Бонги муаззин аранг-аранг ба гӯш мерасад. Ҳамоно овози муаззинро садои баланди зангӯлаи мактаб пахш мекунад...»

Меҳмон Бахтӣ набарди муборизаҳои синфиро ба осонӣ ҳал намекунад, баръакс душвориву нозуқиҳои онро нишон медиҳад. «Лаҳзаи ҷовид» аз қорнамоиву ҷонбозиҳо саршор буда, дар хотимаи он муборизони роҳи озодӣ дар ҷанги нобаробар бо сарбаландӣ, бо садоқат, ҷон медиҳанд. Онҳо хушбахтанд, ки бо марги худ дар роҳи инқилоб саҳм гузоштанд. Аз ин рӯ, марги онҳо ҳам ғалаба аст.

Ҷоҷиҳои радиотеатр танҳо қисман нобуд шудани қаҳрамонҳои асосӣ нест, балки он аст, ки иддаи каме аз зиёиёни деҳот хеле пеш рафтанд, деҳқонон ба онҳо муҳаббати том доранд, аммо ҳанӯз ба дараҷаи онҳо нарасиданд ва афкори онҳоро пурра намефаҳманд, аз ин рӯ, на ҳамеша ба онҳо пайравӣ мекунанд.

Радиотеатр аз рӯи пйесаи Ҷотех Ниёзӣ «Кӯпрук» аз назари мундариҷа ва маҳорати иҷрои амалиётӣ дар назди микрофон дар гуфторҳои драмавии радиои “Тоҷикистон” мавқеи махсус дорад. Он соли 1972 дар таҳияи қоргардони радио Ҳалима Насибулина ва муназзими овоз Маърифат Холиқова ба самъи шунавандагони тоҷик расонда шудааст.

«Кӯпрук» ба тасвири як лавҳаи муборизаи қаҳрамононаи халқи советӣ бар зидди гитлерчиён, ки тобистони соли 1941 ба вуқӯъ омада буд, бахшида шудааст. Манзараи ҳаяҷоновари ҷонбозиҳои халқ,

характери муттаҳидии одамони советӣ, дӯстии чанговарони гуногун-миллатро ташвиқ мекунад.

Шунаванда якбора майдони чангро тасаввур намекунад, балки аввал рӯҳия ва фикру зикри мардумро дар бораи он мефаҳмонад. Қаҳрамони асосии радиотеатр чанговари тоҷик мебошад, аммо нависанда дар баробари симои фарзандони баҳодури халқи тоҷик Азиз Собиров (дар нақши радиои Носир Ҳасанов), Равшан Шомуродов (дар нақши радиои Бахталӣ Сабзалиев), Искандар Маҳкамов (дар нақши радиои Қимматшо Ҳимматшоев), Валентина (дар нақши радиои Тамара Абдушукурова), Дашахола (дар нақши радиои Оиша Ҳаётова), Михайлов (дар нақши радиои Аслий Бурҳонов)-ро нишон медиҳад, ки ҳар кадом дар роҳи зафар худро масъул дониста, бо қорнамоии хеш рӯзи ғалабаро наздик мекунад. Аз ин ҷиҳат ғояи асосии радиотеатрро боварӣ ба ғалаба ва тавоноии шикастнопазирии халқи советӣ ташкил мекунад.

Дар радиотеатри «Кӯпрук» бештар тасвири вазъият ва рӯҳияи қаҳрамонҳо, душвориҳои ғалаба, маққорӣи душман мақоми аввал дорад. Симои қаҳрамонон тадричан тақмил меёбад ва маълум мешавад, ки ҳамаи онҳо дили бузург ва иродаи оҳанин доштаанд. Образҳои Искандар Маҳкамов (дар нақши радиои Қимматшо Ҳимматшоев), Анатолий Архипов (дар нақши радиои Бурҳон Раҷабов) аз ин қабиланд. Симои Валя ҳам барҷаста баён шудааст. Дар радиотеатр лаҳзаҳои асирии Искандару Анатолий ва онҳоро хоин гумон бурда ба онҳо нафрат кардани рафиқони ҳамяроқашон хеле муассир аст. Дар ин лаҳзаҳо ҳамаи иштироккунандагонро изтиробӣ мухталиф пахш мекунад. Мусиқӣҳои хосӣ чангӣ амалиётхоро дар радиотеатр тезондааст. Хулоса, он бо эффеҗтҳои ифодакунандаи тасвири чанг махсусан, тарконда шудани кӯпрук ва занеро дарди ҳамл гирифтани, табиӣ садо медиҳад.

Аз дигар радиотеатрҳо пйесаи Аъзам Сидқӣ «Адои қарз»[212] мебошад. Он ба воситаи тасвири рафтори одамон нишон медиҳад, ки дар пеши ҳама, хоҳ калону хоҳ хурд, хоҳ олиму муҳандис ва хоҳ босаводу омӣ, хоҳ корфармову хоҳ коркун ду роҳ меистад: роҳи ростиву садоқат ва ё роҳи риёкориву найранг. Пайравони ин ду роҳ байни худ доимо дар мубориза буда, дар зиндагӣ ғалаба насиби ростравон ва росткорон аст, интиҳои мантиқӣ ҳамин ғояро тарғиб мекунад, лекин гоҳе кори қаллобон боло мегирад, аммо аз ин набояд дар ҳарос афтид ва дилсард шуд. Баръакс муборизаи шадид часорат ва мардонагиро талаб мекунад.

Дар радиотеатри «Адои қарз» Акрам Султонович Қодиров, Манзура Саидовна, Иброҳим паҳлавон, Фёдор Казаков ва бисёр дигарон намояндагони гурӯҳи якум ва Ҳошим Нӯъмонов, молшинос Вадуд ва эшони Қандолот намояндагони гурӯҳи дувум мебошанд. Зиддияти байни ин ду гурӯҳи мутақобил низои асосии радиотеатрро ташкил мекунад ва торафт шиддат меёбад. Шунидани «Адои қарз» касро ба хулосае меорад, ки зиндагиро бояд аз гузашти зиндагӣ омӯхт. Махсусан, муколамаҳо дар ин намоишнома равон баромаданд. Таъбирҳои халқӣ, ибораҳои рехта, калимаҳои духӯра ва гапҳои тағдор, ки асари драмавиро ҷоннок мекунанд, ҳунармандон ифоданок офариданд. Дар назди микрофон ҳунармандон М. Қосимов, Ҳ. Раҳматуллоев, М. Қосимова, Б. Раҷабов, А. Бурҳонов, Ҳ. Саидахмадов, Т. Абдушукурова, Р. Ҳусейнов, У. Раҷабова, О. Ҳаётова нақшҳоро иҷро кардаанд. Ба сифати баранда диктори радио Б. Раҳмонов иштирок кардааст.

Солҳои 1960-1970-ум аз ҷиҳати миқдори сабт радиотеатрҳо солҳои пурсамаранд. Махсусан, бештар аз ҳисоби драмаҳои тоҷикӣ бештар аст. Пйесаи «Орзу»-и Меҳрубон Назаров соли 1971 сабт шуд.

Мавзӯи «Орзу» дар қиёс бо мавзӯи дигар радиотеатрҳо нав нест. Дар он муаллиф кӯшидааст, ки яке аз мавзӯҳои умумӣ ва зарурии адабиёти советӣ - мубориза барои сотсиализм ва моҳияти инқилобии

онро ба тарзи конкрет ҳал намояд. М. Назаров ба ҳуччатҳои таърихӣ тақя карда, зиндагии мардуми Бадахшон ва бедории шуури меҳнаткашони онро дар арафаи Инқилоби октябр тасвир менамояд. Нишон медиҳад, ки дар аввал гурӯҳҳои иртиқоӣ бо империализми байналхалқӣ робита доштанд, аммо ҳамфикрии мардуми Бадахшон бо халқи рус дар роҳи инқилоб онҳоро маҷбур мекунад, ки паҳлу ба паҳлу мубориза баранд.

Аз ин рӯ, қахрамони асосии радиотеатри «Орзу» халқ аст. Фарзандони беҳтарини он - Хуршед (дар нақши радиои Маҳмуд Воҳидов), Далер (дар нақши радиои Носир Ҳасанов), Гулбадан (дар нақши радиои Гуландом Сафаралиева), Одина (дар нақши радиои Ҳочиқул Раҳматуллоев), Бунафша (дар нақши радиои Нисо Муҳаммадҷонова) ва дигарон барои аз бунёд баркандани бинои зулму истибдод қиём мекунанд.

Драманавис рӯҳияи халқ ва ташаккулу такомули шуури синфи меҳнаткашро ба хубӣ инъикос мекунад. Ӯ нишон медиҳад, ки шароити саҳти табиӣ ва кӯҳҳои баланд роҳи “Боми чаҳон”-ро аз олам бурида буданд, бинобар ин ваҳшоният ва зулми ҳокимони ин ҷо боз ҳам саҳттар ва қабехтар буд. Ҳамин вазъ роҳи инқилобро низ душвор гардонда буд. Ҳарчанд дар радиотеатр ҳичрони ҷонқоҳ ва ашқрезӣ бисёр бошад ҳам, он бештар дар хусуси орзуву андеша ва муборизаву начот баҳс мекунад.

27-уми декабри соли 1971 дар саҳнаи Театри давлатии академии Тоҷикистон ба номи А. Лоҳутӣ дар вазъияти тантанавӣ бо намоишномаи «Васса Железнова» аввалин вохӯрии хунарварони ҷавон бо тамошобинон барпо гардид. Бо ҳамин Театрии давлатии ҷавонони Тоҷикистон, ки бунёдаш соли 1970 гузошта шуда буд, ба фаъолияти амалии эҷодӣ шурӯъ намуд[213]. Дар радиои “Тоҷикистон” баъзе намунаҳои асарҳои ин театри нав ҳам сабт карда шуд. Масалан, намунаи радиои пйесаи

«Васса Железнова» соли 1973 таҳия шуд. Ғояи асосии «Васса Железнова»-ро [214] танқиди ҷамъияти синфи буржуазӣ, нишон додани табиати ваҳшиёнаи он, маҳкум кардани истисмор ва қонунҳои манфуру мудҳиш, ғош намудани торикию ҷаҳолат, мазаммати дурӯягию хиёнат, мумсикию ҳасосат, ҳамчунин, мавзӯи мубориза барои ояндаи инсониятро ташкил мекунад. Васса Железнова (дар нақши радиои Малика Ҷӯрабекова) маъноӣ рамзӣ дошта, тақдирӣ вай ба тарзи ғочиа анҷом меёбад.

Ба ҳамин тартиб, солҳои баъдӣ аз Театри давлатии ҷавонони Тоҷикистон аз рӯйи намоишномаҳои «Ҳалокати умед», «Пирии пурзаҳмат», «Табиби зӯракӣ» ва ғайра радиотеатрҳо таҳия шуданд.

Дар мундариҷаи радиотеатрҳо на танҳо ба мавзӯҳои инқилобӣ, балки ба таърихи пурифтихори гузаштаи халқи тоҷик низ муроҷиат шудааст. Дар асоси асарҳои адабиёти классикӣ ва нақлу ривоятҳои халқӣ ҳам баъзе асарҳо радиоинсценировка ё радиотеатр шудаанд. Аз ин қабил, метавон радиотеатрҳои «Бежан ва Манижа» аз рӯйи дostonҳои «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ, пйесаи «Рӯдакӣ» [214] ва ғайраро ном бурд, ки аз рӯйи намоишномаҳои Театри Лоҳутӣ ба захираи тиллоии радиои тоҷик ворид шудаанд.

Драмаи «Рӯдакӣ»-и Сотим Улуғзода асари таърихӣ-шарҳиҷолӣ буда, ахбори таърихӣ ва ашъори Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ ду ҷузви таркибии онро ташкил медиҳанд, аксари иштирокчиёни асар низ шахсони таърихианд. Ин драма бо низоъҳои шадид, бандубасти мустаҳкамӣ нақшҳо, шиддати ҷараёни воқеаҳо, забони сода, воситаҳои тасвир ва истифодаи тобишҳои гуногуни сухан, мусиқии созгор ва ҷобачогузории овозӣ аз беҳтарин асарҳои драматии радиои тоҷик ба шумор меравад.

Қаҳрамони марказӣ - Рӯдакӣ чун шоир, инсондӯсти ҳақпараст, арбоби сиёсӣ, шахси ватандӯст, муҳибу муниси халқи мазлум на танҳо дар тахтгоҳи Сомониён дар маҷлисҳои айшу нӯш, маҳфилҳои шеърӯ адаб, балки дар муҳити хона, дар халқии шогирдону ҳамфикрон, дар

низоъ бо рақибон, дар хилват бо маҳбуба, дар ҳаммаромӣ бо халқи меҳнаткаш нишон дода шуда, ба ин восита табиати иҷтимоии ӯ ошкор карда мешавад. Аз аввал то охир аз рӯи нигориши муаллиф рӯхи ватанхоӣ, бузург доштани ҳунар ва фарҳанги тоҷик, пос доштани забон ва оинҳои пешқадами мардум ва тавсифи қудрати халқ бисёр муассир ифода ёфтааст.

Муаллиф Сотим Улуғзода фикри дурустero дар қабои бадеият пеш мегузарад, ки Рӯдакӣ барин мардон ба замону макони муайяне мутааллиқ бошанд ҳам, онҳо фарҳангу дониши то замони худ омадаро ҷамъбааст намуда, ояндаро муайян мекунанд. Аз рӯи тасвири нависанда, ки ҳақиқати таърихӣ дорад, дар ҳама маврид раҳнамои Рӯдакӣ ва ҳамаслақони ӯ хирад ва дониш будааст. Рӯдакӣ ва ёрони ӯ чун намоёндогони нерӯҳои пешбарандаи ҷамъият ҳаракат намуда, бар зидди зулму ҷаври иҷтимоӣ ва барои ҳукмрон гардидани адолат ва пуштибонӣ аз мазлумон ҳам, бо сухан меҷанганд ва ҳам бо теғу аслиҳа мубориза мебаранд. Онҳо бо бедодӣ, зулм, ғорат ҳамеша дар набард мебошанд.

Драманавис бандубасти драма, задухӯрди тарафҳои мутақобил, инкишофи воқеаҳо ва рушди хислати қаҳрамонони асари худро дар пояи низои амиқу оштинопазири иҷтимоӣ, ки дар муҳити муайяни таърихӣ зухур ёфтааст, ба воситаи тазодҳо ва драматизм ҳаёти ҷамъиятии асри X-ро эҷод кардааст. Ҷиҳати диққатангези гуфтор он аст, ки ғояи ватандӯстонаи драма на ба тарзи урёну мучаррад, балки аз кушодани дасисаҳо ва баёни шавқовари воқеаҳо, ки ба шиддат мегузарад, ошкор гардида, ҷаҳонбинии қаҳрамонҳо ба воситаи амалиёти конкрет ифода меёбад.

Пйесаи «Рӯдакӣ»-ро ҳанӯз соли 1958 Ходими хизматнишондодаи санъати ҷумҳурӣ Е.И. Мителман ва Артисти халқии РСС Тоҷикистон Асли Бурҳонов ба сахна монда, то имрӯз аз дӯстдоштатарин спектаклҳои тамошобини тоҷик аст. Бо кӯшиши коргардони радио Ҳалима

Насибулина ва муназзими овоз Маърифат Холиқова асари мазкур соли 1959 дар радио сабт шуд[215]. Мусиқии бастакорон Шоҳназар Соҳибов, Ёқуб Сабзанов дар радиотеатр ба кушода додани лаҳзаҳои таърихӣ мусоидат кардааст. Дар нақши Рӯдакӣ-Асли Бурҳонов, Маҷ-Абдулхайр Қосимов, Балъамӣ-Ҳочикул Раҳматуллоев, Нигина-Хайрӣ Назарова иштирок кардаанд. Махсусан, барандаи радиотеатр Абдуқодир Маниёзов ҳақиқати зиндагӣ ва осори А. Рӯдакиро барои шунавандагони тоҷик муассир шорехӣ мекунад. Зиёда аз ин, маҳорати актёр дар назди микрофон дар натиҷаи бозидани нақшҳои қавӣ пеш рафта, санъати хунарварон дар эҷоди чехраҳои одамони соҳибиродаю муқтадир ва дар офаридани симои шахсиятҳои мукамалхислат рушд мекунад.

Дар феҳристи радиотеатрҳо тарҷумаи асарҳои бадеиро яке аз воситаҳои асосии робитаи байни халқҳост, ҳисобидан мумкин аст. Ба ин восита, халқ таъриху маданият ва урфу одати якдигарро беҳтар фаҳмида метавонад. Одатан, асарҳои хуб ба забони тоҷикӣ тарҷума шуданд. Ҳамин буд, ки радиои “Тоҷикистон” аз рӯзҳои аввали таъсиси худ аз асарҳои Шекспир, Шиллер, Готси, Лопе де Вега, Голдони, Балзак, Молер, А.С. Пушкин, Н. В. Гогол, А. П. Островский, Р. Такур, Бо Тсзу-и, А. М. Горкий, Н. Погодин, К. Тренев, В. Вишневский, Б. Лавренев, Г. Мдивани, Ҳамза, К. Яшин, А. Қаҳҳор, А. Корлейчук, В. Сабко, Н. Вирта, М. Иброҳимов, Р. Ғамзатов, М. Бойчиев ва ғайра баҳра бардоштааст. Онҳоро чун мактаби эҷодии хунарпешагон дар назди микрофон талаққӣ кардан мумкин аст. Радио ба драматургияи ҷаҳон рӯ оварда, ҳазинаи худро аз дурдонаҳои он пайваста ғанитар мегардонд.

Радиотеатри «Сароби хунин»[216] низ аз ҷумлаи ин тарҷумаҳост, ки аз ҳаёти барбодрафтаи як гурӯҳ туркистониёни ватангадо ва империалистони Америка ва Ғарб нақл мекунад. Асар ба қалами драманависи ўзбек Сарвар Азимов тааллуқ дорад. Дар он бо тамоми возеҳӣ шунида мешавад, ки душманони халқ гурезагони собиқ, имрӯз

ба дасти ҷангҷӯён ва фашистони навбаромад бозичаанд ва халқхоро гумроҳ мекунад. Мундариҷаи асари мазкур ба мардум ҳушёрӣ сиёсиро талқин мекунад.

Чунин пйесаҳо метавонанд ҷаҳонбинии шунавандагонро васеъ карда, ба мафкураи ҷангҷӯён ва ҳомиёни онҳо зарба зананд. Аз ин рӯ, аз сахнаи театр ба эфири радио кӯчидани «Сароби хунин» як нав муайян кардани мавқеи сиёсати радиои шӯравии тоҷик ҳам буд, ки барои баланд бардоштани фарҳанги сиёсии замон хизмат кардааст.

Масалан, дар вақте ки баъзе аз кишрҳои ҷомеа ба ҳизбу ҳаракатҳои мусаллаҳи низомии хориҷӣ ворид шудаанд, дар замони муосир низ паҳш шудани чунин асарҳо муҳим аст. Тарҷумаи Сотим Улуғзода, бозихои моҳиронаи Гуландом Сафаралиева (дар нақши радиои Ақиқа), Бурҳон Раҷабов (дар нақши радиои Саидхон), Шаҳодат Сиддиқова (дар нақши радиои Бибидавлат), Раҷаб Ҳусейнов (дар нақши радиои Марди ношинос) воқеаҳои гузаштaro зинда карданд. Коргардон Ҳалима Насибулина ва муназзими овоз Маърифат Холиқова кӯшидаанд, ки ғояи асар беҳтар ифода шавад.

Дар радиои тоҷик беҳтарин пйесаҳои классикаи драманависони дунё сабт шудаанд, ки аз имтиҳони асрҳои замонҳо гузаштаанд. Онҳо мактаби камолоти ҳунари актёрон ва боиси ташаккули барномаҳои драмативии радиои “Тоҷикистон” шудаанд. Бар замми ин, чунин барномаҳо робитаи замонҳо, пайванди наслҳо ва дӯстии халқхоро мустаҳкамтар намуда, маданияти халқхоро ғайр гардонда, дар тарбияи дӯстии мардум сахми калоне мегузоранд.

Театри Лоҳутӣ соли 1972 фоҷиаи «Шабӣ гирифтани моҳ»-ро ба сахна гузошт, ки он ба қалами драманависи бошқирд Мустай Карим тааллуқ дорад. Онро Ҳабиб Аҳрорӣ ба тоҷикӣ тарҷума карда, коргардони спектакл Ҳ. Раҳматуллоев ва рассоми он М. Мухин буданд. Намунаи радиои пйеса соли 1973 таҳия шуд[217]. Коргардони радио Ҳалима Насибулина ва муназзими овоз Маърифат Холиқова диққати

асосиро ба ифшои фочиаи ботинии шахсияти марказии он бошқирдзан Танҳобикка (дар нақши радиой-Тухфа Фозилова) ба фочиаи модаре, ки наметавонад аз панҷаи хурофоту одат халос шавад, нигаронда шуд. Ҳамин побандии урфу одат сабаб шудааст, ки ӯ фарзандонашро паси ҳам нобуд кунад.

Т. Фозилова бо маҳорати ба худ хос таҳаввул, фалсафа, психология, қувват ва тӯфони олами ботинии қаҳрамонро ба хубӣ баён менамояд. Танҳобиккаи пурҳаракату омира ва чаррору соҳибирода, дар назди ҳама худро зани боимон, чолок, ҳукмаш гузаро вонамуд мекунад, аммо пай бурда мешавад, ки ӯ сирри ниҳоние дорад, аз чизе хиҷолатманд аст. Ҳар бор ӯ суҳанашро бо ибораи «ман бандаи Худо» [217] омезад (маҳсусан, бо Шафак, бо оқсаққолон ва бо дарвеш) аз ин вазъ, ӯро бештар пай бурдан мумкин аст. Дар хислати Танҳобикка Фозилова исёну хурӯҷ, мулоҳизакорию муросо ва самимияти модарона собит аст. Вай аксар якраву боирода аст, худ қурбони урфу одатҳои хурофотӣ гардида бошад ҳам, бо тамоми ҳастӣ он хурофоту бандагиро пос медорад. ӯ роҳеро интиҳоб карда наметавонад аз чорчӯбаи хурофот хорич шавад. Вай бо роҳи гузаштагон меравад. Аммо аз бекаси, заифӣ вай ба душворӣ қабоҳати он русуми нангинро фаҳмида дигаргунӣ меҳаҳад (маҳсусан баъди қарори ноодилонаи оқсаққолҳо), вале роҳи ислохро наметавонад.

Футури рӯҳӣ ва фочиаи Танҳобикка ҳам дар ҳамин аст. Хуллас, «Шаби гирифтани моҳ» озодии шахс ва ҷустуҷӯи ахлоқу олами навро ташвиқ менамояд.

Радиотеатрҳои «Рӯдакӣ», «Шоҳ Эдип», «Гунаҳкорони бегуноҳ», «Шаби гирифтани моҳ» ва амсоли инҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки дар ҳамкории мустақим ходимони радио ва ҳунарварони театр қодиранд, ки намунаҳои олии санъатро эҷод кунанд. Фақат барои онҳо пӯсаҳои хубу коргардони радиой лозим аст.

Соли 1974 коргардони радио Ҳалима Насибулина, муназзими овоз Маърифат Холиқова ва Шукрулло Саломов намоишномаи Театри ба номи А. Лохутӣ аз рӯи драмаи Ф. Ансорӣ «Хатро ман навишта будам»-ро таҳия намуданд[218]. Дар ин драмаи оилавӣ сухан аз ахлоку одоби муосирон меравад.

Дар радиотеатрҳои пешин аксар чун қоида масъалаҳои ахлоку оила дар заминаи мочароҳои истеҳсолот ба муҳокима гузошта мешуд. Ин дафъа чунин масъала фақат дар доираи тазодҳои зиндагии маишати оилаи профессори тиб Саъдулло Шокирзода (дар нақши радиои Ато Муҳаммадҷонов) ба баҳс гузошта шуданд. Дар заминаи зиддиятҳо ва ихтилофҳои оилавӣ, ду тарзи дунёфаҳмӣ, ки яке роҳҳои ҳар чи бештар ба ҷамъият нафъ расондан ва дигаре аз ҷамъият рӯёндани онро талқин менамояд. Марги бармаҳали завҷаи Шокирзода ҳалқаи оилавино гусаста, оромӣ ва фароғати онҳоро барҳам мезанад. Қаҳрамони асар - Шокирзода (Ато Муҳаммадҷонов) дар моварои нохушиҳои зиндагӣ фазлу солорино аз даст намедиҳад, ҳама иғвою дасисаҳои бадхоҳон, густохию таънаи баъзе хешутаборон ва даҳолати ашхоси пастиродаро ба тақдирӣ худ таҳаммул намуда, чун шахси поксирӣшт, одоби муносибат ва тамкинро аз даст намедиҳад, ҳамеша чун инсонӣ некбину нармдил ва дурандеш ғами ҷамъият ва одамонро меҳӯрад. Азоби рӯҳӣ ва фоҷиаи шахсии ӯ наметавонад, ки мавқеи ғоявӣ ва дунёфаҳмии ӯро ҳалалпазир гардонад. Шунаванда фоҷиаи ӯро бо ҳам мешунавад, бо ӯ ҳамдард мешавад.

Ато Муҳаммадҷонов Шокирзодаро чун инсонӣ соҳибхислатӣ баландмаданият таҷассум менамояд. Духтари профессор Садорат (дар нақши радиои Мукаррама Камолова)[218] баръакси падараш феълӣ рафтор дорад. Ӯ бадмуомила, дуруштсухан ва густоҳу разил аст. Вақте ки кас ӯро мешунавад, аз дақиқаҳои нахустин бо духтари инҷики дурушт-муомила во меҳӯрад. М. Камолова суханҳои «Падарам шарм доранд» ва дар рӯбарӯи падараш густоҳона «Ё холаамро мегиред, ё

зан намегиред...», «Аз ин хона намебароям, пирдухтар шуда ҳамин чо мешинам»[218] тарзе ифода менамояд, ки ба Садорат ва шахсони тимсоли $\bar{u}$ нафрати кас пайдо мешавад.

Ҳамин тавр, радиотеатр ва ё “Театр дар назди микрофон”-и радиои тоҷик то солҳои 1990 – ҳамчун ҷузъи таркибии радио ба шумор мерафта, таҳия ва паҳши асарҳои драматик мунтазам таҳия мекард. Ва маҳз барои тарғибу ташвиқи танҳо як идеология хизмат мекард. Радиотеатрҳо қабл аз ҳама омили тарбия, дони бузурги маърифатомӯзи низ мебошанд, зеро маърифат – ин танҳо ба мағзҳои сар ҳамл кардани маҷмӯи донишҳо не, балки, қабл аз ҳама – тарбияи рӯҳи солим ва эҳсосоти дарккунанда ба шумор меравад. Рӯҳи солимо бошад, метавон танҳо тавассути омилҳои таъсирбахши бадеӣ, фалсафӣ ва ҳунари тарбия намуд. Дар радиотеатрҳо маҳз ибратгирӣ, яке аз тавонотарин воситаҳои ташвиқи талаққи шудааст.

Фасли 3. Таҳаввулоти мавзӯӣ дар радиотеатрҳои замони истиқлол

Бо пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва аз байн рафтани маҳдудиятҳои идеологӣ, дар гуфторҳои адабӣ-драмавии радиои “Тоҷикистон” рӯҳияи бозсозӣ ва ҷанбаи амиқи миллиро фароҳам кард. Ходимони бахши адабӣ бо истифода аз сабку услубҳои гуногуни бадеӣ дар ифодаҳои ҳақиқати воқеаҳои даврони истиқлоли ҷомеа ва таърихи ғановатманди халқи худ саҳми арзанда гузоштанд.

Дар солҳои аввали истиқлолият гуфторҳои драмавӣ аз қабилӣ радиотеатр кам сабт гардид. Ин ба вазъи номуътадили сиёсӣ ва маблағ алоқаманд буд. Ҳамкориҳои радио бо театрҳо суст шуд. Худи театр дар аввали солҳои 90-уми асри гузашта бар асари низоъҳои шахрвандӣ ҳолати ногувор пайдо кард. Фаъолияти он вобаста ба талаботи давр муайян ва ҷавобгӯ набуд. Мардум аз театр ва театр аз мардум то ҷое дур гардид. Дар Театри академӣ-драмавии ба номи А. Лоҳутӣ соле як ва ё ду намоишнома баргузор мегардиду халос.

Инчунин, дар радиотеатрҳои ин давра ҷанбаи ҳамосавӣ, бозгӯи давраҳои таърихӣ ва чехраҳои таърихӣ, мавзӯи масъалаҳои вобаста ба шароити иҷтимоии мамлакат бо талаби давру замон, тағйиру такмил ёфтанд. Махсусан, рӯйдодҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангие, ки дар кишвари соҳибистиқлоли сазовор таҷлил намудани Истиқлолияти давлатӣ, Ҷашни Ваҳдати миллий ва дигар санаҳои таърихӣ ба таҳаввули мавзӯии радиотеатрҳо сабаб гаршт. Махсусан, ба асарҳои муаллифони ватанӣ таваҷҷуҳи махсус ба вуҷуд омад.

Муҳаққиқ И.Усмонов намоишномаҳои ин давраро дар мақолаи «Мулоҳизаҳо перомунӣ драматургияи имрӯз» таҳлил намуда чунин натиҷагирӣ кардааст: «Дар солҳои 90-ум камтар асарҳои тоза пайдо шуданд ва ба театрҳо камтар намоишҳо рафтанд. Баъдан эҳёи драматургияи мо, аз асарҳои тамошоӣ оммавӣ ва мавзӯҳои таърихӣ ба

хусус, таърихи дур, ҳатто таърихи асотирӣ шурӯъ намуд. Бисёре аз ин асарҳо ҳислати ҷашнӣ доштанд[69,с.414].»

Баъди муътадил шудани вазъияти сиёсӣ дар кишвар, нахустин асарҳое, ки дар Театри академӣ-драмавии ба номи А. Лоҳутӣ ба рӯйи сахна омаданд, инҳо «Шоҳ Исмоили Сомонӣ» ва «Нангбардори Хучанд»-и Меҳмон Бахтӣ, «Искандари Зулқарнайн», «Куруш» ва «Томирис»-и Бароти Абдурахмон «Кабки қафас»-и Темур Зулфиқоров, «Ориёй»-и Сафармуҳаммад Айюбӣ ва ғайра асарҳои таърихӣ буданд. Онҳо вобаста ба таҷлили Истиқлолияти давлатӣ ва ваҳдати миллӣ ба вучуд омаданд, вале ягон намунаи он дар солҳои аввали таҳия дар радио сабт нашуданд.

Дар ҳисоботи директори радиои “Тоҷикистон” А. Хӯҷамқулов дар соли 2002 чунин омадааст: “Маҳз бо хидоят ва дастгирии роҳбарияти вақти Кумитаи телевизион ва радиои Тоҷикистон Убайдулло Раҷабов баъди таваққуфи 12-сола, соли 2002 радиотеатрҳо аз нав сабт шуданд. Дар як муддати кӯтоҳ, асари Меҳмон Бахтӣ «Фирдавсӣ» (2001), Шодӣ Солеҳ «Ҷияни хира» (2002), Иноят Насриддин «Қотили ҷонҳо» (2002), Ҳикмат Раҳмат «Аёдат» (2002), Т. Уайлдер «Шаҳраки мо» (2003 дар таҳияи Фарзона), Мирсаид Миршакар «Ҳикояи чашма» (2003), Нурулло Абдуллоев «Мочарои сари пода» (2003), Тӯрахон Аҳмадхонов «Спитамен» (2004), Равшани Ёрмуҳаммад «Воҳӯрӣ» (2005), Раҷабалӣ Қудратов «Ба истиқболи Хуршед» (2005) ва ғайра ба шунавандагон пешниҳод шуданд. Дар таҳияи онҳо коргардонҳо Хайрулло Иброҳимов, Маърифат Холиқова, Илҳоми Файз ва Шералӣ Нағзалиев сахм гузоштанд[86].”

Дар ин давра вазъи театрҳо тадричан беҳтар шуд. Масалан, Театри давлатии ҷавонон ба номи М. Воҳидов соли 2012 чилсолагии худро ҷашн гирифт. Намоиши "Рустам ва Сухроб" аз "Шоҳнома"-и Абулқосим Фирдавсӣ дар Ҷашнвораи байналмилалӣ Эрон соҳиби Шоҳҷоиза гардид. Асари Нур Табаров "Чашмони бародари қиёматӣ" дар Фестивали миллии театрҳои Афғонистон ширкат варзида, се ҷоизаро соҳиб шуд ва

дар Фестивали байналмилалии театрҳо дар шаҳри Льови Ҷумҳурии Украина низ яке аз беҳтарин намоишҳо доништа шуд. Намоишномаи "Шабе дур аз Ватан" дар фестивал - озмуни "Парасту-2011" ҷойи дуюмро соҳиб шуд.

Нозим Меликов, коргардони Театри давлатии ҷавонон ба номи М. Воҳидов намоишномаи лирикии "Шабе дур аз Ватан" - ро аз эҷодиёти шоир Бозор Собир ба намоиш гузошт. Нақшҳои асосиро ҳунармандон Абдулмуъмин Шарифов ва Моҳпайкар Ёрова иҷро карданд. Соли 2014 аз рӯи намоишнома радиотеатр таҳия шуд. А. Шарифов ва М. Ёрова қаҳрамонони асосӣ, тавонистанд эҳсосоти шоирро ифода кунанд. Пас аз шунидани гуфтор кас дурӣ аз Ватанро эҳсос мекунад. Ин асар аз зиндагии инсон ҳикоят карда, матни он аз таҳаввулоти эҷодии солҳои гуногун бавучуд омада дар ашъори шоир Бозор Собир фарогир шудааст. Шодию хурраи ва дарду ғамро дар мисоли шахси аз Ватан дур ҳикоят мекунад.

Аз дигар радиотеатрҳо "Раъду барқ"-и драмнависи чиноӣ Тсао Юй буд, матни он аз рӯи намоишномаи Театри давлатии академии драмаи ба номи А. Лоҳутӣ мураттаб шуд. Аввалтар ин асар, солҳои 50-уми асри гузашта ба ҳаводорони санъати театри манзур шуда буд, ки ба сахнагузорандаи он Ефим Исаевич Метелман буд. Дар таҳияи нави асар (2014) ҳунармандони халқии Тоҷикистон Аҳмадшоҳ Улфатшоев, Саодат Азизова, Дилбар Умарова, Асалбек Назриев ва Ортиқи Қодир нақшҳои марказиро офаридаанд.

"Раъду барқ" қиссаи фоҷиаи як оила аст. Мухтавои асар мочарои муҳаббати ду ҷавон ва пайомади талхи он аст. Фарзандони як модар, ки падарҳояшон дигаранд, беҳабар аз он ки бародару хоҳаранд ба ҳам ошиқ мешаванд. Баъди аз ҳақиқати ҳол боҳабар шудан худкушӣ мекунанд. Мақсади нависанда ин аст, ки дар бунёди оила дурӯғ ҷоизу раво нест. Оиладоршавии пинҳонӣ метавонад оқибати фоҷиабор дошта бошад. Ин гуна мазмунҳо дар боло бурдани шинохти дурусти ҳақиқат ва рисолати таърихию инсонӣ асари нек мегузорад.

Солҳои охир радиотеатрҳои, ки ба вучуд омаданд: «Моҷарои сари пода»-и Н. Абдулло, «Гирдбод»-и Н. Табаров, «Паррончакҳо»-и А. Самадов, «Бист дақиқа бо ғаришта»-и Вампилов, «Кабки қафас»-и Т. Зулфиқоров, «Дон Жуан»-и Молеер, «Ҳисоби дӯстон дар дил»-и А. Островский, «Куштори 14 шоҳзодаи Ҳахоманишин»-и Сорбон, «Ориёй»-и С. Аюбӣ, «Нангбардори Хучанд»-и М. Бахтӣ, «Куруши Кабир»-и Б. Абдурахмонов, «Пайроҳаи зиндагӣ»-и С. Сафаров, «Иштибоҳ»-и А. Камю, «Зани сарватманд»-и А. Амиралӣ, «Пизишки паррон»-и Молеер, «Домоди сохта»-и А. Деҳотӣ, «Ромкунии духтари саркаш»-и В. Шекспир ва «Қаториҳо»-и А. Дудерев мебошанд.

Радиотеатри «Гирдбод» аз намоишномаи Театри давлатии ҷавонон ба номи М. Воҳидов аст, ки ба қалами драматург Нур Табаров тааллуқ дорад, соли 2015 дар студияи радио сабт гардид. Мавзӯи «Гирдбод» замону даврони мо нест, аммо он моро мефаҳмонад, ки агар барои пойдории сулҳу истиқлолияти кишвар саъю кӯшиш накунем, барои пешрафту шукуфоии он саҳми арзандаву ҷашмас нагузорем, ҳатман кишвар ба бунбасти сиёсӣ мерасад ва пешрафт намекунад.

Ба таърих рӯ овардани ходимони радио, ба ин хотир аст, ки аудитория ба гузаштаи худ бештару беҳтар ошноӣ дошта бошад ва аз он сабақ гиранд. Инчунин, бидонад, ки шахсиятҳои барҷастаи сиёсӣ, фарҳангӣ худро дар таҳаввулотҳои табодулотҳои даври замон ворид намуда, миллатро, давлатро, фарҳангро наҷот додаанд. Дастоварди муҳиму асосии Н. Табаров (муаллифи драма), Шавкат Халилов (таҳиягар) Нозим Меликов (коргардон), Қудратулло Яҳёев (оҳангсоз) ва коргардони радио Шералӣ Нағзалиев дар он аст, ки ин таҳаввулоти мудҳиши даврони гузаштаро дар замони ҳозира бисёр пуртаъсир, ҳадафрас ва боварибахш бозгӯ карданд. Радиотеатр, чунон ки ҳоси барномаҳои касбӣ ва бадеӣ аст, бисёр самимӣ мебошад. Ороиши мусиқӣ диққати шунавандаро бештар ҷалб мекунад, вале ҳар зарби мусиқӣ, ки ба мавриду ҳар қадам дар

макону замони мувофиқанд, дар кушодани ғояи асар, ҳалли мавзӯи басо мураккаб ба шунаванда ёрӣ мерасонад.

Ин ҳама шунавандаро ба андешидан ва хулосаи дуруст баровардан во медорад. Ҳар калимаву ибораву ҷумла дар гуфтор бори маъниро мекашад ва нишонрасу пуртаъсиранд. Суханҳо ва шиддатнокии мусиқӣҳо суханҳоро пурра месозанду такмил медиҳанд. Низоъ ва бархӯрдҳо бамавриду суханҳо рӯшану фаҳмоанд. Ҳаракатҳо ва эҳсосоти хунармандон дар назди микрофон касбию боварибахшанд. Мубодилаи андешаҳо, тазоди ақидаҳову нуқтаҳои назар барои шинохти дурусти ҳодисаҳо, мавқеи шахсиятҳо ва ошноии бештару беҳтари қаҳрамонҳои асосӣ мусоидат мекунад.

Устод Садриддин Айни (дар нақши радиоӣ - Хунарпешаи халқии Тоҷикистон Тағоймурод Розиков) дар гуфтор чун муборизи матинирода, мушкилнописанд, часуру далер, фидоӣ, оқилу дурандеш арзи ҳастӣ мекунад. Ҳама ранҷу заҳматаш ба хотири пойдоии миллату давлати тоҷикон ва фарҳанги он аст. Гирифтори фитнаву тухмату бухтон ва азоби фаровон мешавад, аммо аз раъйю мақсади неке, ки дорад, барнамегардад. Муаллифи драма аз ҳақиқати таърихӣ, ҳодисаҳои он бештар истифода мекунад. Аз тахайюли эҷодӣ кам кор мегирад ва ин, албатта, аз талаботи мавзӯи асар, ғояе, ки дорад, бармеояд. Дар аксар мавридҳо ҳар як калимаву ибораву ҷумла шунавандаро водор месозад, ки руҳдодҳои таърихӣ, беадолатиҳои даврон, хиёнатҳои шахсони маъруф, сарсупурдагиҳои зубдағони миллатро пеши назар биёрад.

Дар радиотеатр ба баъзе аз ҳодисаҳои таърихӣ ишора шудааст, ки аз аудитория дониستاني маълумоти пешакии таърихию тақозо мекунад, то ба моҳияти суханҳо, ишораҳо сарфаҳм равад ва аз ҳодисаҳо, шахсиятҳои маҳбубу манфурро таҳлил карда тавонад.

Муҳолифону душманони устод Садриддин Айни ва миллати тоҷику фарҳанги он аз хурд то бузург, аз хеш то бегона, шахсони одӣ ва маъмури давлатианд. Муборизаи ӯ бо муҳолифону душманон дар ду соҳти

чамъиятӣ сураат мегирад. Ҳадаф ҳама як аст: маҳви миллату шахсиятҳои муборизе чун устод Садриддин Айнӣ ва тарафдорони ӯ. Устод дар набардҳо фирӯз мегардад ва пирӯзии ӯ фирӯзии миллат аст. Муборизаи устод танҳо як муборизаи сиёсӣ нест. Фарҳанги асилу волои миллатро химоят мекунад, пешниҳод месозад ва исбот менамояд, ки маҳви чунин фарҳанг ҳеҷ душманро ҳаргиз даст намедихад, чун он ҳазорсолаҳо пойбарчосту дар хидмати оламиён қарор дорад.

Қаҳрамонҳои асосӣ ва ҳар иштирокдори радиотеатр тавассути ифодаи амалиёти ботиниву ғоявӣ, мазмуни асари сахनावиро басо хуб тавонистаанд барои шунавондан баён бисозанд ва ҳамзамон, ба онҳо таъсири амиқ гузоранд. Аз ин рӯ, сабти радиои «Гирдбод» дар радиои «Тоҷикистон» дастоварду рӯйдоди муҳим маҳсуб меёбад.

Зоҳиран, симои устод Садриддин Айнӣ дар адабиёту адабиётшиносӣ аз оғоз хуб офаридаву таҳқиқ шудааст. Дар соҳаи синамову театр ва радиову телевизион, ин симоро пурра наофаридаанд. Фикр мекунем, ки дар радиотеатри «Гирдбод» чехраи устод С. Айнӣ ба таври лозимӣ бозгӯ шудааст.

Ҳамин тавр, радиои «Тоҷикистон» аз рӯзҳои аввали бунёди худ тарғибгари театр буд ва комёбиҳои онро ташвиқ кардааст. Ходимони театр низ ҳамзамон, дар ташаккули барномаҳо ва аз ҳар ҷиҳат ҷолиб баромадани он сахм гузоштанд. Спектаклҳои Театри академии драмаи ба номи Лоҳутӣ «Отелло», «Макр ва муҳаббат», «Муфаттиш», «Бунафша», «Хизматгори ду хоча», «Интихоби домод»-ро мухлисони бешумори санъат баъди ба сахна гузоштан, маҳз ба воситаи эфири радио шуниданд. Маълум аст, ки баъди пахши радиотеатрҳо ва радиоинсенировкаҳо М.Қосимов, А.Бурҳонов, Г.Бақоева, А.Хӯчаев, О.Ҳаётова, М. Шамсиддинова, С.Турсунова, Ҳ.Абдураззоқов, Х.Назарова, Г.Завқибеков, С. Тӯйбоева, К.Назаров, А.Қосимов, А.Қодиров, Б.Рачабов, Ҳ.Саидахмадов, М. Тоҳирӣ, М.Воҳидов ва дигарон ҳамчун санъаткорони бузург дар ҷомеа муаррифӣ шуданд. Ҳоло ин

намоишномаҳо дар фонди тиллоии радио маҳфуз буда, баъзан такроран шунавонда мешаванд. Маҳз радио ва «театри як актёр»-и он пахлуҳои нав ба нави истеъдоди ин ҳунарпешаҳо барои тамошобинон кашф намуд. Ва худи ҳунарманди дар чамъомаду суҳбатҳо ҳамеша миннатдориашонро нисбат ба радио (телевизион) баён мекунанд.

Ҳанӯз, Ҳунарманди халқии СССР, Лауреати мукофотҳои давлатӣ Кирилл Лавров дар мусоҳиба ба мухбири маҷаллаи «Телевидение и радиовещание» дар бораи имкониятҳои телетеатр чунин гуфта буд: «...Барои тамошобин ин шиносост бо санъати бузург барои мо актёрон бошад ин дарси маҳорат аст[112].» Ҳамин мазмун дар суҳбату мусоҳибаҳои ҳунармандони маъруфти тоҷик ҳам ифода ёфтааст, чунончӣ, Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон Убайдулло Раҷабов дар суҳбаташ ба хабарнигори «Ҷумҳурият» гуфтааст: «Барномаи «Театр дар назди микрофон», ки бо иштироки ҳунармандони театр омода мешуд, ҳар якшанбе дар назди радио садҳо мухлисонашро чамъ меовард. Рӯзе коргардони ин барнома Ҳунарпешаи шоистаи Тоҷикистон Ҳалима Насибулина, ки дар Театри давлатии академии драмаи ба номи А.Лохутӣ буд. Саркоргардон Ефим Исаевич гуфтанд: «Ҳалимаҷон, ҷавонро ҳам ба барномаат ҷалб намо, забонашон буррову тоза шавад». Мо назди апаи Ҳалима ба радио меомадем. Бо маслиҳати устод дар овоздиҳии тарҷумаи филмҳо ҳам иштирок мекардем.» Яъне, гуфторҳои драмавӣ ҳамчун мактаби рушду сайқали маҳорати ҳунарпешаҳо эътироф шудааст.

Бинобар ин, радио ба пешрафти истеъдоди санъаткор ҳалал нарасонда, балки маҳорати касбияти онҳоро инкишоф мебахшад. Ба ташаккули маънавии санъаткор ва шахсияти ӯ таъсири бузурге мерасонад. Аз ин асарҳои сахнавии радиои санъаткороне ба камол расиданд, ки дар байни ҷомеа мухлисони зиёде доранд. Инчунин, ҳамин сахнаҳои радиои чандин сол аст, ки дар тарбияи ахлоқию маънавии одамон нақши калон мебозад. Онҳо ба завқи бадеии мардум мувофиқ

шуда, кормандони радио аз ҳисоби мухлисони асарҳои сахнаӣ дахҳо ва садҳо мактуб мегиранд.

Алоқии театр бо радио ҳар рӯзу ҳар соат зиёдтар мешавад, вале ин маъноӣ онро надорад, ки радио ҳамагуна намоишномаҳои театрҳоро сабт карда, пахш мекунад. Балки танҳо ҳамон спектаклро сабт мекунад, ки онҳо мазмунан ва сифатан баланд буда, дар тарбияи ахлоқию маънавии шунаванда сахмгир мебошанд.

Коргардони спектаклҳо ҳам бояд махсусиятҳои радиои мизансенаҳои онро ба инобат гирад. Дар ғайри ин сурат, спектакли театри ба воситаи радио ба касбияти баланд садо дода намешавад. Маълум аст, ки коргардони театр ҳангоми таҳияи асар бештар имкониятҳои театро ба назар гирифта мувофиқи он андеша мекунад, аммо бояд ба назар гирифт, ки на ҳама вақт мизансенаҳои театр ба радио мувофиқат мекунанд. Радиотеатрҳое, ки солҳои охир аз тарафи ҳунарманди Театри Лоҳутӣ Саодат Азизова дар радио сабт шуданд, аз ин ҷиҳад камбудӣ доранд. Радио ҳамчун шакли санъат махсусиятҳоеро дорост, ки он аз маҳорату истеъдоди таҳиягару ҳунарпешагон вобастагии зиёде дорад. Коргардоне, ки имконияти радиоро аз бар кардааст, метавонад асари хуб таҳия кунад.

Толори театр калон аст ва масофаи байни сахна ва тамошобин тақозо мекунад, ки баъзан ҳунарманд ба овози хеле баланд гап занад ё дод гӯяд. Аммо ин барои радио хос нест. Аз тарафи дигар, асарҳои сахнавии радиои санъатест, ки ҷузътарин ҳаракати қаҳрмонон, эҳсосот ва садои ҳунармандонро барҷаста ифода мекунад. Дар назди микрофон танҳо маҳорати ҳунарманд, садо ва ҳаракат нақши муҳим мебозад.

Аз дигар хусусиятҳои режиссураи спектакли радиои нисбат ба асарҳое, ки дар театрҳо ба сахна гузошта мешаванд, он аст, ки имконияти коргардони радиои бештар аст, зеро агар асари сахнаӣ дар тӯли 1,5-2 соат ҷараён ёбад, имконияти ислоҳи баъзе камбудӣҳо, такроран ба

навор гирифтаг ва монанди инҳо вучуд дорад. Ба ин хотир, агар асари театри ба хосияти радио мутобиқ шавад муваффақият пайдо мекунад.

Оид ба омилҳои жанри намоишҳои радиои бояд қайд намуд, ки заминаи мавҷудияти он аз таърихи хеле қухани ҳунари бадеии милли бармеояд, ки дар фарҳанги мо намоишҳои ҳунари садсолаҳо инчониб маҳз тавбаам бо мусиқи ва суруд рушд ёфта, ба инкишофи он мусоидат кардааст. Дар замони муосир шояд дар марказҳои таълими соҳаи радио ва телевизион таълими радиодраматургия (радиорежисура) ва маҳорати актери ба манфиат мебошад.

Радио «Тоҷикистон» намоиши театриро ба аудиторияи калоне табдил дод. Агар санъати ҳунарипешаро дар сахнаи театр 400-500 нафар тамошо мекарда бошад, пас, тавассути радио миқдори шунавандагон даҳҳо ва садҳо маротиба меафзояд. Инчунин, радио имкониятҳои зиёди захиравӣ дорад, намоишномаҳои театро ба лентаи овоз (ҳоло дар шакли mp3) сабт намуда, ба ин восита умри онҳоро дароз мекунад.

Радио ҳам театр аст, театри ҳар хонадон, театри ҳар соҳибзавқ, ки аз он сабақҳои зиндагиро меомӯзад. Бовар дорем, ки агар радио, телевизион ва театр роҳҳои якҷоя тарғиби санъати театриро ба роҳ монанд, маданияти театрфаҳмии оммаро баланд бардорем, шумораи мухлисони театри тоҷик бешубҳа зиёд хоҳад шуд. Ба ин восита, роҳи нави тарбияи эстетикӣ мардум ба вучуд омада, барои пешбурди он омилҳои сазовор ва таъсирбахш инкишоф меёбад. Дар ин самт фаъолияти «Радио Россия, «Радио звезда» ва ғайра қобили пайравӣ шуда метавонад

Радиотеатрҳо на танҳо имрӯзу фардо, балки барои садсолаҳои минбаъда хизмат хоҳанд кард ва ҳамчун ёдгори оғози марҳилаи тозаи тамаддуни тоҷикон боқӣ хоҳанд монд. Инчунин, имрӯз мебошад таносуби миёни мафҳумҳои милливу ҷаҳонии мазмуни радиотеатрҳоро сараввал аз лиҳози мантику мақсадҳои олиии худ мурағаб намоем. Ояндаи он бояд шаклан ҷаҳониву мазмунан миллии бошад.

Дар адабиёти тоҷик асарҳои ҷолиб кам нестанд, танҳо масъулият зарур аст, ки мувофиқи тақозои замон ва сиёсати нави давлатдорӣ онҳоро ба фаҳми насли наврас созгор сохта, аз рӯи он филмҳо, драмаҳо ва радиотеатрҳо, радиоинсценировкаҳо, хонишҳо ё маҳфилҳои бадеӣ созем.

Мундариҷаи радиотеатрҳо афкори андешаҳои волотарини аксари кулли мардуми ҷаҳонро ифода менамоянд ва намунаи бузургтарини гуманизми ҷаҳонӣ ба шумор мераванд. Аён аст, ки агар мазмуни намоишҳои радиоӣ ба талаботи замону рӯҳияи мардум мувофиқ наояд, он ба гуфтори номақбул табдил мегардад. Яъне, дар замони муосир, дар зиндагонии мардуми тоҷик таҳаввулоти хеле бузурги фарҳангӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ба вуҷуд омаданд. Барои бунёди давлати соҳибистиклол рӯзҳои душвору аламовар паси сар шуд, падидаҳои пурумеди ваҳдати миллӣ ба миён омаданд, меъёрҳои умумибашарии озодиву ҳуқуқҳои инсон ҷойи худро пайдо карданд.

Имрӯз ҷаҳони мутамаддин Тоҷикистонро шинохт, робитаҳои мислаш дар таърих дида нашудаи иқтисодиву фарҳангӣ бо мамолики олам устувор гардид. Ҳамаи ин таҳаввулот тақозои онро доранд, ки кулли анвои ҳунар – мусиқиву театр, радиову телевизион ва интернет, адабиёту синамо ва дигар омилҳои фарҳангӣ моҳияти чунин падидаҳои замонро инъикос карда тавонанд.

Дар радиотеатрҳои давраи нав мавқеи асосиро бояд образи одами нав - намояндаи замони бузургтарин дастовардҳои технократӣ, шахсияти дорои тафаккури нав ва бунёдкор ишғол намояд.

ХУЛОСА

Мувофиқи хулосаи таҳқиқи мо, аввалин асарҳои драмативии радиои заминаи ҳамкориҳои радиоро бо ходимони театрҳо фароҳам оварданд. Асарҳои сахнавии радиои, аз як тараф рӯҳияи замонро ифода менамоянд, аз ҷониби дигар, хусусияти таъсиррасониву тафреҳӣ дошта, барои ҷалби аудитория ва ташаккули афкори онҳо ҷиҳати дарки воқеаву рӯйдодҳои давраҳои муайяни таърихӣ мусоидат менамоянд. Зимни пажӯҳиши мавзӯ ба чунин натиҷа расидем:

1. Нахустин хониши роману повест, дostonҳои ҳамосии классикӣ ва ғуруғлихониҳо, хонишҳои фолклорӣ, радиомазҳакаҳо, афсонаҳои инсценировкашуда ва нахустин радиодрамаҳои радиоинсценировкаҳо дар идораи адабиёт ва хунари радиои “Тоҷикистон” ба вуҷуд омада, мундариҷаи чунин мавод зиддиятҳои ҳаёти гузаштаву замон, ба иборае «кухнаву нав»-ро фаро мегирифт. Маводи ин гуфторҳо молики чунин хусусият аст: матнҳои, ки предмети инъикосашон гуногун аст, ҳадафи асосии онҳо ба шуури сомеъ таъсир расондан ва онҳоро ба самте раҳнамоӣ кардан аст.

2. Ташаккул ва инкишофи гуфторҳои адабӣ ва намоишномаҳои радиои ба чор замина: осори шиғоҳии мардумӣ, пайдоиши радиошунавонӣ, рушди соҳаи алоқа, ҳамкориҳои марказҳои фарҳангӣ (театру синамо ва марказҳои мусиқавӣ), таъсири адабиёт ва санъат, барномаҳои адабии радиои кишварҳои дигар, бахусус рус иртибот дорад.

3. Хониши манзум, ки аз аввалин навҳои эҷоди радиои тоҷик аст, асосан, хусусияти ғоявӣ дошта, муносибати сиёсати замонро ба ҳаёти воқеӣ дар барномаҳои радио ифода мекунад. Мавзӯ ва мундариҷаи чунин гуфторҳо то андозае моҳияти ҳодисаҳои муайяни таърихиву иҷтимоиро мекушояд ва мавқеи радиоро нисбати чунин ҳаводис муайян менамояд;

4. Чанбаи воқеии гуфторҳои адабӣ-драмавиرو ҳодисаҳои таърихӣ, лаҳзаҳои муайяни ҳаёти адабӣ, муносибати мушаххаси ашхоси алоҳида, тавлиди ҳисси нафрату адоват нисбати nobасомониҳои замон, хислату характери нафарони ҷудогона ва ғайра ташкил медиҳад. Мураттибон баъзан воқеаву мавзӯҳои мушаххасро предмети гуфторҳо қарор дода, тавассути усулҳои маъмули адабиёту санъат моҳияти иҷтимоии масъалаҳоро ошкор намуда, ғояҳои дорои арзиши башариро талқин намудаанд.

5. Гуфторҳои адабӣ бо истифода аз анъанаи адабии маҳорати суҳанварӣ ва дostonсароӣ, на танҳо инъикоскунандаи масоили ҳаётӣ гардид, балки ба майдони сайқали маҳорати адибону публитсистон, ровиён, актёрон ва рӯзноманигорон табдил ёфт. Маҳз дар ин радио маҳорати публитсистии каломии мавзӯи Абдусалом Раҳимов, Абдуқодир Маниёзов, Ҳабибулло Абдураззоқов, Маҳмудҷон Воҳидов, Назира Қаҳҳорова, Севарой Қосимова, Файзулло Арабов, Субҳон Раҳматов, Бурҳон Раҳмонов, Абдурашид Хӯҷамқулов, Хайрулло Иброҳимов ва дигарон шакл гирифт ва он барои инкишофи осори адабӣ, хосса барои пайдоиши осори савтӣ (овозӣ) дар давраи муосир замина гардид.

6. Раванди ташаккулу инкишофи гуфторҳои адабӣ-драмавии радиои тоҷик дар оғоз аз се ҳавзаии адабӣ- рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои тоҷикӣ, Театри академӣ-драмавии ба номи А. Лохутӣ ва аз дастаҳои ҳаваскорони шаҳри Душанбе сарчашма мегирифт. Масалан, майдони сайқали маҳорат барои хунармандон аввал театр ва баъдан радио буд.

7. Дар инкишофи гуфторҳои адабӣ-драмавии радиои тоҷик як қатор қарорҳои Комитети Марказӣ, ҳизби айём ва инчунин, даҳаҳои адабиёту санъати тоҷик дар кишварҳои шӯроӣ таъсир расонидааст. Ин қарорҳо агар ба инкишофу раванқи гуфторҳо таъсир расонда бошад, аз тарафи дигар бобати ба аслиҳои муборизаи маънавӣ мубаддал шудани радио мусоидат кардааст.

8. Гуфторҳои адабӣ-драмавӣ ва намоишномаҳои радиои “Тоҷикистон”-ро дар давраҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоиву сиёсӣ ягонагии мавзӯ ва рангорангии муносибат ба онҳо бо ҳам мепайвандад. Ҳарчанд ҳар як давраи ташаккулу инкишоф дорои мавзӯи хос аст, аммо намоишномаҳои дорои мавзӯҳои бунёди ҷомеаи боадолат, тарғиби дӯстӣ, решақан намудани бадӣ, тарбияи инсонӣ шоиста, мубориза бар зидди ҳама гуна ҳодисаҳои номатлуб, маҳкум намудани ҷанг, танқиди хурофот, ки ҷанбаи умумибашарӣ доранд, дар тамоми давраҳои инкишофи радиои “Тоҷикистон” ба назар мерасанд. Аммо дар муносибат ба мавзӯ онҳо аз ҳам тафовут доранд. Агар солҳои 40-уми қарни XX мавзӯҳои бунёди ҷомеаи боадолат ва тарғиби ғояҳои коммунистӣ дар меҳвари намоишномаҳо қарор гирифта бошанд, солҳои 1970-1980-ум ҳолати дигарро ба мушоҳида мегирем, ки онҳоро ба таври мухтасар метавон чунин баён кард:

- мавзӯҳои бозтоби ҳаёти байналмилалӣ, муборизаи миллатҳо барои озодӣ, ҷаҳди муштарақ барои ҳифзи сулҳи ҷаҳонӣ ба мавзӯи марказии намоишномаҳои радиои бадал гардиданд;

- тарғиби идеологияи ҳизби ҳоким камранг шуда, бедор намудани ҳисси худшиносии миллӣ ва эҳтиром ба муқаддасоти миллӣ тадриҷан ба мавзӯи меҳвари намоишномаҳо бадал шуд;

- талқини ҳислатҳои неки инсонӣ, тарғиби дӯстиву саодати башарӣ имкон дод, ки ҷанбаи сиёсии намоишномаҳо заиф ва ҷанбаи фароғатии онҳо қавӣ гардад.

9. Замони истиқлол барои таҳияи намоишномаҳои радиои марҳилаи нави таърихӣ фароҳам овард. Тадқиқот нишон дод, ки тарғиби худшиносиву ҳудогоҳии миллӣ, гиромидошти фарҳангу забон, ҳифзи арзишҳои миллӣ дар шароити хатарзои ҷаҳонишавӣ, бозтоби ҳаёти воқеӣ мавзӯҳои марказии намоишномаҳои радиои гардиданд.

10. Хонишҳои адабиву бадеӣ аз доираи барномаҳои радиои “Тоҷикистон” бурун рафта, характери умумишабакавӣ касб карданд.

Шабакa ва радиоҳои “Фарҳанг”, “Овози тоҷик”, “Садои Душанбе”, “Имрӯз”, “Ватан” ва ғайра ба хонишҳои адабиву бадеӣ рӯй оварданд. Пажӯҳиш собит намуд, ки омилҳои аслии характери умумишабакавӣ касб намудани хонишҳои адабиву бадеӣ таъсиррасонӣ ба афкори эҳсоси аудитория тавассути онҳо аст.

11. Натиҷаи тадқиқ бозгӯи он аст, ки ровӣ дар осори савтӣ нақши ниҳоят муҳим дорад. Таъсири осори савтӣ, омилҳои маҳбубияти онҳо, барангехтани эҳсоси аудитория ба ровии марғулаовоз ва хушсадо рабт дорад.

12. Пажӯҳиш моро ба хулоса овард, ки зиёд гардидани намоишномаҳои радиой, хонишҳои адабиву бадеӣ дар радиоҳои Тоҷикистон ва қироати онҳо аз ҷониби муҳаррирону барандагони камхунаро то андозае маҳбубияти онҳоро камранг кардааст. Зеро дар намоишномаҳои замони шӯравӣ ва солҳои аввали истиқлол онҳо бо садои наттоқони таҷрибадор хушлаҳн, араторони машҳур, чехраҳои шинохта ва маъруф, ходимони театру синамо, коргардону садобардорони варзида ҳамчун маводи муҳими дорои арзиши таърихӣ сабт ва дар “Хазинаи тиллоӣ”- и радиои “Тоҷикистон” ниғаҳдорӣ мешуданд.

13. Зимни таҳқиқ ба хулоса омадем, ки ҳадафи аслии таҳия ва тадвини намоишномаҳои радиой, хонишҳои адабиву бадеӣ тарғиби идеология, таъсиррасонӣ ба афкори эҳсоси аудитория, дар атрофи ғояҳои сиёсӣ муттаҳид намудани мардум, нисбати ин ё он масоили муҳим бедор ва ё фуру нишондани ҳиссиёти ҷомеа ва тафреҳбахшӣ ба аудитория аст.

14. Баъди солҳои 2000-ум афзудани мавзӯҳои таърихӣ дар осори савтии радиои “Тоҷикистон” бештар мушоҳида мегардад. Натиҷаи пажӯҳиш бозгӯи он аст, ки ин тамоюл ба хотири эҳёи суннатҳои фаромӯшшуда, ҳифзи хотираи таърихӣ ва бозгашт ба асолати миллӣ роҳандозӣ шудааст.

АДАБИЁТ

1. Азимов, А. Таърихи радиои тоҷик (васоити таълимӣ) / А. Азимов. – Душанбе: Матбуот, 2005. -24 с.
2. Атахонов, Т. Фарҳанги истилоҳоти адабиётшиносӣ / Т. Атахонов.- Душанбе: Шарқи озод, 2002.-454 с.
3. Афсаҳзод, А. Зиндагӣ дар сахна (маҷмӯаи мақолаҳо ва тақризҳо) / А. Афсаҳзод. –Душанбе: Ирфон, 1984. -288 с.
4. Бараневич, Ю. Д. Жанры радиовещания (проблемы становления, формирования, развития) / Ю. Д. Бараневич. – Киев-Одесса: Вища школа, 1978. -194 с.
5. Богданов, Н.Г., Вяземский, Б.А. Справочник журналиста / Н.Г. Богданов, Б.А. Вяземский.- Лениздат, 1971. – 686 с.
6. Бухорой, М. Ш. Забони миллӣ ва ҷаҳонгарой / М. Ш. Бухорой. – Душанбе: Шучоӣён, 2010. - 220 с.
7. Бухорой, М. Ш. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад (нашри сеюм) / М. Ш. Бухорой. –Душанбе: Ирфон, 2005. - 400 с.
8. Васоити электронии ахбор ва армонҳои миллӣ (маҷмӯаи мақолаҳо). – Душанбе: Баҳманрӯз, 2015. -158 с.
9. Вочтер, С. Нависандагӣ барои шунидан. / С . Вочтер. –Техрон: Суруш, 1374. -211 с.
10. Гулов, С. Амвоҷи сухан (маҷмӯаи мақолаҳо) / С. Гулов. - Душанбе: Эҷод, 2005. -96 с.
11. Давронов, Д. Сухан ва мавқеи суханварӣ дар телевизион / Д. Давронов. –Душанбе: Шарқи озод, 2009. -104 с.
12. Давронов, Д. Ҷаҳони муосир: мавқеи симо ва садо [Матн] / Д. Давронов, Ҷ. Раҳмонова. - Душанбе, 2012.-
13. Дастурамал оид ба ҷамъ кардани эҷодиёти даҳонакии халқ. – Сталинобод, 1960. –158 с.

14. Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик (Ҷилди 1). //Афсонагӯӣ. – Душанбе: Энциклопедияи миллии илмии тоҷик, 2015. -668 с.
15. Ёди ёри меҳрубон (Ёдномае аз устои шаҳир Абдуқодир Маниёзов-мачмӯи мақолаҳо). / Душанбе: Пайванд, 2008. –296 с.
16. Журналистика в Таджикистане. Профессиональный справочник для журналистов. - Душанбе: Мир полиграфии, 2006. - 136 с.
17. Журналистикаи байналхалқӣ 3. Мачмӯаи мақолаҳо. –Душанбе: Озар, 2008. -64 с.
18. Журналистикаи байналхалқӣ 4. Мачмӯаи мақолаҳо. –Душанбе: Мега-Принт, 2012. -136 с.
19. Журналистикаи байналхалқӣ 5. Мачмӯаи мақолаҳо. –Душанбе: Озар, 2013. -144 саҳ.
20. Журналистикаи байналхалқӣ 6. Мачмӯаи мақолаҳо. –Душанбе: Мега-Принт, 2014. -144 с.
21. Зеҳнӣ, Т. Санъати суҳан / Т. Зеҳнӣ. –Душанбе: Адиб, 2007. -400 с.
22. Зокиров, Г. Донишномаи сиёсӣ / Г. Зокиров.-Душанбе: Деваштич, 2007.-602 с.
23. Камолиддинов, Б. Суҳан аз баҳри дигарон гӯянд ё рӯ ба рӯ бо микрофон (дастури таълимӣ) / Б. Камолиддинов. –Душанбе: Маркази матбуоти чумҳуриявӣ, 2007. -72 с.
24. Комитети давлатии РСС Тоҷикистон оид ба телевизион ва радиошунавонӣ. Гуфторҳои радио дар соли 1990 (номгӯи гуфторҳо). - Душанбе. -40 с.
25. Корконосенко, С.Г. Основы журналистики / С.Г. Корконосенко. – М.: Аспект Пресс, 2001. -287 с.
26. Луғати русӣ-тоҷикии истилоҳоти санъат: Мураттибон: А. Аҳроров, А. Раҷабов, М. Рӯзиев, Ҳ. Сабоҳӣ. -Душанбе: Сарредаксияи илмии Энциклопедияи миллии тоҷик, 2003. -272 с.

27. “Чумхурият”: рӯзноманигорӣ ватандорист (маҷмӯаи мақолаҳо). – Душанбе: Шарқи озод. 2010. -296 с.
28. Маданияти сухан (маҷмӯаи мақолаҳо).-Душанбе: Маориф, 1989. -349 с.
29. Маҷмӯаи Санадҳои меъёрии ҳуқуқии Тоҷикистон дар соҳаи васоити ахбори омма. –Душанбе, 2012. -130 с.
30. Маҷмӯаи мақолаҳо оид ба таҳсилоти журналистӣ. –Душанбе: ҚММ Азия-Принт, 2008. -232 с.
31. Маҳмадаминов, А. Адабиётшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ / А. Маҳмадаминов. -Душанбе: Сино, 1998.-211 с.
32. Матхолов, О. Китобҳои гӯё дар радиои «Тоҷикистон» / О. Матхолов. –Душанбе: Паёми ошно, 2012. -53 с.
33. Маясоедов, Б. А. Страна читает, слушает, смотрит. (Статистический обзор) / Б. А. Маясоедов. –Москва: Финансы и статистика. 1982. -80 с.
34. Муқимов М. Воқеияти Тоҷикистони соҳибистиклол ва проблемаҳои инъикоси он дар воситаҳои электронии ахбори хориҷӣ. Дис. докторӣ. -Душанбе, 2006.
35. Муқим, Қ. Нӯъмонов, А. Дастур барои радиожурналистони ҷавон / Қ. Муқим, А. Нӯъмонов. –Душанбе : Озар, 2008. -96 с.
36. Муқим Қ. Мақоми жанрҳо дар радиои «Озодӣ» / Қ. Муқим. – Душанбе: Сино, 2000. -55 с.
37. Муқим, Қ. Мусоҳиба ва техникаи таҳияи он / Қ. Муқим. –Душанбе: Озар, 2013. -160 с.
38. Муродов, М. Асосҳои фаъолияти эҷодии журналист / М. Муродов. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 160 с.
39. Муродов, М. Аз замони то замони (Нигоҳе ба публицистикаи тоҷик) / М. Муродов.-Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. -248 с.
40. Набиев, М. Маданияти нутқ (дастури таълимӣ) / М. Набиев. – Душанбе: Матбуот, 2007. -47 с.

41. Назаров, М. Санъати халқи тоҷик. Нашриёти давлатии Тоҷикистон Сталинобод / М. Назаров. 1961, -292 с.
42. Низомӣ, А. Таърихи мусиқии тоҷик / А.Низомӣ. –Душанбе: Адабиёти бачагона, 2014. -384 с.
43. Нуралиев, А. Саъдуллоев, А. Усмонов, И. Гулмуродов, П. Журналистикаи советии тоҷик / А. Нуралиев ва дигарон. - Душанбе: Ирфон, 1989. -147 с.
44. Нуралиев, А. Жанрҳои ахбории матбуот (васоити таълим) / А. Нуралиев. –Душанбе: Деваштич, 2004. -146 с.
45. Нурҷонов, Н. Муҳаммадҷон Қосимов / Н. Нурҷонов.- Душанбе: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1960. – С.12.
46. Нурджанов, Н. Очерки истории таджикского драматического театра 1968-1978 годы / Н. Нурджанов. –Душанбе: Дониш, 2008, -152 с.
47. Нурҷонов, Н. Маҳмудҷон Воҳидов / Н. Нурҷонов. –Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2009. -384 с.
48. Ҳамад, С. Журналистикаи мазҳабӣ [Матн] / С. Ҳамад // Маҷмӯаи мақолаҳо оид ба таҳсилоти журналистӣ. – Душанбе: ҚММ Азия-Принт, 2008. -232 с.
49. Ҳақназар, Ш. Замини муқаддас / Ш. Ҳақназар. Душанбе, Аржанг, 2014, -160 с.
50. Ҳорқуп, Тони. Журнализм. / Тони Ҳорқуп. –Техрон: Суруш, 1379. - 360 с.
51. Олимуҳаммад, Чаҳоншоҳ. Бо чашми гӯш дидан ё навишти намоишномаи радио / Чаҳоншоҳ Олимуҳаммад. –Техрон: Тарҳи оянда, 1377. -110 с.
52. Очерки истории советского радиовещания и телевидения (учебное пособие) част 1, 1917-1941. –Москва: Мысл, 1972. -245 с.
53. Ошёнӣ булбулон. - Душанбе: Ирфон, 1990. -72 с.

54. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 23 апрели соли 2014. – Душанбе: Шарқи озод, 2014. -47 с.
55. Прохоров, Е. П. Введение в теорию журналистики / Е. П. Прохоров. – М.: РИП- холдинг, 2002. -322 с.
56. Радиожурналистика. – М.: МГУ, 2000. -478 с.
57. Раҳимов, Д.Фолклори тоҷик / Д. Раҳимов.-Душанбе: Эҷод, 2009.-264 с.
58. Раҳматов, С. Минбари савту калом / С. Раҳматов. –Душанбе: Статус, 2001, -171 с.
59. Раҳматов, С. Хотираи неки ашхоси арҷманд [Матн] / С. Раҳматов. – Душанбе: Статус, 2007. – 95 с.
60. Раҳмон, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён. иб. аз 4 китоб, китоби 1 / Э. Раҳмон. - Душанбе: Ирфон, 2009.-704 с.
61. Садуллаев, А., Аминов, А. Очерк: генезис, развитие и современное состояние / А. Садуллаев, А. Аминов. –Душанбе: Ирфон, 2012. -216 с.
62. Саидзод, О. “Умре бо радио” / О. Саидзод. –Душанбе: Бухоро. -96 с.
63. Саъдуллоев А, Гулов С. Жанрҳои журналистикаи радио. Баҳши дуюм: Жанрҳои таблиғӣ-публицистӣ / А. Саъдуллоев, С. Гулов. – Душанбе: Эҷод, 2005. -72 с.
64. Саъдуллоев, А. Давронов, Д. Муродов, М. Асосҳои фаъолияти эҷодии журналист / А. Саъдуллоев ва дигарон. –Душанбе: Деваштич, 2004. -128 с.
65. Саъдуллоев А. Начвои начотофарин (мачмӯаи мақолаҳо) [Матн] / А. Саъдуллоев. -Душанбе, 2008.
66. Саъдуллоев А. Рангҳои зиндагӣ (Мачмӯаи мақолот ва эссеҳо) [Матн] / А. Саъдуллоев. -Душанбе: Адиб, 2007.
67. Саъдуллоев, А. Шоев М. Асосҳои журналистикаи телевизион (маводи дарсӣ) / А. Саъдуллоев, М. Шоев. –Душанбе: Сармад-Компания, 2010. -112 с.

68. Саъдуллоев, А., Гулов С. Жанрҳои журналистикаи радио / А. Саъдуллоев, С. Гулов . – Душанбе, 1997. -48 с.
69. Смирнов, В.В. Жанры радиожурналистики / В.В. Смирнов. – М.: Аспект пресс, 2002. - 288 с.
70. Таджикскому радио 50 лет. – Душанбе: Ирфон, 1980.-56 с.
71. Телевизион ва радиои Тоҷикистон дар масири таърих (чашмандозе ба таърихи Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон). – Душанбе: Эр-граф, 2011, -196 с.
72. Усмон, И. Хушдилам аз ин хунар. (Маҷмӯаи пйесаҳо ва тақризу мақолаҳо дар соҳаи санъат) / И. Усмон. – Душанбе: Бухоро, 2014. -439 с.
73. Усмонов, И. К. Журналистика (Қисми 1) / И. К.Усмонов. – Душанбе: Империл-Групп, 2005. -478 с.
74. Усмонов, И. К. Журналистика (Қисми 2) / И. К. Усмонов. – Душанбе, 2005, -200 с.
75. Усмонов, И. К. Журналистика (Қисми 3) / И. К.Усмонов. – Душанбе: Матбааи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2008. -441 с.
76. Усмонов, И. К. Журналистика (Қисми 4) / И. К. Усмонов. – Душанбе, 2011, -474 с.
77. Усмонов, И. К., Давронов Д. Таърихи журналистикаи тоҷик / И. К. Усмонов, Д. Давронов. – Душанбе: Азия-Принт, 2008. -280 с.
78. Усмонов, И.К. Назарияи публицистика / И.К. Усмонов. -Душанбе: Шарқи озод, 1999. -100 с.
79. Усмонова Г. Ёздаҳ мусоҳибаи озода дар бораи Мирзо Турсунзода / Г. Усмонова. – Душанбе: Шучоӣён, 2011. -84 с.
80. Фарҳанги забони тоҷикӣ –Ҷ.1. – Маскав, 1969. –950 с.
81. Фарҳанги имлои забони тоҷикӣ. – Душанбе: Шарқи озод, 2013. -320 с.
82. Хоки Ватан. – Душанбе: Сурушан, 2002. - 300 с.
83. Хочазод, С. Донишномаи радио ва телевизиони Тоҷикистон / С. Хочазод.-Душанбе:Деваштич. 2009.-900 с.

84. Хочазод, С. Махсусияти жанрҳои радиои Тоҷикистон / С. Хочазод. – Душанбе: Шучоён, 2010. -152 с.
85. Хочазод, С. Таърихи радиои Тоҷикистон (Қисми 1) / С. Хочазод. - Душанбе: Деваштич, 2006. -144 с.
86. Хочазод, С. Таърихи радиои Тоҷикистон (Қисми 2) / С. Хочазод. - Душанбе: Деваштич, 2006. -220 с.
87. Хочазод С.Нақши радиои Тоҷикистон дар ташаккули афкори ҷомеа дар замони истиқлол. Дис.докторӣ.-Душанбе, 2015
88. Шарифов В., Волков В. Парвози суҳан / В. Шарифов, В. Волков.- Душанбе: Ирфон, 1967. - 85 с.
89. Энциклопедияи советии тоҷик. -Ҷ.8. –Душанбе, 1988. – 590 с.
90. Энциклопедияи адабиёт ва санъат. –Ҷ.2. -Душанбе, 1989. – 560 с.
91. Ятимов С. Дар бораи идеология ва манфиати миллӣ / С. Ятимов. – Душанбе: Эр-граф, 2014. -64 с.

МАТБУОТ

92. Аз натиҷаи ҷаласаи ҳаёти мушовараи Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нимсолаи 2002.// Ҷаҳони паём. -2012. -25-31 июл.
93. Алимова, С. Ҷангҳои иттилоотӣ. Кӯдакони аз он чӣ гуна эмин нигоҳ дорем?/ С. Алимова // “Ҷумҳурият”. -2016. -21 июн.
94. Анварӣ, С. Гавҳаршиноси вожаҳо [Матн] : / С. Анварӣ. //”Адабиёт ва санъат”. -2016. -6 октябр.
95. Архипов Н. Радио-аслиҳаи тавоноии пропаганда ва агитатсияи партиявӣ. // “Тоҷикистони сурх”. -1940. -31 декабр.
96. Асрорӣ, В. Назми публицистӣ чӣ гуна аст ва ё мо ба он эҳтиёҷ дорем? / В. Асрорӣ // “Садои мардум”. -1994. -9 июл.
97. Аҳмадов А. Радио дар Помир. // “Маориф ва маданият”. -1960. -1 ноябр.

98. Гулназар. Хоки ватан. // “Адабиёт ва санъат”. -1993. -27 май.
99. Газетаи беқоғазу бемасофа. // “Тоҷикистони советӣ”. -1978. -7 май.
100. Баротзода, Ф. Истиқлолият ва истиқлоли динӣ. / Ф. Баротзода // “Қумҳурият”. -2016. -23 август.
101. Баҳодур, Б. “Баҳористон”-и маҳбуби кӯдакон. / Б. Баҳодур. // “Қумҳурият”. 2016. -1 июн.
102. Дайламӣ, Қ. Чихилу панҷ сол пеш дар ҳамин рӯз. / Қ. Дайламӣ. // “Маориф ва маданият”. 1975.-10 апрел.
103. Зокирӣ Ф. Қосиди республика. // “Занони Тоҷикистон”. № 5. – 1963. – май.
104. Идизода И. Левитани тоҷик. // “Тоҷикистон”. -2013, -4 апрел.
105. Қосим, Н. Кас набуд аз роҳи дониш бениёз. / Н. Қосим. //”Адабиёт ва санъат”. -2015. -3 декабр.
106. Матхолов О. Шоҳномаҳои дар радиои “Тоҷикистон”. // “Ҷаҳони паём”. -2011. -16 июн.
107. Матхолов О. Гуфторҳои таърихӣ дар радиои “Тоҷикистон”. // “Ҷаҳони паём”. -2014, -25 июн.
108. Матхолов О. Инъикоси тарзи ҳаёти солим дар барномаҳои радиои “Тоҷикистон”. // “Авҷи зуҳал”. №1. -2015. –С.73-78.
109. Матхолов О. Ҳомии ҳазинаи тиллоӣ.// “Адабиёт ва санъат”. -2016. -7 апрел.
110. Мақсади мо хизмат ба халқ.// “Маориф ва Маданият”. -1963. -19 октябр.
111. Муҳаббатшоев М. Бозсозӣ ва масъулияти журналист. // “Адабиёт ва санъат”. -1988. -5 май.
112. Набиев, В. Ҳунар тасхир месозад ҷаҳонро. / В. Набиев. // “Адабиёт ва санъат”. -2016. -7 апрел.
113. Нашрияҳо барои кӯдакон.// “Пайрав”. -2017, -28 феврал.

114. Низомов, А. Театри миллӣ-шоҳсутуни тамаддун. / А. Низомов. // “Ҷумҳурият”. -2015. -06 июн.
115. Нозимов С. Нидои сулҳофарин. // “Адабиёт ва санъат”. -2013. -4 апрел.
116. Нурмуҳаммад М. Хушхабари сулҳро нахуст кӣ ба мардум расонд? // “Ҷумҳурият”. -2012. -30 июн.
117. Оstonов Р. Театр ва телевизион/ Р. Оstonов// «Маданияти Тоҷикистон». -1983. -4 феврал.
118. Радио дар хизмати халқ. // “Комсомоли Тоҷикистон”. -1958. -7 май.
119. Раҳмонзода, А. Адабиёт бояд ҳамқадами замон бошад. / А. Раҳмонзода // “Ҷумҳурият”. -2016. -27 январ.
120. Саидзода О. Рисолати радиои “Тоҷикистон”. // “Минбари халқ”. - 2017. -12 апрел; Саидзода О. Парвози сухани инсонсоз. // “Адабиёт ва санъат”. -2017. -13 апрел.
121. Сафарҳои хориҷӣ. Чор чилди тарҷумаи китоби Эмомалӣ Раҳмон «Тоҷикон дар оинаи таърих» бо забони арабӣ муаррифӣ шуд.// www.president. Санаи нашр 24.06.2013, Кувайт.
122. Суханронии Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат, шаҳри Душанбе.// “Ҷумҳурият”. - 2015. -19 март.
123. Табарӣ М. Жуналистикаи театрӣ: фазои ҳолӣ пур мешавад. // “Ҷумҳурият”. -2014. -11 март.
124. Талбаков А. Радиои “Тоҷикистон” дархӯри ниёзи шунавандагон аст. / А. Талбаков. // “Ҷумҳурият”. -2012. -5 май.
125. Тоҷикистони сурх // -1930. -11 апрел.
126. Усмонов И. Садои дӯстӣ. // “Тоҷикистон”. № 8. -1990. –май.

127. Усмонов, И. Дар миёни обу оташ. / И. Усмонов. // “Ҷумҳурият”. - 2016. -23 феврал.
128. Холова М. Зиндагӣ дар мавҷҳо ҷой гаштааст. // “Чархи гардун”. – 2000. -5 май.
129. Хоҷазод С. Саҳми радиои “Тоҷикистон” дар таҳкими ваҳдати миллӣ. // “Адабиёт ва санъат”. -2010. -8 апрел.
130. Ҳасан З. “Ҳоки Ватан”-садои ормонҳои мардум.// “Ҷумҳурият”. - 2016. -26 июн.
131. Матхолов О. Радиои “Тоҷикистон” дар масири таърих. // “Ба қуллаҳои дониш”. -2016. -15 апрел.
132. Шакурӣ М. Санъаткори асил. //“Адабиёт ва санъат”. -2017. 2-юми ноябр. -№ 44 (1911).

САРЧАШМА

133. **Бойгонии Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бахши бойгонии радиои “Тоҷикистон”. Барномаҳо барои атфол. Дафтари № 3, гуфтори «Хоби ширин хурдтаракон».**
134. Дафтари № 1, гуфтори «Хоби ширин хурдтаракон». №162/4: «Гурги нодон».
135. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 162/2 «Рӯбоҳ ва лак-лак».
136. Дафтари № 1-и гуфтори «Хоби ширин хурдтаракон», № 162/1.
137. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 162/2
138. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 162/4
139. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 162/16
140. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 162/20
141. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 162/31
142. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 162/124.

143. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 162/146.
144. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 162/155.
145. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 162/175.
146. Дафтари № 2-и гуфтори «Хоби ширин хурдтаракон», № 261.
147. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 271.
148. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 298.
149. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 271.
150. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 769.
151. Дафтари № 1-и гуфтори «Хоби ширин хурдтаракон», № 162/165.
152. «Хоби ширин хурдтаракон»№ 215.
153. Дафтари № 2-и гуфтори «Хоби ширин хурдтаракон», № 586.
154. Дафтари № 3-и гуфтори «Хоби ширин хурдтаракон», № 786.
155. Шуъбаи адабӣ. Дафтари № 2 (стерео). Барномаи “Қироат ва тафсири “Тоҷикон”-и Б. Ғафуров” № 495, 530, 531,533.
156. Шуъбаи адабӣ. Дафтари № 6 (моно). Гуфтори “Дар масири таърих”. Қисми 1-ум. №-и 3319.
157. Шуъбаи адабӣ. Дафтари № 4. Барномаи “Тоҷикон дар оинаи таърих”. Қисми 1. № 3303.
158. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари “Мирзо Ризо”-и Ҳабибулло Назаров. Қисми 1-ум. № 296. Қисми 2-ум. № 338.
159. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Дохунда»-и Садриддин Айни. № 1585.
160. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Дохунда»-и Садриддин Айни. № 1576, 1606, аз № 1830 то № 1865.
161. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Одина»-и Садриддин Айни. № 1641.
162. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари “Тахти вожгун”-и Ҷалол Иқромӣ. № 1289.
163. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Саргузашти Сафармаҳсум»-и Ҷалол Иқромӣ. № 262.

164. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Духтари оташ»-и Чалол Икромӣ. № 129.
165. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари “Хатлон”-и Чалол Икромӣ. № 126.
166. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Зафарпешагон»-и Чалол Икромӣ. № 19.
167. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Вопасин амир»-и Чалол Икромӣ. № 45.
168. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Ман гунаҳгорам»-и Чалол Икромӣ. № 58.
169. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Ҳар беша гумон мабар, ки холист»-и Фотех Ниёзӣ. № 1806.
170. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Вафо»-и Фотех Ниёзӣ. № 1392.
171. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Норак»-и Юсуфҷон Ақобиров. № 1871 ва 1872.
172. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асарҳои «Замини падарон» ва «Дунё ба умед»-и Юсуфҷон Ақобиров. № 1533.
173. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари “Дунё ба умед”-и Юсуфҷон Ақобиров. № 2851.
174. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Шифокори бузург»-и В. Воскобойников № 2757.
175. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Абуалӣ ибни Сино саҳифаҳои ҳаёт ва эҷодиёт». № 2033.
176. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Маъвои дил»-и Раҳим Чалил. № 2079, 2080, 2081, 2082 ва ғайра.
177. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Палатаи кунҷакӣ»-и Фазлиддин Муҳаммадиев. № 1374.
178. Шуъбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯйи асари «Палатаи кунҷакӣ»-и Фазлиддин Муҳаммадиев. № 270.

179. Шуйбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯи асари «Писари газета»-и Фазлиддин Муҳаммадиев. № 1970.
180. Шуйбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯи асари «Шоҳии Япон»-и Фазлиддин Муҳаммадиев. № 2501.
181. Шуйбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯи асари «Дар он дунё»-и Фазлиддин Муҳаммадиев. № 2929.
182. Шуйбаи адабӣ. “Хониши бадеӣ” аз рӯи асари «Сози Мунаввар»-и Фазлиддин Муҳаммадиев. № 2531 ва 2532.
183. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 46.
184. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 102.
185. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 2808.
186. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 18 (стерео).
187. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № № 2929.
188. Бойгонии радиои Тоҷикистон, бахши адабӣ. № 812.
189. Бойгонии Радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 3044. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. №-и аз 413 то 437.
190. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 2423.
191. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 498, 499, 500 ва ғайра.
192. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 2485.
193. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 3097.
194. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 2484.
195. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. №-ҳои 648, 649, 650, 632, 633, 641 ва ғайра (23 қисм).
196. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 285, (7 қисм).
197. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 303, (5 қисм).

198. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 307, 308 ва ғайра (5 қисм).
199. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 390, (5 қисм).
200. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 390, (5 қисм).
201. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 835, (39 қисм).
202. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 806, (5 қисм).
203. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 867, (5 қисм).
204. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. № 856, (13 қисм).
205. «Хониши бадеӣ» аз рӯи асари «Темурмалик»-и С. Айнӣ, соли 2014. Беқайд.
206. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. Дафтари № 4, таҳти № 259, 294, 294 (А), 294 (Б),
207. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. Дафтари № 4, таҳти №-ҳои 492, 499.
208. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабӣ. Маҳфили шохномагонӣ, № 360.
209. Матхолов О. Барномаи «Фарҳанги китобдорӣ». радиои “Тоҷикистон”, -2011. Беқайд.
210. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”, бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва “Театр дар назди микрофон”. № 198,209,216,243.
211. Бойгонии радиои «Тоҷикистон»-бахши адабии «Радиотеатрҳо» ва «Театр дар назди микрофон», № 1 (моно).
212. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”. Бахши адабии “Радиотеатр” ва “Театр дар назди микрофон». №-и 100 (моно). Иқтисоб аз «Соати бурҷи Кремл». № 100 (моно). Санаи сабт соли 1960.

213. Бойгонии радиои “Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиоитеатр” ва «Театр дар назди микрофон», № 332 (моно). Соли 1964
214. Бойгонии радиои «Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатр” ва «Театр дар назди микрофон», № 1071 (моно).
215. Бойгонии радиои «Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон», № 975 (моно). Иқтибос аз радиотеатри «Лаҳзаи ҷовид».
216. Бойгонии радиои “Тоҷикистон”. Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон». № 1199 (моно).
217. Бойгонии радиои «Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон». № 1096 (моно). Соли 1970.
218. Бойгонии радиои “Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон». № 1328 (моно).
219. Бойгонии радиои «Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон». № 54 (моно). Соли сабт 1959.
220. Бойгонии радиои «Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон». «Рӯдакӣ» № 54 (моно). Соли сабт 1959.
221. Бойгонии радиои «Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон». № 1133 (моно). Санаи сабт соли 1971.
222. Бойгонии радиои “Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон». № 1133 (моно). Соли 1971.
223. Бойгонии радиои «Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон». № 1276 (моно). Соли 1973. Иқтибос аз «Шаби гирифтани моҳ».
224. Бойгонии радиои «Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон». № 1983 (моно).

225. Бойгонии радиои «Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон». № 1397 (моно). Соли 1974.
226. Бойгонии радиои «Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон». № 1397 (моно). Соли 1974. Ҳамон ҷо.
227. Бойгонии радиои «Тоҷикистон». Бахши адабии “Радиотеатрҳо” ва «Театр дар назди микрофон» ва радиотеатр. № 1652 (моно). Соли 1976.
228. Радиотеатри "Шабе дур аз Ватан" бар асоси осори шоир Бозор Собир, соли 2014. Беқайд.